S. AUGUSTINI
OPUSCULA
QUÆDAM
EDIDIT
C. MARRIOTT.

JAMES KELSEY McCONICA

S. AUGUSTINI OPUSCULA QUÆDAM.

S. AURELIUS AUGUSTINUS,

EPISCOPUS HIPPONENSIS,

DE CATECHIZANDIS RUDIBUS,
DE FIDE RERUM QUÆ NON VIDENTUR,
DE UTILITATE CREDENDI.

In Usum Juniorum.

EDIDIT

C. MARRIOTT, S.T.B.
OLIM COLL. ORIEL. SOCIUS.

EDITIO TERTIA.

Oxonii et Londini:
APUD JACOBUM PARKER ET SOCIOS.
1876.

PRINTED · BY · J · PARKER · LTD.
OXFORD

MONITUM.

NIHIL omnino editiones, hæc nempe, et illa viro desideratissimo Carolo Marriott edita, inter se discrepant; nisi quod apud hanc iste "De Symbolo ad Catechumenos" tractatus nuper cum aliis viro ornato C. A. Heurtley, S.T.P. editus, locum cedit.

Oxonii, 1869.

REVERENDO ADMODUM IN CHRISTO PATRI

EDVARDO

DEI GRATIA TERRÆ NOVÆ EPISCOPO.

EN tibi Præsul Venerande quæ olim me editurum promisi, S. Augustini Opuscula. Sanctum vero Bernardum, quem tibi non minus acceptum fore intellexi, distuli tamen, utpote difficiliorem, mihiqueipsi minus cognitum.

Quid sibi auctor ipse proposuerit, tituli præ se ferunt. Quod quidem in quibusdam ejusdem auctoris opusculis desideravi; in his vero rem ipsam ita apte indicatam inveni ut nihil mihi amplius præfandum judicarem.

ETONÆ,
Feria 2da post Fest. Ascensionis.
M.DCCC.XLVIII.

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE CATECHIZANDIS RUDIBUS.

Rogatus Augustinus à Diacono Carthaginensi, catechizandi artem docendam suscipit: ac primò præcepta tradit, ut id officii non tantùm certa methodo atque idonea ratione, sed etiam sine tædio et cum hilaritate impleatur. Postea revocatis ad usum præceptis, profert ipse in exemplum sermones, ad eum erudiendum qui Christianus esse velit, comparatos duos, longiorem unum, alterum brevissimum.

Petisti me, frater Deogratias, ut aliquid ad te de catechizandis rudibus, quod tibi usui esset, scriberem. Dixisti enim quòd sæpe apud Carthaginem, ubi diaconus es, ad te adducuntur, qui Fide Christiana primitus imbuendi sunt, eo quòd existimeris habere catechizandi uberem facultatem, et doctrinâ Fidei et suavitate sermonis: te autem penè semper angustias pati, idipsum quod credendo Christiani sumus, quo pacto commodè intimandum sit; unde exordienda, quò us-

que sit perducenda narratio; utrùm exhortationem aliquam terminata narratione adhibere debeamus, an præcepta sola, quibus observandis cui loquimur noverit Christianam vitam professionemque retineri. Sæpe autem tibi accidisse confessus atque conquestus es, ut in sermone longo et tepido tibi ipse vilesceres essesque fastidio, nedum illi quem loquendo imbuebas, et ceteris qui audientes aderant: eaque te necessitate fuisse compulsum, ut ea me quam tibi debeo caritate compelleres, ne gravarer inter occupationes meas tibi de hac re aliquid scribere.

2. Ego verò non ea tantùm quam familiariter tibi, sed etiam quam matri Ecclesiæ universaliter debeo, caritate ac servitute compellor, si quid per operam meam quam Domini nostri largitate possum exhibere, idem eos Dominus quos mihi fratres fecit, adjuvari jubet, nullo modo recusare, sed potiùs prompta et devota voluntate suscipere. Quanto enim cupio latiùs erogari pecuniam Dominicam, tanto magis me oportet, si quam dispensatores conservos meos difficultatem in erogando sentire cognosco, agere quantum in me est, ut facilè atque expeditè possint, quod impigrè ac studiosè volunt.

3. Sed quod ad tuam propriè considerationem pertinet, nolim te moveri ex eo quòd sæpe tibi abjectum sermonem fastidiosumque habere visus es. Fieri enim potest, ut ei quem instruebas, non ita sit visum, sed quia tu aliquid melius audiri desiderabas, eo tibi quod

dicebas videretur indignum auribus aliorum. Nam et mihi propè semper sermo meus displicet. Melioris enim avidus sum, quo sæpe fruor interiùs, ante quàm eum explicare verbis sonantibus cœpero: quod ubi minùs quàm mihi notus est evaluero, contristor linguam meam cordi meo non potuisse sufficere. Totum enim quod intelligo, volo ut qui me audit intelligat; et sentio me non ita loqui, ut hoc efficiam: maximè quia ille intellectus quasi rapida coruscatione perfundit animum; illa autem locutio tarda et longa est, longèque dissimilis: et dum ista volvitur, jam se ille in secreta sua condidit: tamen quia vestigia quædam miro modo impressit memoriæ, perdurant illa cum syllabarum morulis; atque ex eisdem vestigiis sonantia signa peragimus, quæ lingua dicitur vel Latina, vel Græca, vel Hebræa, vel alia quælibet; sive cogitentur hæc signa, sive etiam voce proferantur; cùm illa vestigia nec Latina, nec Græca, vel Hebræa, nec cujusque alterius gentis sint propria, sed ita efficiantur in animo, ut vultus in corpore. Aliter enim Latinè ira dicitur, aliter Græcè, aliter atque aliter aliarum diversitate linguarum: non autem Latinus aut Græcus est vultus irati. Non itaque omnes gentes intelligunt, cùm quisque dicit, *Iratus sum*, sed Latini tantùm: at si affectus excandescentis animi exeat in faciem, vultumque faciat, omnes sentiunt qui intuentur iratum. Sed neque ita licet educere et quasi exporrigere in sensum audientium per sonum vocis illa vestigia, quæ imprimit intel-

lectus memoriæ, sicut apertus et manifestus est vultus: illa enim sunt intus in animo, iste foris in corpore. Quapropter conjiciendum est, quantum distet sonus oris nostri ab illo ictu intelligentiæ, quando ne ipsi quidem impressioni memoriæ similis est. Nos autem plerumque in auditoris utilitatem vehementer ardentes, ita loqui volumus, quemadmodum tunc intelligimus, cùm per ipsam intentionem loqui non possumus: et quia non succedit, angimur, et velut frustra operam insumamus, tædio marcescimus: atque ex ipso tædio languidior fit idem sermo, et hebetior quàm erat, unde perduxit ad tædium.

4. Sed mihi sæpe indicat eorum studium, qui me audire cupiunt, non ita esse frigidum eloquium meum, ut videtur mihi: et eos inde aliquid utile capere, ex eorum delectatione cognosco: mecumque ago sedulò, ut huic exhibendo ministerio non desim, in quo illos video bene accipere quod exhibetur. Sic et tu, eo ipso quòd ad te sæpius adducuntur qui fide imbuendi sunt, debes intelligere non ita displicere aliis sermonem tuum ut displicet tibi: nec infructuosum te debes putare, quòd ea quæ cernis non explicas ita ut cupis; quando fortè ut cupis nec cernere valeas. Quis enim in hac vita nisi in ænigmate et per speculum videt[a]? Nec ipse amor tantus est, ut carnis disrupta caligine penetret in æternum serenum, unde utcumque fulgent etiam ista quæ transeunt. Sed quia boni proficiunt de die in

[a] 1 Cor. xiii. 12.

diem ad videndum diem sine volumine cœli et sine noctis incursu, quem oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit [b]: nulla major caussa est, cur nobis in imbuendis rudibus noster sermo vilescat, nisi quia libet inusitatè cernere, et tædet usitatè proloqui. Et re quidem vera multo gratiùs audimur, cùm et nos eodem opere delectamur: afficitur enim filum locutionis nostræ ipso nostro gaudio, et exit facilius atque acceptius. Quapropter non arduum est negotium, ea quæ credenda insinuantur, præcipere unde et quò usque narranda sint; nec quomodo sit varianda narratio, ut aliquando brevior, aliquando longior, semper tamen plena atque perfecta sit; et quando breviore, et quando longiore sit utendum: sed quibus modis faciendum sit, ut gaudens quisque catechizet, (tanto enim suavior erit, quanto magis id potuerit,) ea cura maxima est. Et præceptum quidem rei hujus in promtu est. Si enim in pecunia corporali, quanto magis in spiritali hilarem datorem diligit Deus [c]? Sed hæc hilaritas ad horam ut adsit, ejus est misericordiæ qui ista præcepit. Itaque priùs de modo narrationis quod te velle cognovi, tum de præcipiendo atque cohortando, postea de hac hilaritate comparanda, quæ Deus suggesserit, disseremus.

5. Narratio plena est, cùm quisque primò catechizatur ab eo quod scriptum est, *In principio fecit Deus cœlum et terram* [d], usque ad præsentia tempora Ecclesiæ.

[b] 1 Cor. ii. 9. [c] 2 Cor. ix. 7. [d] Gen. i. 1.

Non tamen propterea debemus totum Pentateuchum, totosque Judicum et Regnorum et Esdræ libros, totumque Evangelium et Actus Apostolorum, vel, si ad verbum edidicimus, memoriter reddere, vel nostris verbis omnia quæ his continentur voluminibus narrando evolvere et explicare; quod nec tempus capit, nec ulla necessitas postulat: sed cuncta summatim generatimque complecti, ita ut eligantur quædam mirabiliora quæ suaviùs audiuntur, atque in ipsis articulis constituta sunt, ut ea tamquam in involucris ostendere, statimque à conspectu abripere non oporteat, sed aliquantùm immorando quasi resolvere atque expandere, et inspicienda atque miranda offerre animis auditorum: cetera verò celeri percursione inserendo contexere. Ita et illa quæ maximè commendari volumus, aliorum submissione magis eminent; nec ad ea fatigatus pervenit, quem narrando volumus excitare; nec illius memoria confunditur, quem docendo debemus instruere.

6. In omnibus sanè non tantùm nos oportet intueri præcepti finem, quod est caritas de corde puro et conscientia bona et fide non ficta[e], quò ea quæ loquimur cuncta referamus: sed etiam illius quem loquendo instruimus, ad id movendus atque illuc dirigendus adspectus est. Neque enim ob aliud ante adventum Domini scripta sunt omnia quæ in sanctis Scripturis legimus, nisi ut illius commendaretur adventus, et futura præsignaretur Ecclesia, id est, populus Dei per omnes

[e] 1 Tim. i. 5.

gentes, quod est corpus ejus; adjunctis atque annumeratis omnibus sanctis, qui etiam ante adventum ejus in hoc sæculo vixerunt, ita eum credentes venturum esse, sicut nos venisse. Sicut enim Jacob manum priùs dum nasceretur emisit ex utero, qua etiam pedem prænascentis fratris tenebat, deinde utique secutum est caput, tum demum necessariò membra cetera[f]: sed tamen caput non tantùm ea membra quæ secuta sunt, sed etiam ipsam manum quæ in nascendo præcessit, dignitate ac potestate præcedit; et quamvis non tempore apparendi, tamen naturæ ordine prius est: ita et Dominus Jesus Christus etsi ante quàm appareret in carne, et quodam modo ex utero secreti sui ad hominum oculos Mediator Dei et hominum homo procederet, qui est super omnes Deus benedictus in sæcula[g], præmisit in sanctis Patriarchis et Prophetis quamdam partem corporis sui, qua velut manu se nasciturum esse prænuntians, etiam populum præcedentem superbè, vinculis legis tamquam digitis quinque supplantavit: (quia et per quinque temporum articulos[1] prænuntiari venturus prophetarique non destitit; et huic rei consonans per quem lex data est, quinque libros conscripsit: et superbi carnaliter sentientes, et suam justitiam volentes constituere[h], non aperta manu Christi repleti sunt benedictione, sed constricta atque conclusa retenti sunt: itaque illis obligati sunt pedes, et ceciderunt, nos au-

[f] Gen. xxv. 26. [g] Rom. ix. 5. [1] *Temporum articulos;* mundi scilicet ætates, quas memorat infrà, § 39. [h] Rom. x. 3.

tem surreximus et erecti sumus[i]:) quamvis ergo, ut dixi, præmiserit Dominus Christus quamdam partem corporis sui in sanctis, qui eum nascendi tempore præierunt; tamen ipse est caput corporis Ecclesiæ[j]; illique omnes eidem corpori cujus ille caput est cohæserunt, credendo in eum quem prænuntiabant. Non enim præcurrendo divulsi sunt, sed adjuncti potiùs obsequendo. Nam etsi manus à capite præmitti potest, connexio tamen ejus sub capite est. Quapropter omnia quæ antè scripta sunt, ut nos doceremur scripta sunt, et figuræ nostræ fuerunt, et in figura contingebant in eis; scripta sunt autem propter nos, in quos finis sæculorum obvenit[k].

7. Quæ autem major caussa est adventûs Domini, nisi ut ostenderet Deus dilectionem suam in nobis, commendans eam vehementer; quia cùm adhuc inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est[l]. Hoc autem ideo, quia finis præcepti et plenitudo legis, caritas est[m]: ut et nos invicem diligamus, et quemadmodum ille pro nobis animam suam posuit[n], sic et nos pro fratribus animam ponamus: et ipsum Deum, quoniam prior dilexit nos[o], et Filio suo unico non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum[p], si amare pigebat, saltem nunc redamare non pigeat. Nulla est enim major ad amorem invitatio, quàm prævenire amando: et nimis

[i] Ps. xx. 8. [j] Col. i. 18. [k] Rom. xv. 4; 1 Cor. x. 11.
[l] Rom. v. 8, 10. [m] 1 Tim. i. 5; Rom. xiii. 10. [n] 1 John iii. 16. [o] ib. iv. 10. [p] Rom. viii. 32.

durus est animus, qui dilectionem si nolebat impendere, nolit rependere. Quòd si in ipsis flagitiosis et sordidis amoribus videmus, nihil aliud eos agere qui amari vicissim volunt, nisi ut documentis quibus valent aperiant et ostendant quantum ament, eamque imaginem justitiæ prætendere affectant, ut vicem sibi reddi quodam modo flagitent ab eis animis, quos illecebrare moliuntur; ipsique ardentiùs æstuant, cùm jam moveri eodem igne etiam illas mentes quas appetunt sentiunt: si ergo et animus qui torpebat, cùm se amari senserit excitatur, et qui jam fervebat, cùm se redamari didicerit, magis accenditur: manifestum est nullam esse majorem caussam, qua vel inchoetur vel augeatur amor, quàm cùm amari se cognoscit, qui nondum amat, aut redamari se vel posse sperat, vel jam probat, qui prior amat. Et si hoc etiam in turpibus amoribus, quanto plus in amicitia? Quid enim aliud cavemus in offensione amicitiæ, nisi ne amicus arbitretur quòd eum vel non diligimus vel minùs diligimus quàm ipse nos diligit? Quod si crediderit, frigidior erit in eo amore quo invicem homines mutua familiaritate perfruuntur: et si non ita est infirmus, ut hæc illum offensio faciat ab omni dilectione frigescere; in ea se tenet, qua non ut fruatur, sed ut consulat diligit. Operæ pretium est autem animadvertere, quomodo, quamquam et superiores velint se ab inferioribus diligi, eorumque in se studioso delectentur obsequio, et quanto magis id senserint, tanto magis eos diligant,

tamen quanto amore exardescat inferior, cùm à superiore se diligi senserit. Ibi enim gratior amor est, ubi non æstuat indigentiæ siccitate, sed ubertate beneficentiæ profluit. Ille namque amor ex miseria est, iste ex misericordia. Jam verò si etiam se amari posse à superiore desperabat inferior, ineffabiliter commovebitur in amorem, si ultro ille fuerit dignatus ostendere, quantum diligat eum qui nequaquam sibi tantum bonum promittere auderet. Quid autem superius Deo judicante, et quid desperatius homine peccante? qui se tanto magis tuendum et subjugandum superbis potestatibus addixerat, quæ beatificare non possunt, quanto magis desperaverat posse sui curam geri ab ea potestate, quæ non malitiâ sublimis esse vult, sed bonitate sublimis est.

8. Si ergo maximè propterea Christus advenit, ut cognosceret homo quantum eum diligat Deus; et ideo cognosceret, ut in ejus dilectionem à quo prior dilectus est inardesceret, proximumque illo jubente et demonstrante diligeret, qui non proximum, sed longè peregrinantem diligendo factus est proximus; omnisque Scriptura divina quæ antè scripta est, ad prænuntiandum adventum Domini scripta est; et quidquid postea mandatum est litteris et divina auctoritate firmatum, Christum narrat, et dilectionem monet: manifestum est non tantùm totam Legem et Prophetas in illis duobus pendere præceptis dilectionis Dei et proximi [q], quæ adhuc sola Scriptura sancta erat cùm hoc

[q] Matt. xxii. 40.

Dominus diceret, sed etiam quæcumque posteriùs salubriter conscripta sunt memoriæque mandata divinarum volumina litterarum. Quapropter in veteri Testamento est occultatio novi, in novo Testamento est manifestatio veteris. Secundùm illam occultationem carnaliter intelligentes carnales, et tunc et nunc pœnali timore subjugati sunt. Secundùm hanc autem manifestationem spiritales, et tunc quibus piè pulsantibus etiam occulta patuerunt, et nunc qui non superbè quærunt, ne etiam aperta claudantur, spiritaliter intelligentes donata caritate liberati sunt. Quia ergo caritati nihil adversius quàm invidentia; mater autem invidentiæ superbia est: idem Dominus Jesus Christus, Deus homo, et divinæ in nos dilectionis indicium est, et humanæ apud nos humilitatis exemplum, ut magnus tumor noster majore contrariâ medicinâ sanaretur. Magna est enim miseria, superbus homo: sed major misericordia, humilis Deus. Hac ergo dilectione tibi tamquam fine proposito, quò referas omnia quæ dicis, quidquid narras ita narra, ut ille cui loqueris audiendo credat, credendo speret, sperando amet.

9. De ipsa etiam severitate Dei, qua corda mortalium saluberrimo terrore quatiuntur, caritas ædificanda est, ut ab eo quem timet, amari se gaudens, eum redamare audeat, ejusque in se dilectioni, etiamsi impunè posset, tamen displicere vereatur. Rarissimè quippe accidit, immo verò numquam, ut quisquam veniat volens fieri Christianus, qui non sit aliquo Dei timore perculsus. Si enim aliquod commodum exspectando ab hominibus,

quibus se aliter placiturum non putat, aut aliquod ab hominibus incommodum devitando, quorum offensionem aut inimicitias reformidat, vult fieri Christianus; non fieri vult potiùs quàm fingere. Fides enim non res est salutantis corporis, sed credentis animi. Sed planè sæpe adest misericordia Dei per ministerium catechizantis, ut sermone commotus jam fieri velit, quod decreverat fingere: quod cùm velle cœperit, tunc eum venisse deputemus. Et occultum quidem nobis est quando veniat animo, quem jam corpore præsentem videmus: sed tamen sic cum eo debemus agere, ut fiat in illo hæc voluntas, etiamsi non est. Nihil enim deperit, quando si est, utique tali nostra actione firmatur, quamvis quo tempore, vel qua horâ cœperit, ignoremus. Utile est sanè, ut præmoneamur antea, si fieri potest, ab iis qui eum norunt, in quo statu animi sit, vel quibus caussis commotus ad suscipiendam religionem venerit. Quòd si defuerit alius à quo id noverimus, etiam ipse interrogandus est, ut ex eo quod responderit ducamus sermonis exordium. Sed si ficto pectore accessit, humana commoda cupiens, vel incommoda fugiens, utique mentiturus est: tamen ex eo ipso quod mentitur, capiendum est principium: non ut refellatur ejus mendacium, quasi tibi certum sit; sed ut si dixerit eo proposito se venisse quod verè approbandum est, sive ille verum sive falsum dicat, tale tamen propositum quali se venisse respondit, approbantes atque laudantes, faciamus eum delectari esse se talem,

qualem videri cupit. Si autem aliud dixerit, quàm oportet esse in animo ejus qui Christiana fide imbuendus est; blandiùs et leniùs reprehendendo tamquam rudem et ignarum, et Christianæ doctrinæ finem verissimum demonstrando atque laudando breviter et graviter, ne aut tempora futuræ narrationis occupes, aut eam non priùs collocato animo audeas imponere, facias eum velle quod aut per errorem aut per simulationem nondum volebat.

10. Quòd si fortè se divinitus admonitum vel territum esse responderit, ut fieret Christianus, lætissimum nobis exordiendi aditum præbet, quanta Deo sit cura pro nobis. Sanè ab hujusmodi miraculorum sive somniorum, ad Scripturarum solidiorem viam et oracula certiora transferenda est ejus intentio: ut et illa admonitio quàm misericorditer ei prærogata sit, noverit, ante quàm Scripturis sanctis inhæreret. Et utique demonstrandum est ei, quòd ipse Dominus non eum admoneret aut compelleret fieri Christianum et incorporari Ecclesiæ, seu talibus signis aut revelationibus erudiret, nisi jam præparatum iter in Scripturis sanctis, ubi non quæreret visibilia miracula, sed invisibilia sperare consuesceret, neque dormiens, sed vigilans moneretur, eum securiùs et tutiùs carpere voluisset. Inde jam exordienda narratio est, ab eo quòd fecit Deus omnia bona valde [r], et perducenda, ut diximus, usque ad præsentia tempora Ecclesiæ: ita ut singularum rerum

very [r] Gen. i. 31.

atque gestorum quæ narramus, caussæ rationesque reddantur, quibus ea referamus ad illum finem dilectionis, unde neque agentis aliquid neque loquentis oculus avertendus est. Si enim fictas poëtarum fabulas, et ad voluptatem excogitatas animorum quorum cibus nugæ sunt, tamen boni qui habentur atque appellantur Grammatici, ad aliquam utilitatem referre conantur, quamquam et ipsam vanam et avidam saginæ sæcularis: quanto nos decet esse cautiores, ne illa quæ vera narramus, sine suarum caussarum redditione digesta, aut inani suavitate, aut etiam perniciosa cupiditate credantur. Non tamen sic asseramus has caussas, ut relicto narrationis tractu, cor nostrum et lingua in nodos difficilioris disputationis excurrat; sed ipsa veritas adhibitæ rationis, quasi aurum sit gemmarum ordinem ligans, non tamen ornamenti seriem ulla immoderatione perturbans.

11. Narratione finita, spes resurrectionis intimanda est, et pro capacitate ac viribus audientis, proque ipsius temporis modulo, adversùs vanas irrisiones infidelium de corporis resurrectione tractandum, et futuri ultimi judicii bonitate in bonos, severitate in malos, veritate in omnes; commemoratisque cum detestatione et horrore pœnis impiorum, regnum justorum atque fidelium et superna illa civitas ejusque gaudium cum desiderio prædicandum est. Tum verò instruenda et animanda est infirmitas hominis adversùs tentationes et scandala sive foris sive in ipsa intus Ecclesia: foris

adversùs gentiles vel Judæos vel hæreticos; intus autem adversùs areæ Dominicæ paleam. Non ut contra singula perversorum genera disputetur, omnesque illorum pravæ opiniones propositis quæstionibus refellantur: sed pro tempore brevi demonstrandum est, ita esse prædictum, et quæ sit utilitas tentationum erudiendis fidelibus, et quæ medicina in exemplo patientiæ Dei, qui statuit usque in finem ista permittere. Cùm verò adversùs eos instruitur, quorum perversæ turbæ corporaliter implent Ecclesias, simul etiam præcepta breviter et decenter commemorentur Christianæ atque honestæ conversationis, ne ab ebriosis, avaris, fraudatoribus, aleatoribus, adulteris, fornicatoribus, spectaculorum amatoribus, remediorum sacrilegorum alligatoribus, præcantatoribus, mathematicis, vel quarumlibet artium vanarum et malarum divinatoribus, atque hujusmodi ceteris ita facilè seducatur, et impunitum sibi fore arbitretur, quia videt multos qui Christiani appellantur, hæc amare, et agere, et defendere, et suadere, et persuadere. Quis enim finis præstitutus sit in tali vita perseverantibus, et quàm sint in ipsa Ecclesia tolerandi, ex qua in fine separandi sunt, divinorum librorum testimoniis edocendum est. Prænuntiandum est etiam inventurum eum in Ecclesia multos Christianos bonos, verissimos cives cœlestis Jerusalem, si esse ipse cœperit. Ad extremum ne spes ejus in homine ponatur, sedulò monendus est: quia neque facilè ab homine judicari potest quis homo sit justus; et si facilè

posset, non ideo nobis proponi exempla justorum, ut ab eis justificemur, sed ut eos imitantes ab eorum justificatore nos quoque justificari sciamus. Hinc enim fiet, quod maximè commendandum est, ut cùm ille qui nos audit, immo per nos audit Deum, moribus et scientiâ proficere cœperit, et viam Christi alacriter ingredi, nec nobis id audeat assignare, nec sibi; sed et se ipsum, et nos, et quoscumque alios diligit amicos, in illo et propter illum diligat, qui eum dilexit inimicum, ut justificans faceret amicum. Hîc jam non te puto præceptore indigere, ut cùm occupata sunt tempora, vel tua, vel eorum qui te audiunt, breviter agas; cùm autem largiora, largiùs eloquaris: hoc enim nullo admonente ipsa necessitas præcipit.

12. Sed illud planè non prætereundum est, ut si ad te quisquam catechizandus venerit liberalibus doctrinis excultus, qui jam decreverit esse Christianus, et ideo venerit ut fiat, difficillimum omnino est ut non multa nostrarum scripturarum litterarumque cognoverit, quibus jam instructus ad sacramentorum participationem tantummodo venerit. Tales enim non eadem horâ qua Christiani fiunt, sed antè solent omnia diligenter inquirere, et motus animi sui, cum quibus possunt, communicare atque discutere. Cum his itaque breviter agendum est, et non odiosè inculcando quæ norunt, sed modestè perstringendo; ita ut dicamus nos credere quòd jam noverint illud, atque illud: atque hoc modo cursim enumerare omnia quæ rudibus indoctisque in-

culcanda sunt: ut etsi quid novit eruditus iste, non tamquam à doctore audiat; et si quid adhuc ignorat, dum ea commemoramus quæ illum nosse jam credimus, discat. Nec ipse sanè inutiliter interrogatur, quibus rebus motus sit, ut velit esse Christianus: ut si libris ei persuasum esse videris, sive canonicis, sive utilium Tractatorum, de his aliquid in principio loquaris, collaudans eos pro diversitate meritorum canonicæ auctoritatis et exponentium sollertissimæ diligentiæ, maximèque commendans in scripturis canonicis admirandæ altitudinis saluberrimam humilitatem, in illis autem pro sua cujusque facultate aptum superbioribus, et per hoc infirmioribus animis, stilum sonantioris et quasi tornatioris eloquii. Sanê etiam exprimendum de illo est, ut indicet quem maximê legerit, et quibus libris familiariùs inhæserit, unde illi persuasum est, ut sociari vellet Ecclesiæ. Quod cùm dixerit, tum si nobis noti sunt illi libri, aut ecclesiasticâ famâ saltem accepimus à catholico aliquo memorabili viro esse conscriptos, læti approbemus. Si autem in alicujus hæretici volumina incurrit, et nesciens fortè quod[2] vera fides improbat, tenuit animo, et catholicum esse arbitratur; sedulò edocendus est, prælata auctoritate universalis Ecclesiæ aliorumque doctissimorum hominum et disputationibus et scriptionibus in ejus veritate florentium. Quamquam et illi qui catholici ex hac vita emigrarunt, et aliquid litterarum Christianarum posteris

[2] *Quod*] Perperam legitur quòd.

reliquerunt, in quibusdam locis opusculorum suorum, vel non intellecti, vel sicuti est humana infirmitas, minùs valentes acie mentis abditiora penetrare, et veri similitudine aberrantes à veritate, præsumtoribus et audacibus fuerunt occasioni ad aliquam hæresim moliendam atque gignendam. Quod mirum non est, cùm de ipsis canonicis litteris, ubi omnia sanissimè dicta sunt, non quidem aliter accipiendo quædam, quàm vel scriptor sensit, vel se ipsa veritas habet: (nam si hoc solum esset, quis non humanæ infirmitati ad corrigendum paratæ libenter ignosceret?) sed id quod perversè ac pravè opinati sunt, animositate acerrima et pervicaci arrogantiâ defensitantes, multi multa perniciosa dogmata, concisa communionis unitate pepererunt. Hæc omnia cum illo, qui ad societatem populi Christiani, non idiota, ut aiunt, sed doctorum libris expolitus atque excultus accedit, modesta collatione tractanda sunt: tantum assumta præcipiendi auctoritate, ut caveat præsumtionis errores; quantum ejus humilitas quæ illum adduxit, jam sentitur admittere. Cetera verò secundùm regulas doctrinæ salutaris, sive de fide, quæcumque narranda vel disserenda sunt, sive de moribus, sive de tentationibus, eo modo percurrendo quo dixi, ad illam supereminentiorem viam [s] omnia referenda sunt.

13. Sunt item quidam de scholis usitatissimis Grammaticorum Oratorumque venientes, quos neque inter idiotas numerare audeas, neque inter illos doctissimos,

[s] 1 Cor. xii. 31.

quorum mens magnarum rerum est exercitata quæstionibus. His ergo qui loquendi arte ceteris hominibus excellere videntur, cùm veniunt ut Christiani fiant, hoc amplius quàm illis illitteratis impertire debemus, quòd sedulò monendi sunt, ut humilitate induti Christiana, discant non contemnere, quos cognoverint morum vitia quàm verborum ampliùs devitare; et cordi casto linguam exercitatam nec conferre audeant, quam etiam præferre consueverant. Maximè autem isti docendi sunt Scripturas audire divinas, ne sordeat eis solidum eloquium, quia non est inflatum; neque arbitrentur carnalibus integumentis involuta atque operta dicta vel facta hominum, quæ in illis libris leguntur, non evolvenda atque aperienda ut intelligantur, sed sic accipienda ut litteræ sonant; deque ipsa utilitate secreti, unde etiam mysteria vocantur, quid valeant ænigmatum latebræ ad amorem veritatis acuendum, decutiendumque fastidii torporem, ipsâ experientiâ probandum est talibus, cùm aliquid eis quod in promtu positum non ita movebat, enodatione allegoriæ alicujus eruitur. His enim maximè utile est nosse, ita esse præponendas verbis sententias, ut præponitur animus corpori. Ex quo fit, ut ita malle debeant veriores quàm disertiores audire sermones, sicut malle debent prudentiores quàm formosiores habere amicos. Noverint etiam non esse vocem ad aures Dei, nisi animi affectum: ita enim non irridebunt, si aliquos antistites et ministros Ecclesiæ fortè animadverterint, vel cum barbarismis et solœcismis

Deum invocare, vel eadem verba quæ pronuntiant non intelligere, perturbatèque distinguere. Non quia ista minimè corrigenda sunt, ut populus ad id quod planè intelligit, dicat Amen: sed tamen piè toleranda sunt ab eis, qui didicerint, ut sono in foro, sic voto in Ecclesia benedici. Itaque forensis illa nonnumquam fortè bona dictio, numquam tamen benedictio dici potest. De sacramento autem quod accepturi sunt, sufficit prudentioribus audire quid res illa significet: cum tardioribus autem aliquanto pluribus verbis et similitudinibus agendum est, ne contemnant quod vident.

14. Hìc tu fortasse exemplum aliquod sermonis desideras, ut ipso tibi opere ostendam, quomodo facienda sint ista quæ monui. Quod quidem faciam, quantum Domino adjuvante potuero: sed priùs de illa hilaritate comparanda, quod pollicitus sum, dicere debeo. Jam enim de ipsis præceptis explicandi sermonis, in catechizando eo qui sic venit ut Christianus fiat, quantum satis visum est, quod promiseram exsolvi. Indebitum quippe est, ut etiam ipse faciam in hoc volumine, quod fieri oportere præcipio. Si ergo fecero, ad cumulum valebit: cumulus autem quo pacto à me superfundi potest, ante quàm mensuram debiti explevero? Neque enim te maximè conqueri audivi, nisi quòd tibi sermo tuus vilis abjectusque videretur, cùm aliquem Christiano nomine imbueres. Hoc autem scio, non tam rerum quæ dicendæ sunt, quibus te satis novi paratum et instructum, neque ipsius locutionis inopiâ, sed animi

tædio fieri; vel illâ caussâ quam dixi, quia magis nos delectat et tenet, quod in silentio mente cernimus, nec inde volumus avocari ad verborum longè disparem strepitum; vel quia etiam cùm sermo jocundus est, magis nos libet audire aut legere quæ meliùs dicta sunt, et quæ sine nostra cura et sollicitudine promuntur, quàm ad alienum sensum repentina verba coaptare incerto exitu, sive utrùm occurrant pro sententia, sive utrùm accipiantur utiliter; vel quia illa quæ rudibus insinuantur, eo quòd nobis notissima sunt et provectui nostro jam non necessaria, piget ad ea sæpissime redire, nec in eis tam usitatis et tamquam infantilibus cum aliqua voluptate jam grandiusculus animus graditur. Facit etiam loquenti tædium auditor immobilis, (vel quia non movetur affectu, vel quia nullo motu corporis indicat se intelligere vel sibi placere quæ dicuntur:) non quia humanæ laudis nos esse avidos decet, sed quia ea quæ ministramus Dei sunt; et quanto magis diligimus eos quibus loquimur, tanto magis eis cupimus ut placeant, quæ ad eorum porriguntur salutem: quod si non succedit, contristamur, et in ipso cursu debilitamur et frangimur, quasi frustra operam conteramus. Nonnumquam etiam cùm avertimur ab aliqua re, quam desideramus agere, et cujus actio aut delectabat nos, aut magis nobis necessaria videbatur, et cogimur aut jussu ejus quem offendere nolumus, aut aliquorum inevitabili instantiâ catechizare aliquem, jam conturbati accedimus ad negotium, cui magna tranquillitate opus

est, dolentes quòd neque ordinem actionum nobis conceditur tenere quem volumus, nec sufficere omnibus possumus: atque ita ex ipsa tristitia sermo procedens minùs gratus est, quia de ariditate mœstitiæ minùs exuberat. Aliquando item ex aliquo scandalo mœror pectus obsedit, et tunc nobis dicitur, Veni, loquere huic, Christianus vult fieri. Dicitur enim ab ignorantibus quid nos clausum intus exurat: quibus si affectum nostrum aperire non oportet, suscipimus ingratiùs quod volunt: et profectò languidus et insuavis ille sermo erit per venam cordis æstuantem fumantemque trajectus. Tot igitur ex caussis, quælibet earum serenitatem nostræ mentis obnubilet, secundùm Deum sunt quærenda remedia, quibus relaxetur illa contractio, et fervore spiritûs exsultemus et jocundemur in tranquillitate boni operis. *Hilarem enim datorem diligit Deus*[t].

15. Si enim caussa illa contristat, quòd intellectum nostrum auditor non capit, à cujus cacumine quodam modo descendentes cogimur in syllabarum longè infrà distantium tarditate demorari, et curam gerimus quemadmodum longis et perplexis amfractibus procedat ex ore carnis, quod celerrimo haustu mentis imbibitur, et quia multùm dissimiliter exit, tædet loqui, et libet tacere: cogitemus quid nobis prærogatum sit ab illo, qui demonstravit nobis exemplum, ut sequamur vestigia ejus[u]. Quantumvis enim differat articulata vox nostra ab intelligentiæ nostræ vivacitate, longè diffe-

[t] 2 Cor. ix. 7. [u] 1 Pet. ii. 21.

rentior est mortalitas carnis ab æqualitate Dei. Et tamen cùm in eadem *forma esset, semetipsum exinanivit formam servi accipiens,* [*in similitudine hominum factus, et habitu inventus ut homo; humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*[x].] Quam ob caussam, nisi quia factus est infirmis infirmus, ut infirmos lucrificaret[y]? Audi ejus imitatorem alibi etiam dicentem, *Sive enim mente excessimus, Deo; sive temperantes sumus, vobis. Caritas enim Christi compellit nos judicantes hoc, quia unus pro omnibus mortuus est*[z]. Quomodo enim paratus esset impendi pro animabus eorum[a], si eum pigeret inclinari ad aures eorum? Hinc ergo factus est parvulus in medio nostrûm, tamquam nutrix fovens filios suos[b]. Num enim delectat, nisi amor invitet, decurtata et mutilata verba immurmurare? Et tamen optant homines habere infantes, quibus id exhibeant: et suavius est matri minuta mansa inspuere parvulo filio, quàm ipsam mandere ac devorare grandiora. Non ergo recedat de pectore etiam cogitatio gallinæ illius[c], quæ languidulis plumis teneros fetus operit, et susurrantes pullos confracta voce advocat; cujus blandas alas refugientes superbi, præda fiunt alitibus. Si enim intellectus delectat in penetralibus sincerissimis, hoc etiam intelligere delectet,

x Philip. ii. 7. Pro iis quæ uncinis inclusimus habent editi, "&c., usque ad *mortem crucis*," quod notant librarii operâ factum. Textum inseri curavimus e citatione S. Augustini Ser. xlvii. in Ezech. xxxiv.

y 1 Cor. ix. 22. z 2 Cor. v. 13, 14. a 2 Cor. xii. 15.

b 1 Thess. ii. 7. c Matt. xxiii. 37.

quomodo caritas, quanto officiosiùs descendit in infima, tanto robustiùs recurrit in intima per bonam conscientiam nihil quærendi ab eis ad quos descendit, præter eorum sempiternam salutem.

16. Si autem magis appetimus, ea quæ jam parata sunt et meliùs dicta legere vel audire, et ideo piget incerto exitu ad tempus coaptare quæ loquimur: tantùm à veritate rerum non aberret animus, facile est ut si in verbis auditorem aliquid offenderit, ex ipsa occasione discat, quàm sit re intellecta contemnendum, si minùs integrè, aut si minùs propriè sonare potuit, quod ideo sonabat ut res intelligeretur. Quòd si humanæ infirmitatis intentio etiam ab ipsa rerum veritate aberraverit; quamquam in catechizandis rudibus, ubi via tritissima tenenda est, difficilè potest accidere: tamen ne fortè accidat ut etiam hinc offendatur auditor, non aliunde nobis debet videri accidisse, nisi quia Deus experiri nos voluit, utrùm cum mentis placiditate corrigamur, ne in defensionem nostri erroris majore præcipitemur errore. Quòd si nemo nobis dixerit, nosque et illos qui audierunt omnino latuerit, nullus dolor est, si non fiat iterum. Plerumque autem nos ipsi recolentes quæ dixerimus, reprehendimus aliquid, et ignoramus quomodo cùm diceretur acceptum sit, magisque dolemus, quando in nobis fervet caritas, si cùm falsum esset, libenter acceptum est. Ideoque opportunitate reperta, sicut nos ipsos in silentio reprehendimus, ita curandum est, ut etiam illi sensim corri-

gantur, qui non Dei verbis, sed planè nostris in aliquam lapsi sunt falsitatem. Si verò aliqui livore vesano cæci errasse nos gaudent, susurrones, detractores, Deo odibiles [d]; præbeant nobis materiam exercendæ patientiæ cum misericordia, quia et patientia Dei ad pœnitentiam eos adducit. Quid enim est detestabilius, et quod magis thesaurizet iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei [e], quàm de malo alterius mala diaboli similitudine atque imitatione lætari? Nonnumquam etiam, cùm rectè omnia veréque dicantur, aut non intellectum aliquid, aut contra opinionem et consuetudinem veteris erroris ipsa novitate asperum, offendit et perturbat audientem. Quod si apparuerit, sanabilemque se præbet, auctoritatum rationumque copiâ sine ulla dilatione sanandus est. Si autem tacita et occulta offensio est, Dei medicina opitulari potest. At si resiluerit, et curari recusaverit, consoletur nos dominicum illud exemplum, qui offensis hominibus ex verbo suo, et tamquam durum refugientibus, etiam iis qui remanserant ait, *Numquid et vos voltis ire* [f]*?* Satis enim Fixum Atque Immobile debet corde retineri, Jerusalem captivam ab hujus sæculi Babylonia decursis temporibus liberari, nullumque ex illa esse periturum; quia qui perierit, non ex illa erat. *Firmum enim fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Novit Dominus qui sunt ejus, et recedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini* [g]. Ista cogitantes, et invocantes Dominum in

[d] Rom. i. 30. [e] Rom. ii. 4, 5. [f] Joan. vi. 67. [g] 2 Tim. ii. 19.

cor nostrum, minùs timebimus incertos exitus sermonis nostri propter incertos motus auditorum, delectabitque nos etiam ipsa perpessio molestiarum pro misericordi opere, si non in eo nostram gloriam requiramus. Tunc enim est verè opus bonum, cùm à caritate jaculatur agentis intentio, et tamquam ad locum suum rediens, rursus in caritate requiescit. Lectio verò quæ nos delectat, aut aliqua auditio melioris eloquii, ut eam promendo sermoni nostro præponere volentes, cum pigritia vel tædio loquamur, alacriores nos suscipiet, jocundiorque præstabitur post laborem; et majore fiduciâ deprecabimur, ut loquatur nobis Deus quomodo volumus, si suscipiamus hilariter ut loquatur per nos quomodo possumus: ita fit ut diligentibus Deum omnia concurrant in bonum.

17. Jam verò usitata et parvulis congruentia sæpe repetere fastidimus: congruamus eis per fraternum, paternum, maternumque amorem, et copulatis cordi eorum etiam nobis nova videbuntur. Tantum enim valet animi compatientis affectus, ut cùm illi afficiuntur nobis loquentibus, et nos illis discentibus, habitemus in invicem; atque ita et illi quæ audiunt quasi loquantur in nobis, et nos in illis discamus quodam modo quæ docemus. Nonne accidere hoc solet, cùm loca quædam ampla et pulcra, vel urbium vel agrorum, quæ jam nos sæpe videndo sine aliqua voluptate præteribamus, ostendimus eis qui antea numquam viderant, ut nostra delectatio in eorum novitatis delectatione renovetur?

Et tanto magis, quanto sunt amiciores: quia per amoris vinculum in quantum in illis sumus, in tantum et nobis nova fiunt quæ vetera fuerunt. Sed si in rebus contemplandis aliquantum profecimus, non volumus eos quos diligimus lætari et stupere, cùm intuentur opera manuum hominum; sed volumus eos in ipsam artem consiliumve institutoris adtollere, atque inde exsurgere in admirationem laudemque omnicreantis Dei, ubi amoris fructuosissimus finis est; quanto ergo magis delectari nos oportet, cùm ipsum Deum jam discere homines accedunt, propter quem discenda sunt quæcumque discenda sunt; et in eorum novitate innovari, ut si frigidior est solita nostra prædicatio, insolitâ eorum auditione fervescat. Huc accedit ad comparandam lætitiam, quòd cogitamus et consideramus, de qua erroris morte in vitam fidei transeat homo. Et si vicos usitatissimos cum benefica hilaritate transimus, quando alicui fortè qui errando laboraverat, demonstramus viam: quanto alacriùs et cum gaudio majore in doctrina salutari, etiam illa quæ propter nos retexere non opus est, perambulare debemus; cùm animam miserandam et erroribus sæculi fatigatam per itinera pacis, ipso qui nobis eam præstitit jubente, deducimus?

18. Sed re vera multum est perdurare in loquendo usque ad terminum præstitutum, cùm moveri non videmus audientem; quòd sive non audeat, religionis timore constrictus, voce aut aliquo motu corporis significare approbationem suam, sive humanâ verecundiâ

reprimatur; sive dicta non intelligat, sive contemnat: quando quidem nobis non cernentibus animum ejus incertum est, omnia sermone tentanda sunt, quæ ad eum excitandum et tamquam de latebris eruendum possint valere. Nam et timor nimius atque impediens declarationem judicii ejus, blanda exhortatione pellendus est, et insinuando fraternam societatem verecundia temperanda, et interrogatione quærendum utrùm intelligat, et danda fiducia, ut si quid ei contradicendum videtur, liberè proferat. Quærendum etiam de illo, utrùm hæc aliquando jam audierit, et fortassis eum tamquam nota et pervulgata non moveant; et agendum pro ejus responsione, ùt aut planiùs et enodatiùs loquamur, aut opinionem contrariam refellamus, aut ea quæ illi nota sunt non explicemus latiùs, sed breviter complicemus, eligamusque aliqua ex his quæ mysticè dicta sunt in sanctis libris, et maximè in ipsa narratione, quæ aperiendo et revelando noster sermo dulcescat. Quòd si nimis tardus est, et ab omni tali suavitate absurdus et aversus, misericorditer sufferendus est, breviterque decursis ceteris, ea quæ maximè necessaria sunt, de unitate Catholicæ[3], de tentationibus, de Christiana conversatione propter futurum judicium terribiliter inculcanda sunt, magisque pro illo ad Deum, quàm illi de Deo multa dicenda.

19. Sæpe etiam fit, ut qui primò libenter audiebat, vel audiendo vel stando fatigatus, non jam laudans, sed

[3] Scil. Ecclesiæ.

oscitans labia diducat, et se abire velle etiam invitus ostendat. Quod ubi senserimus, aut renovare oportet ejus animum, dicendo aliquid honesta hilaritate conditum et aptum rei quæ agitur, vel aliquid valde mirandum et stupendum, vel etiam dolendum atque plangendum; et magis de ipso, ut propriâ curâ punctus evigilet; quod tamen non offendat ejus verecundiam asperitate aliqua, sed potiùs familiaritate conciliet: aut oblata sessione succurrere; quamquam sine dubitatione meliùs fiat, ubi decenter fieri potest, ut à principio sedens audiat; longéque consultiùs in quibusdam Ecclesiis transmarinis non solùm antistites sedentes loquuntur ad populum, sed ipsi etiam populo sedilia subjacent, ne quisquam infirmior stando lassatus à saluberrima intentione avertatur, aut etiam cogatur abscedere. Et tamen multum interest, si se quisquam de magna multitudine subtrahat ad reparandas vires, qui jam sacramentorum societate devinctus est; et si ille discedat, (quòd plerumque inevitabiliter urgetur, ne interiore defectu victus etiam cadat), qui primis sacramentis imbuendus est: et pudore enim non dicit cur eat, et imbecillitate stare non sinitur. Expertus hæc dico: nam fecit hoc quidam, cùm eum catechizarem, homo rusticanus, unde magnopere præcavendum esse didici. Quis enim ferat arrogantiam nostram, cùm viros fratres nostros, vel etiam quod majore sollicitudine curandum est, ut sint fratres nostri, coram nobis sedere non facimus; et ipsum Domi-

num nostrum, cui assistunt Angeli, sedens mulier audiebat[h]? Sanè si aut brevis sermo futurus est, aut consessui locus non est aptus, stantes audiant; sed cùm multi audiunt, et non tunc initiandi. Nam cùm unus, aut duo, aut pauci, qui propterea venerunt ut Christiani fiant, periculosè loquimur stantibus. Tamen si jam sic cœpimus, saltem animadverso auditoris tædio, et offerenda sessio est, immo verò prorsus urgendus ut sedeat, et dicendum aliquid quo renovetur, quo etiam cura, si qua fortè irruens eum avocare cœperat, fugiat ex animo. Cùm enim caussæ incertæ sint, cur jam tacitus recuset audire, jam sedenti aliquid adversùs incidentes cogitationes sæcularium negotiorum dicatur, aut hilari, ut dixi, aut tristi modo: ut si ipsæ sunt quæ mentem occupaverant, cedant quasi nominatim accusatæ; si autem ipsæ non sunt, et audiendo fatigatus est, cùm de illis tamquam ipsæ sint, (quando quidem ignoramus), inopinatum aliquid et extraordinarium, eo modo quo dixi, loquimur, à tædio renovatur intentio. Sed et breve sit, maximè quia extra ordinem inseritur, ne morbum fastidii, cui subvenire volumus, etiam augeat ipsa medicina: et acceleranda sunt cetera, et promittendus atque exhibendus finis propinquior.

20. Si autem confregit animum tuum alterius actionis, cui tamquam magis necessariæ jam suspensus eras, omissio, et propterea tristis insuaviter catechizas: cogitare debes, excepto quòd scimus misericorditer nobis

[h] Lucæ x. 39.

agendum esse quidquid cum hominibus agimus, et ex officio sincerissimæ caritatis; hoc ergo excepto, incertum esse quid utiliùs agamus, et quid opportuniùs aut intermittamus, aut omnino omittamus. Quia enim merita hominum pro quibus agimus, qualia sint apud Deum non novimus, quid eis ad tempus expediat aut nullâ aut tenuissimâ et incertissimâ conjecturâ suspicamur, potiùs quàm comprehendimus. Quapropter res quidem agendas pro nostro captu ordinare debemus: quas eo modo quo statuimus si peragere potuerimus, non ideo gaudeamus quia nobis, sed quia Deo sic eas agi placuit: si autem aliqua inciderit necessitas, qua noster ille ordo turbetur; flectamur facilè, ne frangamur; ut quem Deus nostro præposuit, ipse sit noster. Æquius est enim, ut nos ejus quàm ut ille nostram voluntatem sequatur. Quia et ordo agendarum rerum, quem nostro arbitrio tenere volumus, ille utique approbandus est, ubi potiora præcedunt. Cur ergo nos dolemus homines à Domino Deo tanto potiore præcedi, ut eo ipso quo nostrum amamus ordinem, inordinati esse cupiamus? Nemo enim Meliùs Ordinat quid agat, nisi qui paratior est non agere quod divina potestate prohibetur, quàm cupidior agere quod humana cogitatione meditatur. Quia *multæ cogitationes sunt in corde viri, consilium autem Domini manet in æternum*[1].

21. Si verò ex aliquo scandalo perturbatus animus non valet edere serenum jocundumque sermonem, tantam

[1] Prov. xix. 21.

esse caritatem oportet in eos pro quibus Christus mortuus est, volens eos pretio sanguinis sui ab errorum sæcularium morte redimere; ut hoc ipsum quod nobis tristibus nuntiatur, præstò esse aliquem qui desideret fieri Christianus, ad consolationem illius resolutionemque tristitiæ valere debeat, sicut solent lucrorum gaudia dolorem lenire damnorum. Non enim scandalum nos contristat alicujus, nisi quem perire aut per quem perire infirmum vel credimus vel videmus. Ille igitur qui initiandus advenit dum speratur posse proficere, dolorem deficientis abstergat. Quia et si timor ille suggeritur, ne fiat proselytus filius gehennæ [k], dum multi tales versantur ante oculos, ex quibus oriuntur ea quibus urimur scandala, non ad retardandos nos pertinere debet, sed magis ad excitandos et acuendos: quatenus quem imbuimus moneamus, ut caveat imitationem eorum, qui non ipsa veritate, sed solo nomine Christiani sunt; nec eorum turbâ commotus, aut sectari velit eos, aut Christum nolit sectari propter eos; et aut nolit esse in Ecclesia Dei ubi illi sunt, aut talis ibi velit esse quales illi sunt. Et nescio quomodo in hujusmodi monitis ardentior sermo est, cui fomitem subministrat præsens dolor: ut non solùm pigriores non simus, sed eo ipso dicamus accensiùs atque vehementiùs, quod securiores frigidiùs et lentiùs diceremus; gaudeamusque nobis occasionem dari, ubi motus animi nostri sine fructificatione non transeat.

[k] Matt. xxiii. 15.

22. Si autem de aliquo errato nostro vel peccato nos mœstitudo comprehendit, non tantùm meminerimus sacrificium Deo spiritum esse contribulatum[l], sed etiam illud, *Quia sicut aqua ignem, sic eleemosyna exstinguit peccatum*[m]. Et, *Quia misericordiam,* inquit, *volo quàm sacrificium*[n]. Sicut ergo si periclitaremur incendio, ad aquam utique curreremus, quo posset exstingui, et gratularemur si quis eam de proximo offerret: ita si de nostro fœno aliqua peccati flamma surrexit, et propterea conturbamur, data occasione misericordissimi operis, tamquam de oblato fonte gaudeamus, ut inde illud quod exarserat opprimatur. Nisi fortè tam stulti sumus, ut alacriùs arbitremur cum pane currendum, quo ventrem esurientis impleamus, quàm cum verbo Dei, quo mentem istud edentis instruamus. Huc accedit, quia si tantummodo prodesset hoc facere, non facere autem nihil obesset; infeliciter in periculo salutis, non jam proximi, sed nostræ, oblatum remedium sperneremus. Cùm verò ex ore Domini tam minaciter sonet, *Serve nequam et piger, dares pecuniam meam nummulariis*[o]: quæ tandem dementia est, quoniàm peccatum nostrum nos angit, ideo rursus velle peccare, non dando pecuniam dominicam volenti et petenti? His atque hujusmodi cogitationibus et considerationibus depulsa caligine tædiorum, ad catechizandum aptatur intentio, ut suaviter imbibatur, quod impigrè atque hilariter de caritatis

[l] Ps. li. 17.
[m] Ecclus. iii. 30.
[n] Osee vi. 6.
[o] Matt. xxv. 26, 27.

ubertate prorumpit. Hæc enim non tam ego tibi, quàm omnibus nobis dicit ipsa dilectio, quæ diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis [p].

23. Sed nunc etiam illud quod priùs quàm promitterem non debebam, jam fortasse debitum flagitas, ut aliquod sermonis exemplum, tamquam si ego aliquem catechizem, non me pigeat explicare, et intuendum tibi proponere. Quod priùs quàm faciam, volo cogites aliam esse intentionem dictantis, cùm lector futurus cogitatur; et aliam loquentis, cùm præsens auditor adtenditur et in eo ipso aliam in secreto monentis, dum nullus alius qui de nobis judicet præstò est; aliam palàm docentis aliquid, cùm dissimiliter opinantium circumstat auditus: et in hoc genere aliam, cùm docetur unus, ceteri autem tamquam judicantes aut adtestantes quæ sibi nota sunt audiunt; aliam cùm omnes communiter quid ad eos proferamus exspectant: et rursus in hoc ipso aliam, cùm quasi privatim consedetur, ut sermocinatio conseratur; aliam, cùm populus tacens unum de loco superiore dicturum suspensus intuetur: multumque interest, et cùm ita dicimus, utrùm pauci adsint an multi; docti an indocti, an ex utroque genere mixti; urbani an rustici, an hi et illi simul; an populus ex omni hominum genere temperatus sit. Fieri enim non potest, nisi aliter atque aliter afficiant locuturum atque

p Rom. v. 5.

dicturum, et ut sermo, qui profertur, affectionis animi, à quo profertur, quemdam quasi vultum gerat, et pro eadem diversitate diversè afficiat auditores, cùm et ipsi se ipsos diversè afficiant invicem præsentiâ suâ. Sed quia de rudibus imbuendis nunc agimus, de me ipso tibi testis sum, aliter atque aliter me moveri, cùm ante me catechizandum video eruditum, inertem, civem, peregrinum, divitem, pauperem, privatum, honoratum, in potestate aliqua constitutum, illius aut illius gentis hominem, illius aut illius ætatis aut sexûs, ex illa aut illa secta, ex illo aut illo vulgari errore venientem: ac pro diversitate motûs mei sermo ipse et procedit, et progreditur, et finitur. Et quia cùm eadem omnibus debeatur caritas, non eadem est omnibus adhibenda medicina: ipsa item caritas alios parturit, cum aliis infirmatur; alios curat ædificare, alios contremiscit offendere; ad alios se inclinat, ad alios se erigit; aliis blanda, aliis severa, nulli inimica, omnibus mater. Et qui non expertus est eadem caritate quod dico, cùm videt nos, quia facultas aliqua nobis donata delectat, laudabiliter innotescere in ore multitudinis, inde nos beatos putat: Deus autem, in cujus conspectum intrat *gemitus compeditorum*[q], videat humilitatem nostram et laborem nostrum, et dimittat omnia peccata nostra. Quamobrem si quid tibi in nobis placuit, ut aliquam observationem sermonis tui[4] à nobis audire quæreres,

[q] Ps. lxxix. 11; xxv. 12.

[4] Scil.: formam in sermone observandam.

meliùs videndo et audiendo nos cùm hæc agimus, quàm legendo cùm hæc dictamus, edisceres.

24. Sed tamen faciamus aliquem venisse ad nos, qui vult esse Christianus, et de genere quidem idiotarum, non tamen rusticanorum, sed urbanorum, quales apud Carthaginem plures experiri te necesse est: interrogatum etiam utrùm propter vitæ præsentis aliquod commodum, an propter requiem quæ post hanc vitam speratur, Christianus esse desiderat, propter futuram requiem respondisse: tali fortasse à nobis instrueretur alloquio.

Exemplum sermonis Catechetici.

"Deo gratias, frater: valde tibi gratulor, et gaudeo de te, quòd in tantis ac tam periculosis hujus sæculi tempestatibus de aliqua vera et certa securitate cogitasti. Nam et in hac vita homines magnis laboribus requiem quærunt et securitatem, sed pravis cupiditatibus non inveniunt. Volunt enim requiescere in rebus inquietis et non permanentibus: et quia illæ tempore subtrahuntur et transeunt, timoribus et doloribus eos agitant, nec quietos esse permittunt. Sive enim in divitiis velit homo requiescere, magis superbus efficitur, quàm securus. An non videmus quàm multi eas subitò perdiderint, multi etiam propter illas perierint, aut cùm eas habere cupiunt, aut cùm eis oppressis à cupidioribus auferuntur? Quæ si etiam per totam vitam cum homine permanerent, et non desererent dilectorem suum,

ipse illas sua morte desereret. Quanta est enim vita hominis, etiamsi senescat? Aut cùm sibi homines optant senectutem, quid aliud optant nisi longam infirmitatem? Sic et honores hujus sæculi, quid sunt nisi typhus, et inanitas, et ruinæ periculum? Quia sic Scriptura sancta dicit, *Omnis caro fœnum, et claritas hominis ut flos fœni. Fœnum aruit, flos decidit: verbum autem Domini manet in æternum*[q]. Ideo qui veram requiem et veram felicitatem desiderat, debet tollere spem suam de rebus mortalibus et prætereuntibus, et eam collocare in verbo Domini, ut hærens ei quod manet in æternum, etiam ipse cum illo maneat in æternum.

25. "Sunt etiam homines qui nec divites quærunt esse, nec ad vanas honorum pompas ambiunt pervenire: sed gaudere et requiescere volunt in popinis et in fornicationibus, et in theatris atque spectaculis nugacitatis quæ in magnis civitatibus gratìs habent. Sed sic etiam ipsi aut consumunt per luxuriam paupertatem suam, et ab egestate postea in furta et effracturas, et aliquando etiam in latrocinia prosiliunt, et subitò multis et magnis timoribus implentur; et qui in popina paulò antè cantabant, jam planctus carceris somniant. Studiis autem spectaculorum fiunt dæmonibus similes, clamoribus suis incitando homines, ut se invicem cædant, secumque habeant contentiosa certamina qui se non læserunt, dum placere insano populo cupiunt: quos si animadverterint esse concordes, tunc eos oderunt et

[q] Is. xl. 6, 7.

persequuntur, et tamquam collusores ut fustibus verberentur exclamant, et hanc iniquitatem facere etiam vindicem iniquitatum judicem cogunt; si autem horrendas adversùs invicem inimicitias eos exercere cognoverint, sive sintæ[r] qui appellantur, sive scenici et thymelici[s], sive aurigæ, sive venatores, quos miseros non solùm homines cum hominibus, sed etiam homines cum bestiis in certamen pugnamque committunt; quo majore adversùs invicem discordiâ furere senserint, eo magis amant et delectantur, et incitatis favent[t], et faventes incitant, plus adversùs se ipsos insanientes ipsi spectatores alter pro altero, quàm illi quorum insaniam insani provocant, sed insaniendo[u] spectare desiderant. Quomodo ergo sanitatem pacis tenere animus potest, qui discordiis et certaminibus pascitur? Qualis enim cibus sumitur, talis valetudo consequitur. Postremò quamvis insana gaudia non sint gaudia, tamen qualia cumque sint, et quantumlibet delectet jactantia divitiarum, et tumor honorum, vorago popinarum, et bella theatrorum, et immunditia fornicationum, et prurigo thermarum,

[r] Sintæ. Vocabulum ut videtur Græcum, Σίνται, a σίνω, unde apud Homerum leo Σίντης audit.

[s] Thymelici a Græco θυμέλη, quod erat pulpiti genus quo utebantur ad spectacula quibus deerat *scena.*

[t] 1 Cor. ii. 9.

[u] "Mirum habes hujus insaniæ exemplum in Alypio, qui cum invitus ad spectaculum venisset, visâ tamen gladiatorum pugnâ eodem furore quo cæteri exarsit, documentum præbens sane omnibus ne in rem periculosam vel oculos vel ipsam cogitationem intendant."—S. Aug. Conf. vi. 13.

aufert omnia ista una febricula, et adhuc viventibus totam falsam beatitudinem subtrahit: remanet inanis et saucia conscientia, Deum sensura judicem, quem noluit habere custodem; et inventura asperum Dominum, quem dulcem Patrem quærere et amare contemsit. Tu autem quia veram requiem quæ post hanc vitam Christianis promittitur quæris, etiam hîc eam inter amarissimas vitæ hujus molestias suavem jocundamque gustabis, si ejus qui eam promisit præcepta dilexeris. Citò enim senties dulciores esse justitiæ fructus quàm iniquitatis, et veriùs atque jocundiùs gaudere hominem de bona conscientia inter molestias, quàm de mala inter delicias: quia non sic venisti conjungi Ecclesiæ Dei, ut ex ea temporalem aliquam utilitatem requiras.

26. " Sunt enim qui propterea volunt esse Christiani, ut aut promereantur homines à quibus temporalia commoda exspectant, aut quia offendere nolunt quos timent. Sed isti reprobi sunt: et si ad tempus eos portat Ecclesia, sicut area usque ad tempus ventilationis paleam sustinet; si non se correxerint, et propter futuram sempiternam requiem Christiani esse cœperint, in fine separabuntur. Nec sibi blandiantur quòd in area possunt esse cum frumento Dei: quia in horreo cum illo non erunt, sed igni debito destinantur. Sunt etiam alii meliore quidem spe, sed tamen non minore periculo, qui jam Deum timent, et non irrident Christianum nomen, nec simulato corde intrant Ecclesiam Dei, sed in ista vita exspectant felicitatem, ut feliciores sint

in rebus terrenis, quàm illi qui non colunt Deum: ideoque cùm viderint quosdam sceleratos et impios ista sæculi prosperitate pollere et excellere, se autem vel minus habere ista vel amittere, perturbantur tamquam sine caussa Deum colant, et facilè à fide deficiunt.

27. "Qui autem propter beatitudinem sempiternam et perpetuam requiem, quæ post hanc vitam sanctis futura promittitur, vult fieri Christianus, ut non eat in ignem æternum cum diabolo, sed in regnum æternum intret cum Christo, verè ipse Christianus est; cautus in omni tentatione, ne prosperis rebus corrumpatur, et ne frangatur adversis, et in abundantia bonorum terrenorum modestus et temperans, et in tribulationibus fortis et patiens. Qui etiam proficiendo perveniet ad talem animum, ut plus amet Deum, quàm timeat gehennam: ut etiamsi dicat illi Deus, Utere deliciis carnalibus sempiternis, et quantum potes pecca, nec morieris, nec in gehennam mittéris, sed mecum tantummodo non eris; exhorrescat, et omnino non peccet, non jam ut in illud quod timebat non incidat, sed ne illum quem sic amat offendat: in quo uno est requies, quam oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit, quam præparavit Deus diligentibus eum.

28. "De qua requie significat Scriptura, et non tacet, quòd ab initio mundi ex quo fecit Deus cælum et terram et omnia quæ in eis sunt, sex diebus operatus est, et septimo die requievit. Poterat enim omnipotens et uno momento temporis omnia facere. Non autem

laboraverat, ut requiesceret quando *Dixit et facta sunt; mandavit, et creata sunt* [x]: sed ut significaret, quia post sex ætates mundi hujus, septima ætate tamquam septimo die requieturus est in sanctis suis: quia ipsi in illo requiescent post omnia bona opera, in quibus ei servierunt, quæ ipse in illis operatur, qui vocat, et præcipit, et delicta præterita dimittit, et justificat eum qui priùs erat impius. Sicut autem cùm illi ex dono ejus bene operantur, rectè dicitur ipse operari: sic cùm in illo requiescunt, recte dicitur ipse requiescere. Nam quod ad ipsum adtinet, pausationem non quærit, quia laborem non sentit. Fecit autem omnia per Verbum suum: et Verbum ejus ipse Christus, in quo requiescunt Angeli et omnes cælestes mundissimi spiritus in sancto silentio. Homo autem peccato lapsus perdidit requiem, quam habebat in ejus divinitate, et recipit eam in ejus humanitate: ideoque opportuno tempore, quo ipse sciebat oportere fieri, homo factus et de femina natus est. A carne quippe contaminari non poterat, ipse carnem potiùs mundaturus. Ipsum antiqui sancti venturum in revelatione Spiritûs cognoverunt, et prophetaverunt: et sic salvi facti sunt credendo quia veniet, sicut nos salvi efficimur credendo quia venit: ut diligeremus Deum, qui sic nos dilexit, ut unicum Filium suum mitteret, qui humilitate nostræ mortalitatis indutus, et à peccatoribus et pro peccatoribus moreretur.

[x] Ps. cxlviii. 5.

Jam enim olim ab ineuntibus sæculis mysterii hujus altitudo præfigurari prænuntiarique non cessat.

29. "Quoniam Deus omnipotens, et bonus et justus et misericors, qui fecit omnia bona, sive magna sive parva, sive summa sive infima; sive quæ videntur, sicuti sunt cælum et terra et mare, et in cælo sol et luna, et cetera sidera, in terra autem et mari arbores et frutices et animalia suæ cujusque naturæ, et omnia corpora vel cælestia vel terrestria; sive quæ non videntur, sicuti sunt spiritus quibus corpora vegetantur et vivificantur: fecit et hominem ad imaginem suam; ut quemadmodum ipse per omnipotentiam suam præest universæ creaturæ, sic homo per intelligentiam suam, qua etiam Creatorem suum cognoscit et colit, præesset omnibus terrenis animalibus. Fecit illi etiam adjutorium feminam: non ad carnalem concupiscentiam, quando quidem nec corruptibilia corpora tunc habebant, ante quàm eos mortalitas invaderet pœna peccati; sed ut haberet et vir gloriam de femina, cùm ei præiret ad Deum, seque illi præberet imitandum in sanctitate atque pietate; sicut ipse esset gloria Dei, cùm ejus sapientiam sequeretur.

30. "Itaque constituit eos in quodam loco perpetuæ beatitudinis, quem appellat Scriptura paradisum; præceptumque illis dedit, quod si non transgrederentur, in illa semper immortalitatis beatitudine permanerent: si autem transgrederentur, supplicia mortalitatis expenderent. Præsciebat autem Deus eos transgressuros:

sed tamen quia conditor est et effector omnis boni, magis eos fecit, quando fecit et bestias, ut impleret terram bonis terrenis. Et utique melior est homo etiam peccator, quàm bestia. Et præceptum quod non erant servaturi, magis dedit, ut essent inexcusabiles, cùm in eos vindicare cœpisset. Quidquid enim homo fecerit, laudabilem in suis factis invenit Deum : si rectè egerit, laudabilem invenit per justitiam præmiorum : si peccaverit, laudabilem invenit per justitiam suppliciorum : si peccata confessus ad rectè vivendum redierit, laudabilem invenit per misericordiam indulgentiarum. Cur ergo non faceret Deus hominem, quamvis eum peccaturum prænosceret, cùm et stantem coronaret, et cadentem ordinaret, et surgentem adjuvaret, semper et ubique ipse gloriosus bonitate, justitiâ, clementiâ? maximè quia et illud præsciebat, de propagine mortalitatis ejus futuros sanctos, qui non sibi quærerent, sed Creatori suo gloriam darent, et eum colendo ab omni corruptione liberati, cum Angelis sanctis semper vivere et beatè vivere mererentur? Qui enim hominibus dedit liberum arbitrium, ut non servili necessitate, sed ingenua voluntate Deum colerent, dedit etiam angelis : et ideo nec angelus, qui cum spiritibus aliis satellitibus suis superbiendo deseruit obedientiam Dei, et diabolus factus est, aliquid nocuit Deo, sed sibi. Novit enim Deus ordinare deserentes se animas, et ex earum justa miseria inferiores partes creaturæ suæ convenientissimis et congruentissimis legibus admirandæ

dispensationis ornare. Itaque nec diabolus aliquid Deo nocuit, quia vel ipse lapsus est, vel hominem seduxit ad mortem: nec ipse homo in aliquo minuit veritatem aut potestatem aut beatitatem Conditoris sui, quia conjugi suæ seductæ à diabolo, ad id quod Deus prohibuerat, propria voluntate consensit. Justissimis enim Dei legibus omnes damnati sunt, Deo glorioso per æquitatem vindictæ, ipsi ignominiosi per turpitudinem pœnæ: ut et homo à suo Creatore aversus victus diabolo subderetur, et diabolus homini ad Creatorum suum converso vincendus proponeretur; ut quicumque diabolo usque in finem consentirent, cum illo irent in æterna supplicia; quicumque autem humiliarent se Deo, et per ejus gratiam diabolum vincerent, æterna præmia mererentur.

31. "Neque hoc nos movere debet; quia multi diabolo consentiunt, et pauci Deum sequuntur; quia et frumentum in comparatione palearum valde pauciorem habet numerum. Sed sicut agricola novit quid faciat de ingenti acervo paleæ, sic nihil est Deo multitudo peccatorum, qui novit quid de illis agat, ut administratio regni ejus ex nulla parte turbetur atque turpetur. Nec ideo putandus est vicisse diabolus, quia secum plures, cum quibus à paucis vinceretur, adtraxit. Duæ itaque civitates, una iniquorum, altera sanctorum, ab initio generis humani usque in finem sæculi perducuntur, nunc permixtæ corporibus, sed voluntatibus separatæ, in die verò judicii etiam corpore separandæ. Omnes

enim homines amantes superbiam et temporalem dominationem cum vano typho et pompa arrogantiæ, omnesque spiritus qui talia diligunt, et gloriam suam subjectione hominum quærunt, simul una societate devincti sunt; sed et si sæpe adversùm se pro his rebus dimicant, pari tamen pondere cupiditatis in eamdem profunditatem præcipitantur, et sibi morum et meritorum similitudine conjunguntur. Et rursus omnes homines et omnes spiritus humiliter Dei gloriam quærentes, non suam, et eum pietate sectantes, ad unam pertinent societatem. Et tamen Deus misericordissimus, et super impios homines patiens est, et præbet eis pænitentiæ atque correctionis locum.

32. "Nam et quòd omnes diluvio delevit, excepto uno justo cum suis, quos in arca servari voluit, noverat quidem quòd non se correcturi essent: verumtamen cùm per centum annos arca fabricata est, prædicabatur utique eis ira Dei ventura super eos: et si converterentur ad Deum, parceret eis; sicut pepercit postea Ninive civitati agenti pœnitentiam, cùm ei per Prophetam futurum interitum prænuntiasset. Hoc autem facit Deus, etiam illis quos novit in malitia perseveraturos dans pœnitendi spatium, ut nostram patientiam exerceat et informet exemplo suo; quo noverimus quantum nos oporteat tolerabiliter malos sustinere, cùm ignoremus quales postea futuri sunt, quando ille parcit et tinit eos vivere, quem nihil futurorum latet. Prænuntiabatur tamen etiam diluvii sacramento quo per lignum

justi liberati sunt, futura Ecclesia quam Rex ejus et Deus Christus mysterio suæ crucis ab hujus sæculi submersione suspendit. Neque enim Deus ignorabat, quòd etiam ex illis qui fuerant in arca servati, nascituri erant mali, qui faciem terræ iniquitatibus iterum implerent: sed tamen et exemplum futuri judicii dedit, et sanctorum liberationem ligni mysterio prænuntiavit. Nam et post hæc non cessavit repullulare malitia per superbiam et libidines et illicitas impietates, cùm homines deserto Creatore suo, non solùm ad creaturam quam Deus condidit lapsi sunt, ut pro Deo colerent quod fecit Deus; sed etiam ad opera manuum hominum et ad fabrorum artificia curvaverunt animas suas, ubi de illis turpius diabolus et dæmonia triumpharent; quæ se in talibus figmentis adorari venerarique lætantur, dum errores suos humanis erroribus pascunt.

33. "Neque tunc sanè defuerunt justi, qui Deum piè quærerent, et superbiam diaboli vincerent, cives illius sanctæ civitatis, quos Regis sui Christi ventura humilitas per Spiritum revelata sanavit. Ex quibus Abraham pius et fidelis Dei servus electus est, cui demonstraretur sacramentum Filii Dei, ut propter imitationem fidei omnes fideles omnium gentium filii ejus futuri dicerentur. Ex illo natus est populus, à quo unus Deus verus coleretur, qui fecit cælum et terram: cùm ceteræ gentes simulacris et dæmoniis servirent. In eo planè populo multo evidentiùs futura Ecclesia figurata est. Erat enim ibi multitudo carnalis, quæ propter

visibilia beneficia colebat Deum. Erant ibi autem pauci futuram requiem cogitantes et cælestem patriam requirentes, quibus prophetando revelabatur futura humilitas Dei, Regis et Domini nostri Jesu Christi, ut per eam fidem ab omni superbia et tumore sanarentur. Horum sanctorum, qui præcesserunt tempore nativitatem Domini, non solùm sermo, sed etiam vita et conjugia et filii et facta prophetia fuit hujus temporis, quo per fidem passionis Christi ex gentibus congregatur Ecclesia. Per illos sanctos Patriarchas et Prophetas carnali populo Israël, qui postea etiam Judæi appellati sunt, et visibilia beneficia ministrabantur quæ carnaliter à Domino desiderabant, et coërcitiones pœnarum corporalium quibus pro tempore terrerentur, sicut eorum duritiæ congruebat. Et in his tamen omnibus mysteria spiritalia significabantur, quæ ad Christum et Ecclesiam pertinerent: cujus Ecclesiæ membra erant etiam illi sancti, quamvis in hac vita fuerint ante quàm secundùm carnem Christus Dominus nasceretur. Ipse enim unigenitus Dei Filius, Verbum Patris, æquale et coæternum Patri, per quod facta sunt omnia, homo propter nos factus est, ut totius Ecclesiæ tamquam totius corporis caput esset. Sed velut totus homo dum nascitur, etiamsi manum in nascendo præmittat, tamen universo corpori sub capite conjuncta atque compacta est, quemadmodum etiam nonnulli in ipsis Patriarchis ad hujus ipsius rei signum manu præmissa nati sunt: ita omnes sancti qui ante Domini nostri Jesu Christi nativitatem in

terris fuerunt, quamvis antè nati sunt, tamen universo corpori, cujus ille caput est, sub capite cohæserunt.

34. "Populus ergo ille delatus in Ægyptum, servivit regi durissimo; et gravissimis laboribus eruditus, quæsivit liberatorem Deum: et missus est eis unus de ipso populo, sanctus Dei servus Moyses, qui in virtute Dei magnis miraculis terrens tunc impiam gentem Ægyptiorum, eduxit inde populum Dei per mare rubrum; ubi discedens aqua viam præbuit transeuntibus: Ægyptii autem cùm eos persequerentur, redeuntibus in se fluctibus demersi extincti sunt. Ita quemadmodum per diluvium aquis terra purgata est a nequitia peccatorum, qui tunc in illa inundatione deleti sunt, et justi evaserunt per lignum: sic ex Ægypto exiens populus Dei, per aquas iter invenit, quibus ipsorum hostes consumti sunt. Nec ibi defuit ligni sacramentum. Nam virgâ percussit Moyses, ut illud miraculum fieret. Utrumque signum est sancti Baptismi, per quod fideles in novam vitam transeunt, peccata verò eorum tamquam inimici delentur atque moriuntur. Apertiùs autem Christi passio in illo populo figurata est, cùm jussi sunt ovem occidere et manducare, et de sanguine ejus postes suos signare, et hoc celebrare omni anno, et appellare Pascha Domini. Manifestissimè quippe prophetia de Domino Jesu Christo dicit, quia *tamquam ovis ad immolandum ductus est.* Cujus passionis et crucis signo in fronte hodie tamquam in poste signandus es, omnesque Christiani signantur.

35. "Inde per desertum populus ille ductus est per quadraginta annos: accepit etiam legem digito Dei scriptam, quo nomine significatur Spiritus-sanctus, sicut in Evangelio manifestissimè declaratur. Neque enim Deus formâ corporis definitus est, nec sic in illo membra et digiti cogitandi sunt, quemadmodum videmus in nobis: sed quia per Spiritum sanctum dona Dei sanctis dividuntur, ut cum diversa possunt, non tamen discedant à concordia caritatis, in digitis autem maximè apparet quædam divisio, nec tamen ab unitate præcisio, sive propterea, sive propter aliam quamcumque caussam Spiritus sanctus appellatus est digitus Dei, non tamen cùm hoc audimus humani corporis forma cogitanda est. Accepit ergo ille populus legem digito Dei scriptam in tabulis sanè lapideis, ad significandam duritiam cordis illorum, quòd legem non erant impleturi. Corporalia quippe dona desiderantes à Domino, magis carnali timore quàm spiritali caritate tenebantur: legem autem non implet nisi caritas. Ideo multis sacramentis visibilibus onerati sunt, quo servili jugo premerentur, in observationibus ciborum et in sacrificiis animalium, et in aliis innumerabilibus: quæ tamen signa erant rerum spiritalium ad Dominum Jesum Christum et ad Ecclesiam pertinentium; quæ tunc à paucis sanctis et intelligebantur ad fructum salutis, et observabantur ad congruentiam temporis, à multitudine verò carnalium tantummodo observabantur, non intelligebantur.

36. "Per multa itaque et varia signa rerum futurarum, quas longum est omnes commemorare, et eas nunc in Ecclesia videmus impleri, perductus est ille populus ad terram promissionis, ubi temporaliter carnaliterque regnaret pro modo desiderii sui; quod tamen regnum terrenum regni spiritalis imaginem gessit. Ibi Jerusalem condita est famosissima civitas Dei, serviens in signo liberæ civitatis, quæ cælestis Jerusalem dicitur, quod verbum est Hebræum, et interpretatur 'visio pacis.' Cujus cives sunt omnes sanctificati homines qui fuerunt, et qui sunt, et qui futuri sunt; et omnes sanctificati spiritus, etiam quicumque in excelsis cælorum partibus pia devotione obtemperant Deo, nec imitantur impiam diaboli superbiam et angelorum ejus. Hujus civitatis rex est Dominus Jesus Christus, Verbum Dei quo reguntur summi angeli, et Verbum hominem assumens ut eo regerentur et homines, qui simul omnes cum illo in æterna pace regnabunt. Ad hujus Regis præfigurationem in illo terreno regno populi Israël maximè eminuit rex David, de cujus semine secundùm carnem veniret verissimus Rex noster Dominus Jesus Christus, *qui est super omnia Deus benedictus in sæcula* [y]. Multa in illa terra promissionis gesta sunt in figuram venturi Christi et Ecclesiæ, quæ in sanctis libris paulatim discere poteris.

37. "Post aliouot tamen generationes ostendit alium

[y] Rom. ix. 5.

typum ad rem maximè pertinentem. Nam captivata est illa civitas, et multa pars ejus educta in Babyloniam. Sicut autem Jerusalem significat civitatem societatemque sanctorum, sic Babylonia significat civitatem societatemque iniquorum, quoniam dicitur interpretari confusio. De quibus duabus civitatibus, ab exordio generis humani usque in finem sæculi permixtè temporum varietate currentibus, et ultimo judicio separandis, paulò antè jam diximus. Illa ergo captivitas Jerusalem civitatis, et ille populus in Babyloniam ductus ad servitutem ire jubetur à Domino per Jeremiam illius temporis prophetam. Et exstiterunt reges Babyloniæ, sub quibus illi serviebant, qui ex eorum occasione commoti quibusdam miraculis cognoscerent et colerent et coli juberent unum verum Deum, qui condidit universam creaturam. Jussi sunt autem et orare pro eis à quibus captivi tenebantur, et in eorum pace pacem sperare, ad gignendos filios et domos ædificandas et plantandos hortos et vineas. Post septuaginta autem annos promittitur eis ab illa captivitate liberatio. Hoc autem totum figuratè significabat Ecclesiam Christi in omnibus sanctis ejus, qui sunt cives Jerusalem cælestis, servituram fuisse sub regibus hujus sæculi. Dicit enim et apostolica doctrina, ut *omnis anima sublimioribus potestatibus subdita sit:* et ut *reddantur omnibus omnia, cui tributum tributum, cui vectigal vectigal*[1]*;* et cætera quæ salvo Dei nostri cultu, constitutionis humanæ prin-

[1] Rom. xiii. 1, 7.

cipibus reddimus; quando et ipse Dominus, ut nobis hujus sanæ doctrinæ præberet exemplum, pro capite hominis quo erat indutus, tributum solvere non dedignatus est. Jubentur autem etiam servi Christiani et boni fideles dominis suis temporalibus æquanimiter fideliterque servire; quos judicaturi sunt, si usque in finem iniquos invenerint, aut cum quibus æqualiter regnaturi sunt, si et illi ad verum Deum conversi fuerint. Omnibus tamen præcipitur servire humanis potestatibus atque terrenis, quò usque post tempus præfinitum, quod significant septuaginta anni, ab istius sæculi confusione tamquam de captivitate Babyloniæ, sicut Jerusalem liberetur Ecclesia. Ex cujus captivitatis occasione ipsi etiam terreni reges desertis idolis, pro quibus persequebantur Christianos, unum verum Deum et Christum Dominum cognoverunt et colunt, pro quibus apostolus Paulus jubet orari, etiam cum persequerentur Ecclesiam. Sic enim dicit: *Obsecro itaque primùm fieri deprecationes, adorationes, interpellationes, gratiarum actiones, pro regibus, pro omnibus hominibus, et omnibus qui in sublimitate sunt, ut securam et tranquillam vitam agamus cum omni pietate et caritate*[a]. Itaque per ipsos data pax est Ecclesiæ, quamvis temporalis, tranquillitas temporalis ad ædificandas spiritaliter domos et plantandos hortos et vineas. Nam et ecce te modò per istum sermonem ædificamus atque plantamus. Et hoc fit per totum orbem terrarum cum pace regum Chris-

[a] 1 S. Tim. ii. 1, 2.

tianorum, sicut idem dicit Apostolus: *Dei agricultura, Dei ædificatio estis*[b].

38. "Et post annos quidem septuaginta, quos mysticè prophetaverat Jeremias, ut finem temporum præfiguraret, tamen ut ipsa figura integraretur, facta est in Jerusalem restitutio ædificationis templi Dei: sed quia totum figuratè agebatur, non erat firma pax ac libertas reddita Judæis. Itaque postea à Romanis victi sunt, et tributarii facti. Ex illo sanè tempore ex quo terram promissionis acceperunt, et reges habere cœperunt, ne in aliquo regum suorum completum esse arbitrarentur quod eis liberator Christus promittebatur, apertiùs per multas prophetias prophetatus est Christus, non solùm ab ipso David in libro Psalmorum, sed etiam à ceteris et magnis et sanctis Prophetis, usque ad tempus captivitatis in Babyloniam: et in ipsa captivitate fuerunt Prophetæ, qui venturum Dominum Jesum Christum liberatorem omnium prophetarent. Et postea quàm templum transactis septuaginta annis restitutum est, tantas pressuras et calamitates à regibus gentium Judæi perpessi sunt, ut intelligerent nondum venisse liberatorem, quem non spiritaliter liberaturum intelligebant, sed pro liberatione carnali desiderabant.

39. "Peractis ergo quinque ætatibus sæculi, quarum prima est ab initio generis humani, id est, ab Adam, qui primus homo factus est, usque ad Noë, qui fecit

b 1 Cor. iii. 9.

arcam in diluvio, inde secunda est usque ad Abraham, qui pater dictus est omnium quidem gentium, quæ fidem ipsius imitarentur; sed tamen ex propagine carnis suæ futuri populi Judæorum: qui ante fidem Christianam gentium, unus inter omnes omnium terrarum populus unum verum Deum coluit, ex quo populo salvator Christus secundùm carnem veniret. Isti enim articuli duarum ætatum eminent in veteribus libris: reliquarum autem trium in Evangelio etiam declarantur, cùm carnalis origo Domini Jesu Christi commemoratur. Nam tertia est ab Abraham usque ad David regem: quarta à David usque ad illam captivitatem, qua populus Dei in Babyloniam transmigravit: quinta ab illa transmigratione usque ad adventum Domini nostri Jesu Christi; ex cujus adventu sexta ætas agitur: ut jam spiritalis gratia, quæ paucis tunc Patriarchis et Prophetis nota erat, manifestaretur omnibus gentibus: ne quisquam Deum nisi gratìs coleret, non visibilia præmia servitutis suæ et præsentis vitæ felicitatem, sed solam vitam æternam, in qua ipso Deo frueretur, ab illo desiderans; ut hac sexta ætate mens humana renovetur ad imaginem Dei, sicut sexta die homo factus est ad imaginem Dei. Tunc enim et lex impletur, dum non cupiditate rerum temporalium, sed caritate illius qui præcepit, fiunt quæcumque præcepit. Quis autem non redamare affectet justissimum et misericordissimum Deum, qui prior sic amavit injustissimos et superbissimos homines, ut prop-

ter eos mitteret unicum Filium, per quem fecit omnia, qui non sui mutatione, sed hominis assumtione homo factus, non solùm cum eis vivere, sed etiam pro eis et ab eis posset occidi?

40. "Itaque novum Testamentum hereditatis sempiternæ manifestans, in quo renovatus homo per gratiam Dei ageret novam vitam, hoc est vitam spiritalem; ut vetus ostenderet primum, in quo carnalis populus agens veterem hominem, exceptis paucis intelligentibus Patriarchis et Prophetis et nonnullis latentibus sanctis, carnaliter vivens carnalia præmia desiderabat à Domino Deo, et in figura spiritalium bonorum accipiebat: omnia ergo bona terrena contemsit homo factus Dominus Christus, ut contemnenda monstraret; et omnia terrena sustinuit mala, quæ sustinenda præcipiebat: ut neque in illis quæreretur felicitas, neque in istis infelicitas timeretur. Natus enim de matre, quæ quamvis à viro intacta conceperit, semperque intacta permanserit, virgo concipiens, virgo pariens, virgo moriens, tamen fabro desponsata erat, omnem typhum carnalis nobilitatis exstinxit. Natus etiam in civitate Bethleem, quæ inter omnes Judææ civitates ita erat exigua, ut hodieque villa appelletur, noluit quemquam de cujusquam terrenæ civitatis sublimitate gloriari. Pauper etiam factus est cujus sunt omnia, et per quem creata sunt omnia; ne quisquam cùm in eum crederet, de terrenis divitiis auderet extolli. Noluit rex ab hominibus fieri; quia humilitatis ostendebat viam miseris, quos ab eo superbia

separaverat: quamvis sempiternum ejus regnum universa creatura testetur. Esurivit qui omnes pascit, sitivit per quem creatur omnis potus, et qui spiritaliter panis est esurientium fonsque sitientium: ab itinere terrestri fatigatus est, qui se ipsum nobis viam fecit in cælum: velut obmutuit et obsurduit coram convicantibus, per quem mutus locutus est et surdus audivit: vinctus est, qui de infirmitatum vinculis solvit: flagellatus est, qui omnium dolorum flagella de hominum corporibus expulit: crucifixus est, qui cruciatus nostros finivit: mortuus est, qui mortuos suscitavit. Sed et resurrexit numquam moriturus, ne ab illo quisquam sic disceret mortem contemnere, quasi numquam victurus.

41. "Inde confirmatis discipulis, conversatus cum eis quadraginta diebus, eisdem spectantibus adscendit in cælum; et completis à resurrectione quinquaginta diebus misit eis Spiritum sanctum, (promiserat enim,) per quem diffusa caritate in cordibus eorum, non solùm sine onere, sed etiam cum jocunditate legem possent implere. Quæ data est Judæis in decem præceptis, quod appellant Decalogum. Quæ rursus ad duo rediguntur, ut diligamus Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente; et diligamus proximum sicut nos ipsos. Nam in his duobus præceptis totam legem prophetasque pendere, ipse Dominus et dixit in Evangelio, et suo manifestavit exemplo. Nam et populus Israël ex die quo primum pascha in imagine celebra-

runt ovem occidentes et manducantes, cujus sanguine postes eorum ad salutis tutelam signati sunt; ex ipso ergo die quinquagesimus dies impletus est, et legem acceperunt scriptam digito Dei, quo nomine jam diximus significari Spiritum-sanctum: sicut post Domini passionem et resurrectionem, quod est verum pascha, quinquagesimo die ipse Spiritus-sanctus discipulis missus est: non jam lapideis tabulis corda dura significans; sed cùm essent unum in locum congregati in ipsa Jerusalem, factus est subitò de cælo sonus, quasi ferretur flatus vehemens, et visæ sunt illis linguæ divisæ quasi ignis, et cœperunt linguis loqui, ita ut omnes qui ad illos venerant, suam linguam quisque cognosceret: (ad illam enim civitatem ex omni terra conveniebant Judæi, quacumque dispersi erant, et diversas linguas gentium diversarum didicerant): deinde cum tota fiducia Christum prædicantes, in ejus nomine multa signa faciebant, ita ut quemdam mortuum [c] transeunte Petro umbra ejus tetigerit, et resurrexerit.

42. "Sed cùm viderent Judæi tanta signa fieri in ejus nomine, quem partim per invidiam, partim per errorem crucifixerunt, alii irritati sunt ad persequendos prædicatores ejus Apostolos, alii verò idipsum ampliùs admirantes, quòd in ejus nomine, quem veluti à se oppressum et victum riserant, tanta miracula fierent,

[c] Hoc nescio an alicubi traditum sit. In S. Scriptura non nisi de infirmis per umbram Petri sanatis legimus. Act. v. 15.

pœnitendo conversi crediderunt in eum millia Judæorum. Non erant jam illi temporalia beneficia terrenumque regnum desiderantes à Deo, nec promissum regem Christum carnaliter exspectantes; sed immortaliter intelligentes et diligentes eum, qui pro ipsis ab ipsis tanta mortaliter pertulit, et eis usque ad sui sanguinis peccata donavit, et immortalitatem à se sperandam et desiderandam exemplo suæ resurrectionis ostendit. Itaque jam veteris hominis terrena desideria mortificantes, et spiritalis vitæ novitate flagrantes, sicut præceperat in Evangelio Dominus, vendebant omnia quæ habebant, et pretia rerum suaram ante pedes Apostolorum ponebant, ut ipsi distribuerent unicuique, sicut cuique opus erat: viventesque in Christiana dilectione concorditer, non dicebant aliquid suum, sed erant illis omnia communia, et anima et cor unum in Deum. Deinde etiam ipsi à Judæis carnalibus civibus carnis suæ persecutionem passi atque dispersi sunt, ut latiùs Christus eorum dispersione prædicaretur, et imitarentur etiam ipsi patientiam Domini sui: quia qui eos mansuetus passus fuerat, mansuefactos pro se pati jubebat.

43. "Ex ipsis sanctorum persecutoribus fuerat etiam apostolus Paulus, et in Christianos maximè sæviebat: sed postea credens et apostolus factus, missus est ut Gentibus Evangelium prædicaret, graviora perpessus pro nomine Christi, quàm fecerat contra nomen Christi. Ecclesias autem constituens per omnes gentes quà Evangelium seminabat, impensè præcipiebat, ut quo-

niam ipsi ex idolorum cultu venientes, et ad unum Deum colendum rudes, non facilè poterant rebus suis venditis et distributis servire Deo, oblationes facerent in pauperes sanctorum qui erant in Ecclesiis Judææ, quæ Christo crediderant : ita illos tamquam milites, illos autem tamquam stipendiarios provinciales apostolica doctrina constituit; inserens eis Christum velut lapidem angularem, sicut per Prophetam prænuntiatus erat, in quo ambo quasi parietes de diverso venientes, de Judæis videlicet atque Gentibus, germana caritate copularentur. Sed postea graviores et crebriores persecutiones ex incredulis gentibus adversùs Christi Ecclesiam surrexerunt, et implebatur in dies singulos verbum Domini prædicentis, *Ecce ego mitto vos velut oves in medio luporum*[d].

44. "Sed illa vitis quæ per orbem terrarum, sicut de illa prophetatum, et ab ipso Domino prænuntiatum erat, fructuosos palmites diffundebat, tanto pullulabat ampliùs, quanto uberiore Martyrum sanguine rigabatur. Quibus per omnes terras innumerabiliter pro fidei veritate morientibus, etiam ipsa persequentia regna cesserunt, et ad Christum cognoscendum atque venerandum fractâ superbiæ cervice conversa sunt. Oportebat autem ut eadem vitis, sicut à Domino idemtidem prædictum erat, putaretur, et ex ea præciderentur infructuosa sarmenta, quibus hæreses et schismata per loca facta sunt, sub Christi nomine, non ipsius gloriam, sed

[d] S. Matt. x. 16.

suam quærentium, per quorum adversitates magis magisque exerceretur Ecclesia et probaretur atque illustraretur et doctrina ejus et patientia.

45. "Omnia ergo hæc, sicut tanto antè prædicta legimus, sic et facta cognoscimus: et quemadmodum primi Christiani, quia nondum ista provenisse videbant, miraculis movebantur ut crederent; sic nos quia omnia ista ita completa sunt, sicut ea in libris legimus, qui longè ante quàm hæc implerentur conscripti sunt, ubi omnia futura dicebantur, et præsentia jam videntur, ædificamur ad fidem, ut etiam illa quæ restant, sustinentes et perseverantes in Domino, sine dubitatione ventura credamus. Si quidem adhuc tribulationes futuræ in eisdem Scripturis leguntur, et ipse ultimus judicii dies, ubi omnes cives ambarum illarum civitatum receptis corporibus surrecturi sunt, et rationem vitæ suæ ante tribunal Christi judicis reddituri. Veniet enim in claritate potestatis, qui priùs in humilitate humanitatis venire dignatus est; et omnes pios ab impiis segregabit: non tantùm eis qui in eum credere omnino noluerunt, sed etiam eis qui frustra et infructuosè crediderunt in eum; illis daturus regnum secum æternum, illis autem pœnam æternam cum diabolo. Sed sicut nullum gaudium rerum temporalium ex aliqua parte simile potest inveniri gaudio vitæ æternæ, quam sancti accepturi sunt: ita nullus cruciatus pœnarum temporalium potest sempiternis iniquorum cruciatibus comparari.

46. "Itaque frater confirma te ipsum in ejus nomine atque adjutorio cui credis, adversùs linguas eorum qui fidem nostram irrident, de quibus diabolus seductoria verba loquitur, maximè volens irridere fidem resurrectionis. Sed ex te ipso crede futurum te esse cùm fueris, quando cùm antè non fueris, nunc esse te vides. Ubi enim erat ista moles corporis tui et ista forma membrorumque compago ante paucos annos, priùs quàm natus, vel etiam priùs quàm in matris utero conceptus esses, ubi erat hæc moles et hæc statura corporis tui? Nonne de occultis hujus creaturæ secretis, Domino Deo invisibiliter formante, processit in lucem, certisque ætatum incrementis in istam magnitudinem formamque surrexit? Numquid ergo difficile est Deo, qui etiam aggeres nubium ex occulto in momento contrahit, et contegit cælum in ictu temporis, reddere istam quantitatem corporis tui sicut erat, qui eam facere potuit sicut non erat? Crede ergo fortiter et inconcussè, quia omnia quæ videntur quasi pereundo humanis oculis subtrahi, salva et integra sunt omnipotentiæ Dei: qui ea cùm voluerit, sine ulla mora et difficultate reparabit, ea dumtaxat quæ justitia ejus reparanda esse judicat: ut in his corporibus reddant homines factorum suorum rationem, in quibus ea fecerunt; et in his mereantur aut commutationem cælestis incorruptionis pro meritis pietatis, aut corruptibilem corporis conditionem pro meritis iniquitatis, non quæ morte solvatur, sed quæ materiam sempiternis doloribus præbeat.

47. "Fuge ergo per immobilem fidem et mores bonos, fuge frater illa tormenta, ubi nec tortores deficiunt, nec torti moriuntur; quibus sine fine mors est, non posse in cruciatibus mori. Et exardesce amore atque desiderio sempiternæ vitæ sanctorum, ubi nec operosa erit actio, nec requies desidiosa: laus erit Dei sine fastidio, sine defectu: nullum in animo tædium, nullus labor in corpore; nulla indigentia, nec tua cui subveniri desideres, nec proximi cui subvenire festines. Omnes deliciæ Deus erit et satietas sanctæ civitatis in illo et de illo sapienter beatéque viventis. Efficiemur enim, sicut ab illo promissum speramus et exspectamus, æquales Angelis Dei[e], et cum eis pariter illa Trinitate perfruemur jam per speciem, in qua nunc per fidem ambulamus[f]. Credimus enim quod non videmus, ut ipsis meritis fidei etiam videre quod credimus et inhærere mereamur: ut æqualitatem Patris et Filii et Spiritus-sancti, et ipsius Trinitatis unitatem, quomodo sint hæc tria unus Deus, non jam verbis fidei et strepentibus syllabis personemus, sed contemplatione purissima et ardentissima in illo silentio sorbeamus.

48. "Hæc tene fixa in corde tuo, et invoca Deum cui credis, ut tueatur te adversùs tentationes diaboli: et esto cautus, ne tibi aliunde hostis ille subrepat, qui ad solatium malevolentissimum damnationis suæ, cum quibus damnetur inquirit. Non enim per eos solos qui Christianum nomen oderunt, et dolent eo nomine occu-

[e] S. Luc. xx. 36. [f] 2 Cor. v. 7.

patum esse orbem terrarum, et adhuc simulacris et dæmoniorum curiositatibus servire desiderant, audet ille tentare Christianos: sed etiam per eos quos paulò antè commemoravimus, de unitate Ecclesiæ, velut putata vite, præcisos, qui hæretici vel schismatici dicuntur, conatur etiam id quidem interdum. Sed tamen id etiam aliquando conatur et per Judæos tentare, atque seducere. Sed maximè cavendum est, ne per homines qui sunt in ipsa Catholica Ecclesia, quos velut paleam usque ad tempus ventilationis suæ sustinet, unusquisque tentetur et decipiatur. Propterea enim Deus patiens est in illos, ut et suorum electorum fidem atque prudentiam per illorum perversitatem exercendo confirmet; et quia de numero eorum multi proficiunt, et ad placendum Deo miserati animas suas[g], magno impetu convertuntur. Non enim omnes sibi per patientiam Dei thesaurizant iram in die iræ justi judicii ejus[h]: sed multos eadem omnipotentis patientia perducit ad saluberrimum pænitentiæ dolorem. Quod donec fiat, exercetur per eos illorum qui jam rectam viam tenent, non solùm tolerantia, sed etiam misericordia. Multos ergo visurus es ebriosos, avaros, fraudatores, aleatores, adulteros, fornicatores, remedia sacrilega sibi alligantes, præcantatoribus et mathematicis vel quarumlibet impiarum artium divinatoribus deditos. Animadversurus etiam quòd illæ turbæ impleant ecclesias per dies festos Christianorum, quæ im-

[g] Cf. Eccli. xxx. 24. [h] Rom. ii. 5.

plent et theatra per dies sollemnes Paganorum; et hæc videndo ad imitandum tentaberis. Et quid dicam, videbis, quod etiam nunc jam utique nosti: non enim nescis multos qui appellantur Christiani, hæc omnia mala operari, quæ breviter commemoravi. Et aliquando fortasse graviora facere homines non ignoras, quos nosti appellari Christianos. Sed si hoc animo venisti, ut quasi securus talia facias, multùm erras: nec tibi proderit nomen Christi, cùm cœperit ille severissimè judicare, qui priùs dignatus est misericordissimè subvenire. Prædixit enim ista, et ait in Evangelio, *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, sed is qui facit voluntatem Patris mei. Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine, in nomine tuo manducavimus et bibimus*[1]. Omnibus ergo qui in talibus operibus perseverant, damnatio finis est. Cùm ergo videris multos non solùm hæc facere, sed etiam defendere atque suadere, tene te ad legem Dei, et non sequaris prævaricatores ejus. Non enim secundùm illorum sensum, sed secundùm illius veritatem judicaberis.

49. "Conjungere bonis, quos vides amare tecum Regem tuum. Multos enim inventurus es, si et tu talis esse cœperis. Nam si in spectaculis cum illis esse cupiebas et eis inhærere, qui tecum vel aurigam, vel venatorem, vel aliquem histrionem simul amabant; quanto magis te delectare debet eorum conjunctio, qui tecum amant Deum, de quo numquam erubescet amator

[1] S. Matt. vii. 21, 22.

ejus, quia non solùm ipse non potest vinci, sed etiam dilectores suos reddet invictos. Nec tamen etiam in ipsis bonis, qui te vel præcedunt vel tibi comitantur ad Deum, spem tuam collocare debes, quia nec in te ipso debes, quantumcumque profeceris, sed in illo qui eos et te justificando tales facit. Securus es enim de Deo, quia non mutatur: de homine autem nemo prudenter securus est. Sed si illos qui nondum justi sunt, amare debemus ut sint; quanto ardentiùs qui jam sunt, amandi sunt. Sed aliud est diligere hominem, aliud spem ponere in homine; tantumque interest, ut illud Deus jubeat, hoc prohibeat. Si autem aliquas vel insultationes vel tribulationes pro nomine Christi passus non defeceris à fide, nec à bona via deviaveris, majorem mercedem accepturus es: qui autem in his diabolo cesserint, etiam minorem perdunt. Sed humilis esto Deo, ut non te permittat tentari ultra vires tuas."

50. His dictis interrogandus est an hæc credat, atque observare desideret. Quod cùm responderit, sollemniter utique signandus est et Ecclesiæ more tractandus. De sacramento sanè quod accipit, cùm ei bene commendatum fuerit, signacula quidem rerum divinarum esse visibilia, sed res ipsas invisibiles in eis honorari; nec sic habendam esse illam speciem[k] benedictione

[k] Scil. Salis, quo quasi condiebantur quos Catechumenos fieri oportebat, in signum verbi Divini per fidem accipiendi. Cf. Martene de Ant. Eccl. Rit. i. c. i. § 6, 7. Rituale Romanum de Sacr. Bapt. Goar, Euchol. Gr., p. 334. S. Aug. Conf. i. § 11. "Et sig-

sanctificatam, quemadmodum habetur in usu quolibet: dicendum etiam quid significet et sermo ille quem audivit, quid in illo condiat, cujus illa res similitudinem gerit. Deinde monendus est ex hac occasione, ut si quid etiam in Scripturis audiat quod carnaliter sonet, etiamsi non intelligit, credat tamen spiritale aliquid significari, quod ad sanctos mores futuramque vitam pertineat. Hoc autem ita breviter discit, ut quidquid audierit ex libris canonicis quod ad dilectionem æternitatis et veritatis et sanctitatis, et ad dilectionem proximi referre non possit, figuratè dictum vel gestum esse credat; atque ita conetur intelligere, ut ad illam geminam referat dilectionem. Ita sanè ut proximum non carnaliter intelligat, sed omnem qui cum eo in illa sancta civitate potest esse, sive jam, sive nondum appareat: et ut de nullius hominis correctione desperet, quem patientiâ Dei videt vivere, non ob aliud, sicut Apostolus ait, nisi ut adducatur ad pœnitentiam[1].

51. Si longus tibi videtur iste sermo, quo tamquam presentem rudem hominem instruxi, licet ea tibi dicere breviùs, longiorem tamen esse debere non puto: quamquam multum interest, quid res ipsa cùm agitur moneat, et quid auditorum præsentia non solùm ferre, sed etiam desiderare se ostendat. Cùm autem celeritate opus est, vide quàm facilè explicari tota res possit.

nabar jam signo crucis ejus, et condiebar ejus sale, jam inde ab utero matris meæ."

[1] Rom. ii. 4.

Fac rursus adesse aliquem, qui velit esse Christianus: ergo et interrogatum, illud quod superior respondisse; quia et si non hoc respondet, hoc eum respondere debuisse dicendum est. Deinde hoc modo et cetera contexenda.

52. "Vere, frater, illa magna et vera beatitudo est, quæ in futuro sæculo sanctis promittitur. Omnia verò visibilia transeunt, et omnis hujus sæculi pompa et deliciæ et curiositas interibunt, et secum ad interitum trahunt amatores suos. A quo interitu, hoc est, pœnis sempiternis Deus misericors volens homines liberare, si sibi ipsi non sint inimici, et non resistant misericordiæ Creatoris sui, misit unigenitum Filium suum, hoc est, Verbum suum æquale sibi, per quod condidit omnia. Et manens quidem in divinitate sua, et non recedens à Patre, nec in aliquo mutatus, assumendo tamen hominem, et in carne mortali hominibus apparendo venit ad homines: ut quemadmodum per unum hominem qui primus factus est, id est Adam, mors intravit in genus humanum, quia consensit mulieri suæ seductæ à diabolo, ut præceptum Dei transgrederentur; sic per unum hominem qui etiam Deus est Dei Filius, Jesum Christum, deletis omnibus peccatis præteritis, credentes in eum omnes in æternam vitam ingrederentur.

53. "Omnia enim quæ nunc vides in Ecclesia Dei, et sub Christi nomine per totum orbem terrarum geri, ante sæcula jam prædicta sunt, et sicut ea legimus, ita et videmus; et inde ædificamur in fidem. Factum est

aliquando diluvium per totam terram, ut peccatores delerentur: et tamen illi qui evaserunt in arca, sacramentum futuræ Ecclesiæ demonstrabant, quæ nunc in fluctibus sæculi natat, et per lignum crucis Christi à submersione liberatur. Prædictum est Abrahæ fideli servo Dei, uni homini, quòd de illo esset populus nasciturus, qui coleret unum Deum inter ceteras gentes quæ idola colebant: et omnia quæ illi populo ventura prædicta sunt, sic evenerunt ut prædicta sunt. Prophetatus est in illo populo etiam Christus Rex omnium sanctorum et Deus venturus ex semine ipsius Abraham secundùm carnem, quam assumsit, ut omnes etiam filii essent Abrahæ, qui fidem ejus imitarentur; et sic est factum: natus est Christus de Maria virgine, quæ ex illo genere fuit. Prædictum est per Prophetas quòd in cruce passurus esset ab eodem populo Judæorum, de cujus genere secundùm carnem veniebat; et sic est factum. Prædictum est quòd resurrecturus esset; resurrexit: et secundùm ipsa prædicta Prophetarum adscendit in cælum, et discipulis suis Spiritum-sanctum misit. Prædictum est non solùm à Prophetis, sed etiam ab ipso Domino Jesu Christo, quòd Ecclesia ejus per universum orbem terrarum esset futura, per sanctorum martyria passionesque disseminata; et tunc prædictum, quando adhuc nomen ejus et latebat gentes, et ubi notum erat irridebatur: et tamen in virtutibus miraculorum ejus, sive quæ per se ipse, sive quæ per servos suos fecit, dum annuntiantur hæc et creduntur, jam

videmus quod prædictum est esse completum, regesque ipsos terræ, qui antea persequebantur Christianos, jam Christi nomini subjugatos. Prædictum est etiam quòd schismata et hæreses ex ejus Ecclesia essent exituræ, et sub ejus nomine per loca ubi possent, suam, non Christi, gloriam quæsituræ; et ista completa sunt.

54. "Numquid ergo illa quæ restant non sunt ventura? Manifestum est quia sicut ista prædicta venerunt, sic etiam illa ventura sunt: quæcumque tribulationes justorum adhuc restant; et judicii dies, qui separabit omnes impios à justis in resurrectione mortuorum; et non solùm eos qui sunt extra Ecclesiam, sed etiam ipsius Ecclesiæ paleas, quas oportet usque ad novissimam ventilationem patientissimè sufferat, ad ignem debitum segregabit. Qui autem irrident resurrectionem, putantes quòd caro ista quia putrescit, resurgere non potest, ad pœnas in ea resurrecturi sunt: et ostendet eis Deus, quia qui potuit hæc corpora facere ante quàm essent, potest ea in momento restituere sicut erant. Omnes autem fideles regnaturi cum Christo, ita resurgent in eodem corpore, ut etiam commutari mereantur ad incorruptionem angelicam: ut fiant æquales Angelis Dei[m], sicut Dominus ipse promisit; et laudent eum sine aliquo defectu et sine aliquo fastidio, semper viventes in illo et de illo, cum tali gaudio et beatitudine, quali nec dici nec cogitari ab homine potest.

[m] S. Luc. xx. 36.

55. "Tu itaque credens ista, cave tentationes; (quia diabolus quærit qui secum pereant:) ut non solùm per eos qui extra Ecclesiam sunt, sive pagani, sive Judæi, sive hæretici, non te hostis ille seducat; sed etiam quos in ipsa Ecclesia Catholica videris malè viventes, aut immoderatos voluptatibus ventris et gutturis, aut impudicos, aut vanis curiositatibus vel illicitis deditos, sive spectaculorum, sive remediorum aut divinationum diabolicarum, sive in pompa et typho avaritiæ atque superbiæ, sive in aliqua vita quam lex damnat et punit, non eos imiteris: sed potiùs conjungaris bonis, quos inventurus es facilè, si et tu talis fueris; ut simul colatis et diligatis Deum gratìs: quia totum præmium nostrum ipse erit, ut in illa vita, bonitate ejus et pulcritudine perfruamur. Sed amandus est, non sicut aliquid quod videtur oculis; sed sicut amatur sapientia, et veritas, et sanctitas, et justitia, et caritas, et si quid aliud tale dicitur: non quemadmodum sunt ista in hominibus; sed quemadmodum sunt in ipso fonte incorruptibilis et incommutabilis sapientiæ. Quoscumque ergo videris hæc amare, illis conjungere, ut per Christum qui homo factus est, ut esset Mediator Dei et hominum, reconcilieris Deo. Homines autem perversos, etiamsi intrent parietes ecclesiæ, non eos arbitreris intraturos in regnum cælorum: quia suo tempore separabuntur, si se in melius non commutaverint. Homines ergo bonos imitare, malos tolera, omnes ama: quoniam nescis quid cras futurus sit qui hodie malus est. Nec

eorum ames injustitiam; sed ipsos ideo ama, ut apprehendant justitiam: quia non solùm dilectio Dei nobis præcepta est, sed etiam dilectio proximi, in quibus duobus præceptis tota lex pendet et Prophetæ[n]. Quam non implet nisi qui donum acceperit Spiritum-sanctum, Patri et Filio utique æqualem; quia ipsa Trinitas Deus est: in quo Deo spes omnis ponenda est. In homine non est ponenda, qualiscumque ille fuerit. Aliud est enim ille à quo justificamur, aliud illi cum quibus justificamur. Non autem solùm per cupiditates diabolus tentat, sed etiam per terrores insultationum et dolorum et ipsius mortis. Quidquid autem homo passus fuerit pro nomine Christi, et pro spe vitæ æternæ, et permanens toleraverit, major ei merces dabitur: quòd si cesserit diabolo, cum illo damnabitur. Sed opera misericordiæ cum pia humilitate impetrant à Domino, ut non permittat servos suos tentari plus quàm possunt sustinere[o].

[n] S. Matt. xxii. 37, 39.

[o] 1 Cor. x. 13.

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE FIDE RERUM QUÆ NON VIDENTUR.

In quo demonstratur, nos in Christiana religione, non culpabili temeritate, sed laudabili fide credere res, quas oculis nostris non videmus.

Sunt qui putant Christianam religionem propterea ridendam potiùs quàm tenendam, quia in ea, non res quæ videatur ostenditur, sed fides rerum quæ non videntur, hominibus imperatur. Nos ergo ad hos refellendos, qui prudenter sibi videntur nolle credere, quod videre non possunt, etsi non valemus humanis adspectibus monstrare divina quæ credimus, tamen humanis mentibus etiam illa quæ non videntur credenda esse monstramus. Ac primùm isti, quos oculis carneis sic stultitia fecit obnoxios, ut quod per eos non cernunt, non sibi existiment esse credendum, admonendi sunt quàm multa non solùm credant, verùm etiam sciant, quæ talibus oculis videri non possunt. Quæ cùm sint innumerabilia in ipso animo nostro, cujus invisibilis est natura, ut alia taceam, fides ipsa qua credimus, sive cogitatio qua nos vel credere aliquid, vel non credere

novimus, cùm prorsus aliena sit ab istorum conspectibus oculorum, quid tam nudum, tam clarum, quid tam certum est interioribus visibus animorum? Quomodo ergo credendum non est quod corporeis oculis non videmus, cùm vel credere nos, vel non credere, ubi corporeos oculos adhibere non possumus, sine ulla dubitatione videamus?

2. Sed, inquiunt, ista quæ in animo sunt, cùm possimus ipso animo cernere, non opus habemus per oculos corporis nosse: quæ autem dicitis vos ut credamus, nec foris ostenditis, ut ea per oculos corporis noverimus, nec intus in animo nostro sunt, ut ea cogitando videamus. Sic ista dicunt, quasi quisquam credere juberetur, si jam sibi præsentatum posset videre quod creditur. Ideo utique debemus credere nonnulla etiam temporalia, quæ non videmus, ut æterna etiam mereamur videre, quæ credimus. Sed quisquis es, qui non vis credere nisi quod vides, ecce præsentia corpora corporeis oculis vides, præsentes voluntates et cogitationes tuas, quia in animo tuo sunt, ipso animo vides: dic mihi, obsecro te, amici tui ergo te voluntatem quibus oculis vides? Nulla enim voluntas corporeis oculis videri potest. An verò etiam hoc vides animo tuo, quod in animo agitur alieno? Quod si non vides, quomodo amicali benevolentiæ vicem rependis, si quod non potes videre, non credis? An fortè dicturus es, alterius voluntatem per ejus opera te videre? Ergo facta visurus, et verba es auditurus, de amici autem volun-

tate id quod videri et audiri non potest crediturus. Non enim voluntas illa color est aut figura, ut oculis ingeratur: vel sonus aut cantilena, ut auribus illabatur; aut verò tua est, ut tui cordis affectione sentiatur. Restat itaque, ut nec visa, nec audita, nec apud te intus conspecta credatur, ne tua vita deserta sine ulla amicitia relinquatur, vel impensa tibi dilectio vicissim abs te non rependatur. Ubi est ergo quod dicebas, te credere non debere, nisi quod videres aut extrinsecùs corpore, aut intrinsecùs corde? Ecce ex corde tuo, credis cordi non tuo; et quò nec carnis nec mentis dirigis aciem, accommodas fidem. Amici faciem cernis corpore tuo, fidem tuam cernis animo tuo: amici verò non abs te amatur fides, si non in te mutuò illa sit fides, qua credas quod in illo non vides. Quamvis homo possit et fallere fingendo benevolentiam, tegendo malitiam: aut si nocere non cogitat, tamen exspectando à te aliquam commoditatem, simulat, quia caritatem non habet.

3. Sed dicis, ideo te credere amico, cujus videre cor non potes, quia in tuis tentationibus eum probasti, et cujusmodi animum erga te haberet in tuis periculis, ubi te non deseruit, cognovisti. Numquid ergo, ut amicorum probetur erga nos caritas, videtur tibi nostra optanda calamitas? Nec quisquam erit ex amicis certissimis felix, nisi fuerit adversis rebus infelix: ut videlicet explorato alterius amore non fruatur, nisi suo dolore vel timore crucietur. Et quomodo in habendis

veris amicis optari ea, non potiùs timeri felicitas potest, quam probare nisi infelicitas non potest? Et tamen verum est haberi posse amicum etiam in rebus prosperis, probari autem certiùs in rebus adversis. Sed utique ut eum probes, periculis tuis nec te committeres, nisi crederes. Ac per hoc cùm te committis ut probes, credis ante quàm probes. Certè enim si rebus non visis credere non debemus, quando quidem et nondum certiùs probatis amicorum cordibus credimus[a]; et cùm ea malis nostris bona probaverimus, etiam tunc eorum erga nos benevolentiam credimus potiùs, quàm videmus: nisi quia tanta fides est, ut non incongruenter quibusdam oculis ejus nos judicemus videre quod credimus: cùm propterea credere debeamus, quia videre non possumus?

4. Si auferatur hæc fides de rebus humanis, quis non adtendat quanta earum perturbatio, et quàm horrenda confusio subsequatur? Quis enim mutua caritate diligetur ab aliquo, cùm sit invisibilis ipsa dilectio, si quod non video, credere non debeo? Tota itaque peribit amicitia, quia non nisi mutuo amore constat. Quid enim ejus poterit ab aliquo recipere, si nihil ejus creditum fuerit exhiberi? Porrò amicitiâ pereunte, neque connubiorum neque cognationum et affinitatum

[a] Hæc ita habet MS. Coll. Æn. Nas. "Certe enim si non vis rebus credere, non debemus quandoquidem, et nondum certius probatis amicorum cordibus credere." Nos Benedictinum secuti sumus, nisi quôd interrogationem adhibuimus, quod tamen vix placet.

vincula in animo servabuntur; quia et in his utique amica consensio est. Non ergo conjugem conjunx vicissim diligere poterit, quando se diligi, quia ipsam dilectionem non potest videre, non credit. Nec filios habere desiderabunt, quos vicissim sibi reddituros esse non credunt. Qui si nascantur et crescant, multo minùs ipsi parentes suos amabunt, quorum erga se amorem in eorum cordibus, quia est invisibilis, non videbunt; si ea quæ non videntur, non laudabili fide, sed culpabili temeritate creduntur. Quid jam de ceteris necessitudinibus dicam, fratrum, sororum, generorum atque socerorum, et qualibet consanguinitate et affinitate junctorum, si caritas incerta, voluntasque suspecta est, et filiis parentum, et parentibus filiorum, dum benevolentia non redditur debita; quia nec deberi putatur, quando in alio quæ non videtur, esse non creditur? Porrò si non ingeniosa, sed odiosa est ista cautela, ubi nos amari non credimus, quòd amorem amantium non videmus, vicemque non rependimus, quibus eam nos debere mutuam non putamus: usque adeo res humanæ perturbantur, si quod non videmus, non credamus, ut omnino funditus evertantur, si nullas credamus hominum voluntates, quas utique videre non possumus. Omitto dicere quàm multa isti, qui nos reprehendunt, quia credimus quæ non videmus, credant famæ et historiæ, vel de locis, ubi ipsi non fuerunt; nec dicant, Non credimus, quia non vidimus. Quoniam si hoc dicant, coguntur fateri incertos sibi

esse parentes suos: quia et hinc aliis narrantibus, nec tamen quia jam præteritum est id ostendere valentibus, crediderunt, nullum retinentes illius temporis sensum, et tamen aliis inde loquentibus adhibentes sine ulla dubitatione consensum: quod nisi fiat, incurratur necesse est adversùs parentes infidelis impietas, dum quasi vitatur in his quæ videre non possumus credendi temeritas. Si ergo non credentibus nobis quæ videre non possumus, ipsa humana societas, concordiâ pereunte, non stabit; quanto magis est fides, quamvis quæ non videntur, rebus adhibenda divinis: quæ si non adhibeatur, non amicitia quorumlibet hominum, sed ipsa summa religio violatur, ut summa miseria consequatur.

5. Sed amici hominis, inquies, erga me benevolentiam quamquam videre non possum, multis tamen indiciis indagare possum: vos autem quæ vultis ut non visa credamus, nullis indiciis potestis ostendere. Interim non parum est, quòd fateris quorumdam indiciorum perspicuitate res aliquas, etiam quæ non videntur, credi oportere: etiam sic enim constat, non omnia quæ non videntur, non esse credenda; jacetque illud abjectum atque convictum, quod dicitur, ea quæ non videmus, non debere nos credere. Multùm autem falluntur, qui putant nos sine ullis de Christo indiciis credere in Christum. Nam quæ sunt indicia clariora, quàm ea quæ nunc videmus prædicta et impleta? Proinde qui putatis nulla esse indicia, cur de Christo

credere debeatis quæ non vidistis, adtendite quæ videtis. Ipsa vos Ecclesia ore maternæ dilectionis alloquitur. Ego, quam miramini per universum mundum fructificantem atque crescentem, qualem me conspicitis aliquando non fui. Sed, *In semine tuo benedicentur omnes gentes*[b]. Quando Deus Abrahæ benedicebat, me promittebat: per omnes enim gentes in Christi benedictione diffundor. Semen Abrahæ Christum succedentium generationum ordo testatur. Quod ut breviter colligam, Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Jacob, Jacob genuit duodecim filios, ex quibus ortus est populus Israël. Jacob quippe ipse appellatus est Israël. In his duodecim filiis genuit Judam, unde nomen est Judæorum, ex quibus nata est virgo Maria, quæ peperit Christum. Et ecce in Christo, id est, in semine Abrahæ benedici omnes gentes, videtis et stupetis; et adhuc in eum credere timetis, in quem non credere potiùs timere debuistis. An credere dubitatis vel recusatis virginis partum, cùm magis credere debeatis, sic decuisse nasci hominem Deum? Et hoc namque accipite per Prophetam fuisse prædictum: *Ecce virgo accipiet in utero, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus*[c]. Non ergo dubitabitis virginem parientem, si velitis credere Deum nascentem; mundi regimen non relinquentem, et ad homines in carne venientem; matri fœcunditatem afferentem, integritatem non auferentem.

[b] Gen. xx. 18.   [c] Isai. vii. 14.

Sic hominem nasci oportebat, etsi semper erat Deus, ex quo nascendo fieret nobis[d] Deus. Hinc de eo rursus Propheta dicit: *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi; virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem, propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo exsultationis præ participibus tuis*[e]. Ista unctio spiritalis est, qua Deus unxit Deum, Pater scilicet Filium: unde appellatum à chrismate, id est, ab unctione novimus Christum. Ego sum Ecclesia, de qua illi in eodem Psalmo dicitur, et tamquam factum quod futurum fuerat prænuntiatur: *Adstitit regina à dextris tuis, in vestitu deaurato, circumamicta varietate*, id est, in sacramento sapientiæ, linguarum varietate decorata. Ibi mihi dicitur, *Audi filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui; quia concupivit rex speciem tuam; quoniam ipse est Dominus Deus tuus, et adorabunt eum filiæ Tyri in muneribus, vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis. Omnis gloria ejus filiæ regis intrinsecùs, in fimbriis aureis circumamicta varietate. Adducentur regi virgines post eam, proximæ ejus adducentur tibi: adducentur in lætitia et exsultatione, adducentur in templum regis. Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram. Memores erunt nominis tui, in omni generatione et generatione. Propterea populi confitebuntur tibi in sæculum, et in sæculum sæculi*[f].

[d] Legendum fortasse "nobiscum Deus."

[e] Ps. xlv. 6, 7.

[f] Ibid. 10—17.

6. Si hanc reginam non videtis, jam etiam regia prole fœcundam. Si non videt impletum, quod audivit esse promissum, cui dictum est, *Audi filia, et vide.* Si non reliquit ritus pristinos mundi, cui dictum est, *Obliviscere populum tuum, et domum patris tui.* Si non ubique Christum Dominum confitetur, cui dictum est, *Concupivit rex speciem tuam, quia ipse est Dominus Deus tuus.* Si non videt civitates gentium Christo preces fundere, et munera offerre, de quo illi dictum est, *Adorabunt eum filiæ Tyri in muneribus.* Si non etiam superbia deponitur divitum, et ab Ecclesia deprecantur auxilium, cui dictum est, *Vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis.* Si non agnoscit filiam regis, cui dicere jussa est, *Pater noster qui es in cælis*[g]; et in sanctis suis in interiore homine renovatur de die in diem, de qua dictum est, *Omnis gloria ejus filiæ regis intrinsecùs:* quamvis et oculos extraneorum fulgentes[h] famâ prædicatorum suorum in diversitate linguarum velut in fimbriis aureis et vestis varietate perstringat. Si non postea quàm diffamatur in quocumque loco odore bono ejus, etiam consecrandæ virgines adducuntur ad Christum, de quo dicitur, et cui dicitur, *Adducentur regi virgines post eam, proximæ ejus adducentur tibi.* Et ne quasi captivæ in aliquem velut carcerem viderentur adduci, *Adducentur*, inquit, *in lætitia et exsultatione, adducentur in templum regis.* Si non parit filios, ex quibus habeat tamquam patres, quos consti-

[g] Matt. vi. 9.

[h] Ben. Conj. "fulgente."

tuat sibi ubique rectores, cui dicitur, *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram:* quorum se orationibus mater et prælata et subjecta commendat; unde subjunctum est, *Memores erunt nominis tui, in omni generatione et generatione.* Si non propter eorumdem patrum prædicationem, in qua nominis ejus sine intermissione meminerunt, tam magnæ in ea multitudines congregantur, eique laudem gratiæ sine fine linguis propriis confitentur, cui dicitur, *Propterea populi confitebuntur tibi in sæculum, et in sæculum sæculi.* Si non ista ita demonstrantur esse perspicua, ut non inveniant oculi inimicorum in quam partem avertantur, ubi non eadem perspicuitate feriantur, ut ex ea fateri manifestè cogantur: meritò fortasse dicitis, quòd nulla vobis ostendantur indicia, quibus visis credatis etiam illa quæ non videtis. Si verò hæc, quæ videtis, et longè antè prædicta sunt, et tanta manifestatione complentur; si se ipsa veritas et præcedentibus vobis et consequentibus declarat effectibus, ô reliquiæ infidelitatis, ut credatis quæ non videtis, iis erubescite quæ videtis.

7. Me adtendite, vobis dicit Ecclesia; me adtendite, quam videtis, etiamsi videre nolitis. Qui enim temporibus illis in Judæa terra fideles fuerunt, ex virgine nativitatem mirabilem, ac passionem, resurrectionem, adscensionem Christi, omnia divina dicta ejus et facta præsentes præsentia didicerunt. Hæc vos non vidistis, propterea credere recusatis. Ergo hæc adspicite, in hæc

intendite, hæc quæ cernitis cogitate, quæ vobis non præterita narrantur, nec futura prænuntiantur, sed præsentia demonstrantur. An vobis inane vel leve videtur, et nullum vel parvum putatis esse miraculum divinum, quòd in nomine unius crucifixi universum genus currit humanum? Non vidistis quod prædictum et impletum est de humana Christi nativitate, *Ecce virgo in utero accipiet*[i], *et pariet filium:* sed videtis quod prædictum et impletum est ad Abraham Dei verbum, *In semine tuo benedicentur omnes gentes*[k]. Non vidistis quod de mirabilibus Christi prædictum est, *Venite, et videte opera Domini, quæ posuit prodigia super terram*[l]*:* sed videtis quod prædictum est, *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula à me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*[m]. Non vidistis quod prædictum est et impletum de passione Christi, *Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea; ipsi verò consideraverunt et conspexerunt me; diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem:* sed videtis quod in eodem Psalmo prædictum est, et nunc apparet impletum, *Commemorabuntur et convertentur ad Dominum universi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium; quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium*[n]. Non vidistis quod de resurrectione Christi prædictum atque com-

[i] Isai. vii. 14. [k] Gen. xxii. 18. [l] Ps. xlvi. 8.
[m] Ps. ii. 7, 8. [n] Ps. xxii. 16—18.

pletum est, loquente Psalmo ex persona ejus priùs de traditore et persecutoribus ejus: *Egrediebantur foras, et loquebantur simul in unum; adversùm me insusurrabant omnes inimici mei, adversùm me cogitabant mala mihi; verbum iniquum disposuerunt adversùm me*[o]. Ubi, ut ostenderet nihil eos valuisse occidendo resurrecturum, subjecit atque ait, *Numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat?* Et paulò pòst cùm de ipso suo traditore per eamdem prophetiam prædixisset, quod in Evangelio quoque scriptum est, *Qui edebat panes meos, ampliavit super me calcaneum;* hoc est, conculcavit me: continuò subdidit, *Tu autem Domine miserere mei, et resuscita me, et reddam illis*[p]. Impletum est hoc, dormivit Christus, et evigilavit, hoc est, resurrexit: qui per eamdem prophetiam in alio Psalmo ait, *Ego dormivi et somnum cepi, et exsurrexi, quoniam Dominus suscipiet me*[q]. Verùm hoc non vidistis, sed videtis ejus Ecclesiam, de qua similiter dictum et impletum est, *Domine Deus meus, ad te gentes venient ab extremo terræ, et dicent, Vere mendacia coluerunt patres nostri simulacra, et non est in illis utilitas*[r]. Hoc certè sive velitis seu nolitis adspicitis, etiam si adhuc aliquam putatis esse vel fuisse in simulacris utilitatem: certè tamen innumeros gentium populos relictis vel abjectis vel confractis hujusmodi vanitatibus audistis dicere, *Verè mendacia coluerunt patres nostri simulacra, et non est in illis utilitas: si*

[o] Ps. xli. 6, 7.
[p] S. Joan. xiii. 18.
[q] Ps. iii. 6.
[r] Jerem. xvi. 19.

faciet homo deos, et ecce ipsi non sunt dii. Nec putetis autem ad unum aliquem Dei locum gentes prædictas fuisse venturas, quoniam dictum est, *Ad te gentes venient ab extremo terræ.* Intelligite, si potestis, ad Deum Christianorum, qui summus et verus est Deus, non ambulando venire gentium populos, sed credendo. Nam res eadem ab alio Propheta sic prænuntiata est: *Prævalebit,* inquit, *Dominus adversùs eos, et exterminabit omnes deos gentium terræ; et adorabunt eum unusquisque de loco suo omnes insulæ gentium*[s]. Quod ait ille, *Ad te omnes gentes venient:* hoc ait iste, *Adorabunt eum unusquisque de loco suo.* Ergo venient ad eum non recedentes de loco suo, quia credentes in eum invenient eum in corde suo. Non vidistis quod prædictum et impletum est de adscensione Christi, *Exaltare super cælos Deus*[t]*:* sed videtis quod continuò sequitur, *Et super omnem terram gloria tua.* Illa de Christo jam facta atque transacta omnia non vidistis, sed ista præsentia in ejus Ecclesia videre vos non negatis. Utraque vobis prædicta monstramus: utraque autem vobis impleta propterea demonstrare videnda non possumus, quia revocare in conspectum præterita non valemus.

8. Sed quemadmodum voluntates amicorum quæ non videntur, creduntur per indicia quæ videntur: sic Ecclesia quæ nunc videtur, omnium quæ non videntur, sed in eis litteris ubi et ipsa est prædicta monstrantur, et

[s] Sophon. ii. 11. [t] Ps. cvii. 6.

index est præteritorum, et prænuntia futurorum. Quia et præterita quæ jam non possunt videri, et præsentia quæ nec possunt videri omnia, cùm prænuntiarentur, nihil horum poterat tunc videri. Cùm ergo fieri prædicta cœperunt, ex illis quæ facta sunt usque ad ista quæ fiunt, de Christo et Ecclesia quæ prædicta sunt ordinatâ serie cucurrerunt: ad quam seriem pertinent de die judicii, de resurrectione mortuorum, de impiorum æterna damnatione cum diabolo, et de piorum æterna remuneratione cum Christo, quæ similiter prædicta ventura sunt. Cur ergo res primas et novissimas quas non videmus non credamus, cùm testes utrarumque res medias quas videmus habeamus, atque in propheticis libris et primas et medias et novissimas vel audiamus prænuntiatas ante quàm fierent, vel legamus? Nisi fortè arbitrantur homines infideles à Christianis illa esse conscripta, ut ista quæ jam credebant majus haberent pondus auctoritatis, si ante quàm venirent, putarentur esse promissa.

9. Quod si suspicantur, inimicorum nostrorum Judæorum codices perscrutentur. Ibi legant ista, quæ commemoravimus, prænuntiata de Christo in quem credimus, et Ecclesia quam cernimus ab initio laborioso fidei usque ad sempiternam beatitudinem regni. Sed cùm legunt, non mirentur quòd ista illi, quorum codices sunt, propter inimicitiarum tenebras non intelligunt. Nam eos non intellecturos ab eisdem Prophetis antè prædictum est: quod ut cetera oportebat impleri, et

occulto justoque judicio Dei meritis eorum pœnam debitam reddi. Ille quippe, quem crucifixerunt, et cui fel et acetum dederunt, quamvis in ligno pendens, propter eos quos fuerat in lucem de tenebris educturus, dixerit Patri, *Ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt*[u]: tamen propter ceteros, quos occultioribus caussis fuerat deserturus, per Prophetam tanto antè prædixit, *Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto; fiat mensa eorum coram ipsis in muscipulam, et in retributionem et in scandalum; obscurentur oculi eorum, ne videant, et dorsum illorum semper incurva*[x]. Cum caussæ itaque nostræ præclarissimis testimoniis circumquaque ambulant oculis obscuratis, ut per eos hæc probentur, ubi et ipsi reprobantur. Ideo factum est, ne sic delerentur ut eadem secta omnino nulla esset; sed dispersa est super terras, ut portans in nos collatæ gratiæ prophetias ad convincendos firmiùs infideles, nobis ubique prodesset. Et hoc ipsum quod dico, accipite quemadmodum fuerit prophetatum: *Ne occideris eos*, inquit, *ne quando obliviscantur legem tuam, disperge eos in virtute tua*[y]. Non sunt ergo occisi, in eo quòd non sunt quæ apud eos legebantur et audiebantur obliti. Si enim Scripturas sanctas, quamvis eas non intelligant, penitus obliviscerentur, in ipso Judaico ritu occiderentur: quia cùm Legis et Prophetarum nihil nossent Judæi, prodesse non possent. Ergo occisi non sunt,

[u] S. Luc. xxiii. 34. [x] Ps. lxix. 21—23. [y] Ps. lix. 11.

sed dispersi: ut quamvis in fide, unde salvi fierent, non haberent; tamen unde nos adjuvaremur, memoriâ retinerent, in libris suffragatores, in cordibus nostri hostes, in codicibus testes.

10. Quamquam etiam si de Christo et Ecclesia testimonia nulla præcederent, quem non movere deberet ut crederet, repentè illuxisse divinam humano generi claritatem, quando videmus relictis diis falsis, et eorum confractis usquequaque simulacris, templis subversis, sive in usus alios commutatis, atque ab humana veternosissima consuetudine tot vanis ritibus exstirpatis, unum verum Deum ab omnibus invocari[z]? Et hoc esse factum per unum hominem ab hominibus illusum, comprehensum, vinctum, flagellatum, expalmatum, exprobratum, crucifixum, occisum: discipulis ejus, quos idiotas, et imperitos, et piscatores, et publicanos, per quos ejus magisterium commendaretur, elegit, annuntiantibus ejus resurrectionem, adscensionem, quam se vidisse dixerunt, et impleti Spiritu-sancto, hoc Evangelium linguis omnibus, quas non didicerant, sonuerunt. Quos qui audierunt, partim crediderunt, partim non credentes prædicantibus ferociter restiterunt. Ita fidelibus usque ad mortem pro veritate, non mala rependendo, sed perpetiendo certantibus, nec occidendo, sed moriendo vincentibus; sic in istam religionem mutatus est mundus, sic ad hoc Evangelium corda conversa mortalium, marium et fœminarum, parvulorum atque

[z] Hîc Benedictini Leges Honorii intelligunt, latas anno 399.

magnorum, doctorum et indoctorum, sapientium et insipientium, potentium et infirmorum, nobilium et ignobilium, excelsorum et humilium, et per omnes gentes Ecclesia diffusa sic crevit, ut etiam contra ipsam catholicam fidem nulla secta perversa, nullum genus exoriatur erroris, quod ita reperiatur Christianæ veritati adversari, ut non affectet atque ambiat Christi nomine gloriari: quod quidem non sineretur pullulare per terram, nisi exerceret sanam et ipsa contradictio disciplinam. Quando tantum crucifixus ille potuisset, nisi Deus hominem suscepisset, etiam si nulla per Prophetas futura talia prædixisset? Cùm verò tam magnum pietatis sacramentum habuerit antecedentes vates suos atque præcones, quorum divinis vocibus est prænuntiatum, et sic venerit quemadmodum est prænuntiatum, quis ita sit demens, ut dicat Apostolos de Christo fuisse mentitos, quem sic venisse prædicaverunt, quemadmodum eum venturum Prophetæ antè prædixerunt, qui nec de ipsis Apostolis vera futura tacuerunt? De his quippe dixerant: *Non sunt loquelæ neque sermones, quorum non audiantur voces eorum; in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum*[a]. Quod certè in orbe videmus impletum, etsi in carne nondum vidimus Christum. Quis itaque nisi mirabili dementiâ cæcatus, aut mirabili pertinaciâ durus ac ferreus, nolit habere sacris litteris fidem, quæ totius orbis prædixerunt fidem?

[a] Ps. xix. 3 4.

11. Vos autem Carissimi, qui hanc fidem habetis, vel qui nunc novam habere cœpistis, nutriatur et crescat in vobis. Sicut enim venerunt temporalia tanto antè prædicta, venient et sempiterna promissa. Nec vos decipiant vel vani Pagani, vel falsi Judæi, vel fallaces hæretici, nec non in ipsa Catholica mali Christiani, tanto nocentiores, quanto interiores inimici. Quia et hinc ne perturbarentur infirmi, prophetia divina non tacuit, ubi loquens in Cantico canticorum sponsus ad sponsam, id est, Christus Dominus ad Ecclesiam: *Sicut lilium*, inquit, *in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum* [b]. Non dixit, in medio extranearum; sed, *in medio filiarum. Qui habet aures audiendi, audiat* [c]: et dum sagena, quæ missa est in mare, et congregat omnia genera piscium [d], sicut sanctum loquitur Evangelium, trahitur ad littus, id est, ad sæculi finem, secernat se à piscibus malis, corde, non corpore; mores malos mutando, non retia sancta rumpendo: ne qui nunc probati reprobis videntur esse permixti, non vitam, sed pœnam reperiant sempiternam, cùm cœperint in littore separari.

[b] Cant. ii. 2. [c] Matt. xiii. 9. [d] Ibid. 47.

LIBRI I. RETRACTATIONUM CAPUT XIV.

Jam vero apud Hipponem-regium presbyter scripsi librum *De utilitate credendi,* ad amicum meum, quem deceptum a Manichæis, adhuc eo errore noveram detineri, et irridere in catholicæ fidei disciplina quod juberentur homines credere, non autem quid esset verum certissima ratione docerentur. In hoc libro dixi[a]: *In quibus tamen Legis præceptis atque mandatis, quibus nunc Christianos uti fas non est, quale vel sabbatum est, vel circumcisio, vel sacrificia, et si quid hujusmodi est, tanta mysteria continentur, ut omnis pius intelligat, nihil esse perniciosius, quam quidquid ibi est, accipi ad litteram, id est ad verbum; nihil autem salubrius, quam spiritu revelari. Inde est, Littera occidit, spiritus autem vivificat*[b]. Sed aliter exposui verba ista apostoli Pauli, et quantum mihi videtur, vel potiùs ipsis rebus apparet, multo convenientiùs in eo libro qui inscribitur *De spiritu et littera:* quamvis non sit et iste sensus respuendus.

2. Item dixi[c]: *Duæ sunt enim personæ in religione laudabiles, una eorum qui jam invenerunt, quos etiam beatissimos judicari necesse est; alia eorum qui studiosissimè et certissimè inquirunt. Primi ergo sunt jam in ipsa possessione; alteri in*

[a] § 9. [b] 2 Cor. iii. 6. Quem locum in libro citato ita explicat, "Legis littera quæ docet non esse peccandum, si Spiritus vivificans desit, occidit." [c] § 25.

via, qua tamen certissimè pervenitur. In his verbis meis, si illi qui jam invenerunt, quos in ipsa possessione jam esse diximus, sic accipiantur beatissimi, ut non in hac vita, sed in ea quam speramus, et ad quam per fidei viam tendimus, sint, non habet iste sensus errorem : ipsi enim judicandi sunt quod quærendum est invenisse, qui jam ibi sunt quò nos quærendo et credendo, id est, viam fidei tenendo cupimus pervenire. Si autem in hac vita isti esse putantur vel fuisse, id verum esse non mihi videtur: non quia in hac vita nihil veri omnino inveniri potest quod mente cernatur, non fide credatur; sed quia tantum est quidquid est, ut non faciat beatissimos. Neque enim quod dicit Apostolus, *Videmus nunc per speculum in ænigmate*[d], et, *Nunc scio ex parte*, non cernitur mente. Cernitur plane, sed beatissimos nondum facit. Illud enim beatissimos facit, quod dicit, *Tunc autem facie ad faciem*, et *tunc cognoscam sicut et cognitus sum*[e]. Qui hoc invenerunt, ipsi dicendi sunt in beatitudinis possessione consistere, ad quam ducit via fidei quam tenemus, et quò credendo cupimus pervenire. Sed quinam sint illi beatissimi, qui jam sunt in ea possessione quò ducit hæc via, magna quæstio est. Et Angeli quidem sancti quòd ibi sint, nulla quæstio est. Sed de sanctis hominibus jam defunctis, utrùm ipsi saltem dicendi sint jam in illa possessione consistere, merito quæritur. Jam enim corpore quidem corruptibili, quo anima aggravatur, exuti sunt, sed adhuc exspectant etiam ipsi redemptionem corporis sui[f], et caro eorum requiescit in spe[g], nondum in futura incorruptione clarescit. Sed utrùm ad contemplandam cordis oculis veritatem, sicut dictum est, *Facie ad faciem*, nihil ex

[d] 1 Cor. xiii. 12. [e] Ibid.
[f] Rom. viii. 23. [g] Ps. xvi. 9.

hoc minus habeant, non hîc locus est disputando requirere. Item quod dixi[h], *Nam scire magna et honesta vel etiam divina, beatissimum est,* ad eamdem beatitudinem referre debemus. In hac enim vita quantumcumque id sciatur, nondum est beatissimum : quoniam incomparabiliter longè est amplius quod inde nescitur.

3. Et quod dixi[i], *Multum interesse utrum aliquid mentis certa ratione teneatur, quod scire dicimus, an famæ vel litteris credendum posteris utiliter commendetur.* Et paulo post: *Quod scimus igitur, debemus rationi; quod credimus, auctoritati:* non sic accipiendum est, ut in sermone usitatiore vereamur nos dicere scire, quod idoneis testibus credimus. Propriè quippe cum loquimur, id solum scire dicimur, quod mentis firma ratione comprehendimus. Cum vero loquimur verbis consuetudini aptioribus, sicut loquitur etiam divina scriptura, non dubitemus dicere scire nos, et quod percepimus nostri corporis sensibus, et quod fide dignis credimus testibus, dum tamen inter hæc et illud quid distet intelligamus.

4. Item quod dixi[k], *Nemini dubium est, omnes homines aut stultos esse aut sapientes,* potest videri esse contrarium illi quod legitur in libro tertio de Libero Arbitrio[l], *Quasi vero natura humana præter stultitiam et sapientiam nullam mediam recipiat affectionem.* Sed illud ibi dictum est, ubi de primo homine quærebatur, utrùm sapiens fuerit factus, an stultus, an neutrum: quoniam nullo modo stultum dicere poteramus, qui sine vitio factus est, cum sit stultitia magnum vitium ; et sapientem quomodo diceremus, qui potuit seduci, non satis apparebat. Ideoque ad compendium dicere volui, *Quasi vero natura humana præter stultitiam et sapientiam nullam mediam*

[h] § 25. [i] Ibid. [k] § 27. [l] § 71. (cap. xxiv.)

recipiat affectionem. Intuebar quippe etiam parvulos, quos licet confiteamur trahere originale peccatum, tamen nec sapientes nec stultos possumus propriè dicere, nondum utentes libero arbitrio, seu bene, seu malè. Nunc autem aut sapientes aut stultos esse homines dixi, eos volens intelligi qui jam ratione utuntur, qua discernuntur a pecoribus, ut homines sint : sicut dicimus, beatos esse omnes homines velle. Numquid enim in hac sententia tam vera atque manifesta metuimus ne intelligantur et parvuli, qui hoc adhuc velle non possunt?

5. Alio loco cum miracula commemorassem, quæ Dominus Jesus fecit, cum hîc esset in carne, adjunxi, dicens[m], *Cur, inquies, ista modò non fiunt?* Atque respondi, *quia non moverent, nisi mira essent; si autem solita essent, mira non essent.* Hoc autem dixi, quia non tanta, nec omnia modò, non quia nulla fiant etiam modò?

6. In fine autem libri[n]: *Sed quoniam sermo iste noster,* inquam, *multo processit longius quam putabam, hîc finem libro faciamus, in quo memineris volo, nondum me Manichæos cœpisse refellere, et illas nugas nondum invasisse, neque de ipsa Catholica magnum aliquid aperuisse; sed voluisse tantummodo eruere tibi, si possem, falsam opinionem de veris Christianis malitiosè aut imperitè nobis insinuatam, et erigere ad magna quædam et divina discenda. Quare hoc volumen ita sese habeat; placatiore autem animo tuo facto, ero fortassis in cæteris promptior.* Hæc non ita dixi, quasi nihil contra Manichæos adhuc scripsissem, vel nihil de doctrina Catholica mandassem litteris, cùm tot superiùs edita volumina de utraque re non me tacuisse testentur: sed in hoc libro ad illum scripto nondum Mani-

[m] § 34. [n] § 36.

chæos refellere cœperam, et illas nugas nondum invaseram, neque de ipsa Catholica magnum aliquid aperueram: quoniam sperabam hoc initio facto, ad eum ipsum me scripturum fuisse, quæ hîc nondum scripseram. Hic liber sic incipit, *Si mihi, Honorate, unum atque idem videretur esse.*

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE UTILITATE CREDENDI,

AD HONORATUM.

Contra Manichæos disputat, probatque ipsos sacrilege ac temere in eos invehi, qui catholicæ fidei auctoritatem sequentes, ad mysteriorum intelligentiam sese illius subsidio comparant, dum ea credunt, quæ nondum valent animo percipere. Sed in primis ostendit vetus Testamentum perperam ab iisdem hæreticis reprehendi.

Si mihi, Honorate, unum atque idem videretur esse hæreticus, et credens hæreticis homo, tam lingua quàm stilo in hac caussa conquiescendum mihi esse arbitrarer. Nunc verò cùm inter hæc duo plurimum intersit: quando quidem hæreticus est, ut mea fert opinio, qui alicujus temporalis commodi, et maxime gloriæ principatusque sui gratia, falsas ac novas opiniones vel gignit vel sequitur; ille autem qui hujusmodi hominibus

credit, homo est imaginatione quadam veritatis ac pietatis illusus: cùm hæc ergo ita sint, non putavi apud te silendum esse, quid mihi de invenienda ac retinenda veritate videatur; cujus, ut scis, ab ineunte adolescentia magno amore flagravimus. Sed res est longe remota à vanorum hominum mentibus, qui nimis in hæc corporalia progressi atque lapsi, nihil aliud putant esse, quam quod istis quinque notissimis nuntiis corporis sentiunt; et quas ab his plagas atque imagines acceperunt, eas secum volvunt, etiam cùm conantur recedere a sensibus; et ex earum mortifera et fallacissima regula ineffabilia penetralia veritatis rectissimè se metiri putant. Nihil est facilius, mi Carissime, quàm non solùm se dicere, sed etiam opinari verum invenisse: sed quàm re ipsa difficillimum sit, agnosces, ut confido, his litteris meis. Quæ ut tibi prosint, aut certè nihil obsint, omnibusque omnino quorum in manus fortè devenerint, et rogavi Deum, et rogo; et spero ita fore, si bene mihi conscius sum, quòd ad hunc stilum pio et officioso animo, non vani nominis appetitione ac nugatoriæ ostentationis accessi.

2. Est igitur mihi propositum, ut probem tibi, si possim, quod Manichæi sacrilegè ac temere invehantur in eos, qui catholicæ dei auctoritatem sequentes, ante quam illud verum quod pura mente conspicitur, intueri queant, credendo præmuniuntur, et illuminaturo præparantur Deo. Nosti enim Honorate, non aliam ob caussam nos in tales homines incidisse, nisi quòd se

dicebant, terribili auctoritate separata[a], mera et simplici ratione eos qui se audire vellent introducturos ad Deum, et errore omni liberaturos. Quid enim me aliud cogebat, annos fere novem, spreta religione quæ mihi puerulo a parentibus insita erat, homines illos sequi ac diligenter audire, nisi quod nos superstitione terreri, et fidem nobis ante rationem imperari dicerent, se autem nullum premere ad fidem, nisi prius discussa et enodata veritate? Quis non his pollicitationibus illiceretur, præsertim adolescentis animus cupidus veri, etiam nonnullorum in schola doctorum hominum disputationibus superbus et garrulus: qualem me tunc illi invenerunt, spernentem scilicet quasi aniles fabulas, et ab eis promissum apertum et sincerum verum tenere atque haurire cupientem? Sed quæ rursum ratio revocabat, ne apud eos penitus hærerem, ut me in illo gradu quem vocant Auditorum tenerem, ut hujus mundi spem atque negotia non dimitterem; nisi quòd ipsos quoque animadvertebam plus in refellendis aliis disertos et copiosos esse, quàm in suis probandis firmos et certos manere? Sed de me quid dicam, qui jam catholicus Christianus eram? quæ nunc ubera, post longissimam sitim pene exhaustus atque aridus, tota aviditate repetivi, eaque altius flens et gemens concussi et expressi, ut id manaret quod mihi sic affecto ad recreationem satis esse posset, et ad spem reducendam vitæ ac salutis. Quid ergo de me ipso dicam? Tu nondum

[a] i.e. seposità.

Christianus, qui hortatu meo, cùm eos vehementer exsecrareris, vix adductus es, ut audiendi tibi atque explorandi viderentur, qua quæso alia re delectatus es, recordare obsecro te, nisi magna quadam præsumptione ac pollicitatione rationum ? Sed quia diu multùmque de imperitorum erroribus latissimè ac vehementissimè disputabant, quod cuivis mediocriter erudito esse facillimum, serò didici : si quid etiam suorum nobis inserebant, necessitate retinendum, cùm alia non occurrerent in quibus adquiesceremus, arbitrabamur. Itaque nobis faciebant, quod insidiosi aucupes solent, qui viscatos surculos propter aquam defigunt, ut sitientes aves decipiant. Obruunt enim, et quoquo modo cooperiunt alias quæ circà sunt aquas, vel inde etiam formidolosis molitionibus deterrent, ut in eorum dolos, non electione, sed inopia decidant.

3. Sed cur non ipse mihi respondeo, quòd istæ lautæ ac lepidæ similitudines atque hujusmodi reprehensiones, in omnes qui aliquid docent, a quovis adversario effundi urbanissimè ac dicacissimè possunt ? Sed ob hoc putavi aliquid tale inserendum litteris meis, ut eos admoneam, desinant talibus agere : ut quemadmodum ille[b] ait, separatis nugis locorum communium, res cum re, caussa cum caussa, ratio cum ratione confligat. Quare desinant dicere illud, quod in ore habent quasi necessarium, cum eos quisque deseruerit qui diutius audisset, *Lumen per illum transitum fecit.* Vides enim tu mea

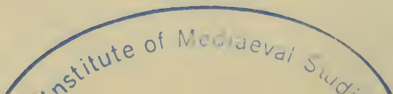
[b] Cicero. Ben.

maxima cura (nam de illis non nimis æstuo) quàm hoc inane et facillimum ad reprehendendum cuivis esse possit. Itaque hoc discutiendum dimitto prudentiæ tuæ. Non enim vereor ne me arbitreris inhabitatum lumine, cùm vitæ hujus mundi eram implicatus, tenebrosam spem gerens, de pulchritudine uxoris, de pompa divitiarum, de inanitate honorum cæterisque noxiis et perniciosis voluptatibus. Hæc enim omnia, quod te non latet, cùm studiosè illos audirem, cupere et sperare non desistebam. Neque hoc eorum doctrinæ tribuo: fateor enim et illos sedulò monere, ut ista caveantur. Sed modò me dicere desertum lumine, cum ab his omnibus umbris rerum me averterim, soloque victu ad valetudinem corporis necessario contentus esse decreverim, illustratum autem atque fulgentem fuisse, cum ista diligerem et his involutus tenerer, hominis est, ut mitissimè dicam, minùs acutè considerantis res, de quibus loqui multùm amat. Sed veniamus ad caussam, si placet.

4. Nam bene nosti quod reprehendentes Manichæi catholicam fidem, et maximè vetus Testamentum discerpentes et dilaniantes, commovent imperitos: qui profectò nesciunt quatenus sint accipienda illa, et quemadmodum hausta utiliter in venas quasi vagientium adhuc animarum medullasque descendant. Et quia sunt ibi quædam quæ suboffendant animos ignaros et negligentes sui, quæ maxima turba est, populariter accusari possunt: defendi autem populariter, propter

mysteria quæ his continentur, non a multis admodum possunt. Qui verò pauci hoc facere noverunt, non amant propatula et famigerula quædam in disputatione certamina; et ob hoc minimè noti sunt, nisi his qui eos instantissimè requirunt. De hac igitur Manichæorum temeritate, qua vetus Testamentum et catholicam fidem reprehendunt, accipe obsecro quæ me moveant. Opto autem ac spero te hoc animo accepturum, quo a me dicuntur. Scit autem Deus, cui nota sunt arcana conscientiæ meæ, nihil me in hoc sermone malitiosè [c] agere: sed ut existimo accipiendum esse, veri probandi caussa: cui uni rei vivere jam diu statuimus, et incredibili sollicitudine: ne mihi errare vobiscum facillimum fuerit, iter autem rectum tenere vobiscum sit, ne durius loquar, difficillimum. Sed præsumo quod et in hac spe, qua spero vos viam sapientiæ mecum obtenturos, non me deseret ille cui sacratus sum: quem dies noctesque intueri conor; et quoniam propter peccata mea propterque consuetudinem plagis veternosarum opinionum sauciatum oculum animæ gerens, invalidum me esse cognosco, sæpe rogo cum lacrymis. Et quemadmodum post longam cæcitatem ac tenebras luminibus vix apertis, et adhuc lucem palpitando atque aversando, quam tamen desiderant, recusantibus, præsertim si eis solem istum quispiam conetur ostendere: ita mihi nunc evenit, non neganti esse ineffabile quiddam et singulare animæ bonum quod mente videatur; et me ad contem-

[c] i.e. dolo malo.

plandum nondum esse idoneum cum fletu et gemitu confitenti. Non me ergo deseret, si nihil fingo, si officio ducor, si veritatem amo, amicitiam diligo, si multùm metuo ne fallaris.

5. Omnis igitur Scriptura, quæ Testamentum vetus vocatur, diligenter eam nosse cupientibus quadrifaria traditur, secundùm historiam, secundùm ætiologiam, secundùm analogiam, secundùm allegoriam. Ne me ineptum putes, Græcis nominibus utentem. Primùm quia sic accepi, nec tibi hoc aliter audeo intimare quàm accepi. Deinde tu quoque animadvertis, non esse harum rerum apud nos usitata nomina: quæ si fabricassem interpretando, essem profectò ineptior; si autem circumloquerer, minùs essem in disserendo expeditus. Id tantùm oro credas, quoquo modo errem, nihil a me inflato ac tumido fieri. Secundùm historiam ergo traditur, cùm docetur quid scriptum, aut quid gestum sit; quid non gestum, sed tantummodo scriptum quasi gestum sit. Secundùm ætiologiam, cùm ostenditur quid qua de caussa vel factum vel dictum sit. Secundùm analogiam, cum demonstratur non sibi adversari duo Testamenta vetus et novum. Secundùm allegoriam, cùm docetur non ad litteram esse accipienda quædam quæ scripta sunt, sed figurate intelligenda.

6. His omnibus modis Dominus noster Jesus Christus et Apostoli usi sunt. Nam de historia illud sumptum est, cùm objectum esset, quod die sabbati discipuli ejus

spicas evulsissent: *Non legistis*, inquit, *quod fecit David, cùm esuriret, et qui cum eo erant, quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis manducavit, quos non licebat ei manducare, neque eis qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus*[d]*?* Ad ætiologiam vero illud pertinet, quòd cùm Christus prohibuisset uxorem abjici, nisi fornicationis caussa, relatumque esset ab interrogantibus, Moysen libello dato repudii permisisse licentiam: *Hoc*, inquit, *Moyses fecit propter duritiam cordis vestri*[e]. Hîc enim caussa reddita est, cur illud a Moyse pro tempore bene permissum sit; ut hoc quod Christus præcipiebat, alia jam tempora demonstrare videretur. Horum autem temporum vices, atque ordinem mira quadam divinæ providentiæ dispositione digestum atque compositum, longum est explanare.

7. Jam porrò analogiam, qua utriusque Testamenti congruentia perspicitur, quid ego dicam usos fuisse omnes quorum auctoritati illi cedunt; cùm secum ipsi considerare possint, quàm multa soleant dicere immissa esse Scripturis divinis a nescio quibus corruptoribus veritatis? Quæ vox mihi semper quidem, etiam cùm eos audirem, invalidissima visa est: nec mihi soli, sed etiam tibi (nam bene memini) et nobis omnibus, qui paulò majorem diligentiam in judicando habere conabamur, quàm turba credentium. Nunc vero postea quàm mihi sunt exposita atque enodata multa, quæ me maxime movebant, ea scilicet in quibus illorum ple-

[d] S. Matt. xii. 3, 4.

[e] Ib. xix. 8

rumque se jactat, et quo securiùs sine adversario, eo effusiùs exsultat oratio; nihil mihi videtur ab eis impudentiùs dici, vel ut mitiùs loquar, incuriosiùs et imbecilliùs, quàm Scripturas divinas esse corruptas: cùm id nullis in tam recenti memoria exstantibus exemplaribus possint convincere. Si enim dicerent, eas sibi penitus accipiendas non putasse, quod ab his essent conscriptæ, quos verum scripsisse non arbitrarentur; esset utcumque tergiversatio eorum rectior, vel error humanior. Hoc enim de illo libro fecerunt, qui Actus Apostolorum inscribitur. Quod eorum consilium, cùm mecum ipse pertracto, nequeo satis mirari. Non enim sapientiam hominum in hac re, sed cor mediocre desidero. Tanta enim liber iste habet, quæ similia sint his quæ accipiunt, ut magnæ stultitiæ mihi videatur, non et hunc accipere, et si quid ibi eos offendit, falsum atque immissum dicere. Aut si talis oratio impudens est, sicuti est, cur in Pauli epistolis, cur in quatuor Evangelii libris eam valere aliquid putant, in quibus haud scio an multo plura sint proportione, quam in illo libro esse potuerunt, quæ a corruptoribus interjecta credi volunt? Sed nimirum illud est quod mihi videtur, quod peto placidissimo et serenissimo judicio mecum consideres. Nosti enim quòd auctoris sui Mani chæi personam in Apostolorum numerum inducere molientes, dicunt Spiritum-sanctum, quem Dominus discipulis se missurum esse promisit, per ipsum ad nos venisse. Itaque si illus Actus Apostolorum accipe-

rent[f], in quibus evidenter adventus sancti Spiritus prædicatur, non invenirent quomodo id immissum esse dicerent. Volunt enim nescio quos corruptores divinorum librorum ante ipsius Manichæi tempora fuisse: corrupisse autem illos, qui Judæorum legem Evangelio miscere cupiebant. Hoc autem de Spiritu-sancto dicere nequeunt, nisi forte divinasse illos asserant, et posuisse in suis libris quod contra futurum aliquando Manichæum, qui Spiritum-sanctum per se missum esse diceret, proferretur. Verùm de Spiritu-sancto aliàs planius aliquid eloquemur. Nunc ad hoc quod intenderam redeamus.

8. Nam et historiam veteris Testamenti, et ætiologiam, et analogiam in novo Testamento inveniri, satis, ut puto, est demonstratum: de allegoria restat ostendere. Ipse Liberator noster in Evangelio allegoria utitur ex vetere Testamento; *Generatio,* inquit, *hæc signum quærit, et non dabitur ei nisi signum Jonæ prophetæ; sicut enim Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus fuit, sic et Filius hominis tribus diebus et tribus noctibus erit in corde terræ*[g]. Nam quid ego de apostolo Paulo dicam? qui etiam ipsam Exodi historiam futuræ Christianæ plebis allegoriam fuisse significat ad Corinthios epistolâ primâ: *Nolo autem vos ignorare, fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt, et omnes in Moysen baptizati sunt in nube et in mari: et omnes eumdem cibum*

[f] Act. Apost. ii. 2—4.

[g] S. Matt. xii. 39, 40.

spiritalem manducaverunt, et omnes eumdem potum spiritalem biberunt. Bibebant enim de spiritali consequente eos petra; petra autem erat Christus. Sed non in pluribus eorum complacuit Deo: prostrati enim sunt in deserto. Hæc autem figuræ nostræ fuerunt, ut non simus cupidi malorum sicut et illi concupierunt. Neque idola colamus, sicut quidam ex illis, sicut scriptum est[h]*: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex illis fornicati sunt, et ceciderunt una die viginti tria millia hominum. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus interierunt. Neque murmuremus, sicut quidam ex illis murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore. Omnia autem ista in figura contingebant illis. Scripta autem sunt ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt*[i]. Est item apud Apostolum allegoria quædam, sanè ad caussam maximè pertinens, ideo quòd ipsi eam in disputando proferre atque ostentare consuerunt. Idem enim Paulus dicit ad Galatas: *Scriptum est enim quòd Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera: sed is quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est; qui autem de libera, per promissionem: quæ sunt per allegoriam dicta. Nam hæc sunt duo Testamenta, unum quidem de monte Sina in servitutem generans, quod est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui confinis ei quæ nunc est Jerusalem, et*

[h] Ex. xxxii. 6.

[i] 1 Cor. x. 1—11.

servit cum filiis suis. Quæ autem sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum[k].

9. Hîc igitur illi homines nimiùm mali, dum frustrare legem conantur; eas Scripturas approbare nos cogunt. Adtendunt enim quòd dictum est, in servitute esse eos qui sub lege sunt, et id ultimum præ cæteris ventilant: *Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini, a gratia excidistis*[l]. Nos hæc omnia vera esse concedimus, nec illam legem necessariam esse dicimus, nisi eis quibus est adhuc utilis servitus: ideoque utiliter esse latam, quòd homines qui revocari a peccatis ratione non poterant, tali lege coercendi erant, pœnarum scilicet istarum quæ videri ab stultis possunt, minis atque terroribus: a quibus gratia Christi cùm liberat, non legem illam damnat, sed aliquando nos obtemperare suæ caritati, non servire timori legis, invitat. Ipsa est gratia, id est, beneficium quod non intelligunt sibi venisse divinitus, qui adhuc esse cupiunt sub vinculis legis. Quos meritò paulus objurgat tamquam infideles, quia a servitute, cui certo tempore justissima Dei dispositione subjecti erant, jam per Dominum nostrum Jesum se liberatos esse non credunt. Hinc est illud ejusdem Apostoli: *Lex enim pædagogus noster erat in Christo*[m]. Ille igitur pædagogum dedit hominibus quem timerent, qui magistrum postea quem diligerent. In quibus tamen legis præceptis atque mandatis, quibus nunc Christianos uti fas non est,

[k] Gal. iv. 22—26. [l] Ib. v 4. [m] Ib. iii. 24.

quale vel sabbatum est, vel circumcisio, vel sacrificia et si quid hujusmodi est, tanta mysteria continentur, ut omnis pius intelligat nihil esse perniciosius, quàm quidquid ibi est accipi ad litteram, id est, ad verbum; nihil autem salubrius, quam spiritu revelari. Inde est: *Littera occidit, spiritus autem vivificat.* Inde est: *Idipsum velamen in lectione veteris Testamenti manet, quod non revelatur, quoniam in Christo evacuatur*[n]. Evacuatur namque in Christo, non vetus Testamentum, sed velamen ejus, ut per Christum intelligatur, et quasi denudetur, quod sine Christo obscurum atque adopertum est. Statim quippe idem Apostolus subjicit: *Cùm autem transieris ad Christum, auferetur velamen*[o]. Non enim ait, auferetur lex, aut Testamentum vetus. Non igitur per Domini gratiam, tamquam inutilia ibi tegerentur, ablata sunt; sed tegmen potius, quo utilia tegebantur. Hoc modo agitur cum iis qui studiosè ac piè, non turbidè atque improbè, Scripturarum illarum sensum requirunt, demonstraturque sedulò et ordo rerum, et caussæ factorum atque dictorum, et veteris Testamenti ad novum tanta congruentia, ut apex nullus, qui non consonet, relinquatur; et figurarum tanta secreta, ut omnia quæ interpretando eruuntur, miseros esse cogant fateri, qui hæc volunt ante condemnare, quàm discere.

10. Sed ut, omissa interim altitudine scientiæ, sic

[n] 2 Cor. iii. 6; ib. 14. (vide hujus libri Retractationem, suprà, p. 90.

[o] 2 Cor. iii. 16.

agam tecum, quomodo agendum arbitror cum familiari meo: id est, sicut ego possum, non sicut doctissimos viros posse miratus sum. Tria genera sunt erroris, quibus homines errant, cùm aliquid legunt. De singulis dicam. Primum genus est, in quo id quod falsum est verum putatur, cùm aliud qui scripsit putaverit. Alterum est, quamvis non tam latè patens, non tamen minùs noxium, cùm id quod falsum est verum putatur, id tamen putatur, quod etiam ille qui scripsit putavit. Tertium est, cùm ex alieno scripto intelligitur aliquid veri, cùm hoc ille qui scripsit, non intellexerit. In quo genere non parùm est utilitatis, immo si diligentiùs consideres, totus legendi fructus est integer. Primi generis exemplum est, ut si quisquam, verbi gratia, dicat et credat Rhadamanthum apud inferos audire ac dijudicare caussas mortuorum, eo quod Maronis in carmine id legerit. Hic enim errat duobus modis, quòd et rem non credendam credit, neque id putandus est credidisse ille quem legit. Alterum genus animadverti sic potest: si quis, quia Lucretius animam ex atomis esse scribit, eamque post mortem in easdem atomos solvi atque interire, id verum ac sibi credendum arbitretur. Nam et hic non minùs miser est, si de re tanta id quod falsum est pro certo sibi persuasit; quamquam id Lucretius, cujus libris deceptus est, opinatus sit: Quid enim huic prodest de auctoris sententia certum esse, quando sibi eum non per quem non erraret, sed cum quo erraret, elegerit? Tertio generi est

illud accommodatum: si quis Epicurum, lecto ejus in libris aliquo loco ubi continentiam laudat, in virtute illum summum bonum posuisse asseveret, et ideo non esse culpandum. Huic etiam quid obest error Epicuri, si summum bonum hominis voluptatem ille corporis credit; cùm iste non se dederit tam turpi noxiæque sententiæ, neque ob aliam caussam ei placeat Epicurus, nisi quòd eum sensisse non putat, quod sentiri non oporteat? Hic error non modò humanus est, sed sæpe etiam homine dignissimus. Quid enim si mihi de aliquo quem diligerem nuntiaretur, quòd sibi, cum esset barbatus, pueritiam atque infantiam ita placere multis audientibus dixerit, ut etiam juraverit se similiter velle vivere, idque ita mihi probaretur, ut impudenter negarem; num reprehendendus viderer, si eum existimarem, cum hoc diceret, significare voluisse, sibi placere innocentiam, et ab eis quibus hominum genus involveretur cupiditatibus animum alienum, et ex eo illum magis magisque diligerem, quàm antea diligebam; etiam si fortasse ille in puerorum ætatibus libertatem quamdam in ludendo et cibando atque ignavum otium stultus adamasset? Fac enim eum esse defunctum postquam hoc mihi nuntiatum est, nec interrogari a me potuisse quidquam, ut aperiret sententiam suam; essetne quisquam tam improbus qui mihi succenseret, cùm hominis laudarem propositum et voluntatem per illa ipsa verba quæ acceperam? Quid quòd etiam justus rerum existimator non dubitaret

fortasse laudare opinionem ac voluntatem meam, cùm et innocentia mihi placeret, et homo de homine in re dubia bene potiùs existimarem, cùm etiam malè liceret?

11. Quæ cùm ita sint, audi etiam earumdem scripturarum totidem conditiones et differentias. Nam necesse est totidem occurrant. Aut enim utiliter scripsit quispiam, et non utiliter ab aliquo intelligitur: aut utrumque inutiliter fit: aut utiliter intelligit lector, cùm ille contrà, qui legitur, scripserit. Horum trium primum non improbo, ultimum non curo. Nam neque possum reprehendere hominem, qui nulla sua culpa malè intellectus est; nec molestè habere quemquam legi, qui verum non viderit, cùm obesse legentibus nihil videam. Unum igitur genus est probatissimum, et quasi purgatissimum, cùm et bona scripta sunt, et in bonam partem accipiuntur a legentibus. Id quoque tamen ad huc in duo dividitur, non enim penitus excludit errorem. Nam evenit plerumque, ut cùm bene senserit scriptor, bene etiam lector sentiat; sed aliud quàm ille, et sæpe melius, sæpe inferius, utiliter tamen. Cùm autem et hoc sentimus quod ille quem legimus, et id est vitæ bene agendæ accommodatissimum; cumulatissimè sese habet veritas, nec aliunde aperitur falsitatis locus. Quod genus cùm de rebus obscurissimis lectio est, rarissimum omnino est; neque id, mea sententia, liquido sciri, sed tantummodo credi potest. Quibus enim argumentis absentis vel mortui hominis

voluntatem ita colligam, ut de illa jurare possim; cùm etiam si præsens interrogaretur, multa esse possent, quæ si malus non esset officiosissimè absconderet? Illud autem nihil ad rem cognoscendam valere arbitror, qualis fuerit ille qui scripsit: honestissimè tamen bonus creditur, cujus litteris generi humano posteritatique consultum est.

12. Quamobrem vellem mihi isti dicerent, in quo genere ponant Ecclesiæ Catholicæ, quem putant, errorem. Si in primo, grave omnino crimen: sed defensionem longinquam non requirit; satis est enim negare ita nos intelligere, ut illi cùm invehuntur existimant. Si in secundo, non minùs grave est: sed eadem voce refellentur. Si in tertio, nullum crimen est. Age, ac deinde Scripturas ipsas considera. Quid enim libris objiciunt veteris, quod dicitur, Testamenti? Numquidnam quòd boni sunt, sed malè intelliguntur a nobis? At eos ipsi non accipiunt. An quia nec boni sunt, nec bene accipiuntur? At hoc superior defensio satis expugnat. An illud dicent, Quamvis bene a vobis accipiantur, mali sunt tamen? Quid est aliud vivos, cum quibus res agitur, adversarios absolvere, atque olim mortuos, cum quibus nulla contentio est, accusare? Ego quidem illos viros et omnia utiliter memoriæ mandasse, et magnos ac divinos fuisse, et illam legem Dei jussu ac voluntate promulgatam esse et conditam credo: et id quamquam perpauca ejus generis librorum sciam, persuadere tamen facile possum, si mihi æquus et

minimè pertinax animus adhibeatur: atque id faciam, cum copia nobis data fuerit benevolarum aurium ac mentis tuæ: sed hoc cùm potero; nunc autem nonne mihi satis est, quoquo modo se ista res habeat, deceptum non fuisse?

13. Testor, Honorate, conscientiam meam, et puris animis inhabitantem Deum, nihil me existimare prudentius, castius, religiosius, quàm sunt illæ Scripturæ omnes, quas Testamenti veteris nomine Catholica Ecclesia retinet. Miraris, novi. Non enim dissimulare possum, longe aliter nobis fuisse persuasum. Sed nihil est profectò temeritatis plenius, (quæ nobis tunc pueris inerat,) quam quorumque librorum expositores deserere, qui eos se tenere ac discipulis tradere posse profitentur, et eorum sententiam requirere ab his, qui conditoribus illorum atque auctoribus acerbissimum, nescio qua cogente caussa, bellum indixerunt. Quis enim sibi umquam libros Aristotelis reconditos et obscuros ab ejus inimico exponendos putavit? ut de his loquar disciplinis, in quibus lector fortasse sine sacrilegio labi potest. Quis denique geometricas litteras Archimedis legere, magistro Epicuro, aut discere voluit; contra quas ille multùm pertinaciter, nihil earum, quantùm arbitror, intelligens, disserebat. An istæ Scripturæ legis planissimæ sunt, in quas isti quasi vulgò expositas impetum faciunt frustra et inaniter? Qui mihi similes videntur illi mulierculæ, quam iidem ipsi solent deridere, quæ irata quod ei sol iste lauda-

retur, et a Manichæa quadam fœmina colendus commendaretur, ut erat religiosè simplex, concita exsilivit, et eum locum quem sol per fenestram illustraverat, crebro pede percutiens, "Ecce solem deumque tuum calco," clamare cœpit; stultè omnino atque muliebriter, quis negat? Sed nonne tibi tales videntur isti, qui ea quæ non intelligunt, aut cur, aut omnino qualia sunt, quamvis jacentibus similia, subtilia tamen intelligentibus atque divina, magno impetu orationis maledictisque lacerantes, quia eis imperiti plaudunt, aliquid se proficere existimant? Quidquid est, mihi crede, in Scripturis illis, altum et divinum est: inest omnino veritas, et reficiendis instaurandisque animis accommodatissima disciplina; et planè ita modificata, ut nemo inde haurire non possit quod sibi satis est, si modò ad hauriendum devotè ac piè, ut vera religio poscit, accedat. Quod ut tibi probem, multis rationibus et longiore oratione opus est. Agendum enim tecum priùs est, ut auctores ipsos non oderis, deinde ut ames: et hoc agendum quovis alio modo potiùs, quàm exponendis eorum sententiis et litteris. Propterea quia si Virgilium odissemus, immo si non eum priùs quàm intellectus esset majorum nostrorum commendatione diligeremus, numquam nobis satis fieret de illis ejus quæstionibus innumerabilibus, quibus Grammatici agitari et perturbari solent; nec audiremus libenter, qui cum ejus laude illas expediret; sed ei faveremus, qui per eas illum errasse ac delirasse conaretur ostendere.

Nunc verò cùm eas multi ac varie pro suo quisque captu aperire conentur, his potissimùm plauditur, per quorum expositionem melior invenitur poeta, qui non solùm nihil peccasse, sed nihil non laudabiliter cecinisse, ab eis etiam qui illum non intelligunt, creditur. Itaque in quæstiuncula magistro deficienti, et quid respondeat non habenti, succensemus potius, quàm illum mutum vitio Maronis putamus. Jam si ad defensionem suam peccatum tanti auctoris asserere voluerit, vix apud eum discipuli vel datis mercedibus remanebunt. Quantum erat ut similem benevolentiam præberemus eis, per quos locutum esse Spiritum-sanctum tam diuturnâ vetustate firmatum est? Sed scilicet intelligentissimi adolescentes, et miri rationum exploratores, non evolutis saltem illis litteris, non quæsitis magistris, non aliquantùm nostra tarditate accusata, non denique vel mediocri corde concesso eis qui ejusmodi litteras per totum orbem tam longo tempore legi, custodiri, tractarique voluerunt; nihil apud illos credendum putavimus, eorum qui istis inimici infestique sunt voce commoti, apud quos falsa pollicitatione rationis inaudita millia fabularum credere et colere cogeremur.

14. Sed nunc quod institui peragam, si possum, et sic apud te agam, ut fidem Catholicam non interim aperiam, sed ad scrutanda ejus magna mysteria, eis quorum animæ sibi curæ sunt, spem divini fructus et inveniendæ veritatis ostendam. Nemo dubitat eum qui veram religionem requirit, aut jam credere immortalem

esse animam cui prosit illa religio, aut etiam idipsum in eadem religione velle invenire. Animæ igitur caussâ omnis religio: nam corporis natura quoquo modo se habeat, nullam curam ac sollicitudinem incutit ei, præsertim post mortem, cujus anima tenuerit quo beata sit. Animæ igitur caussâ vel solius vel maximè vera, si qua est, religio constituta est. Hæc autem anima, videro quam ob caussam, et obscurissimum esse confiteor, errat tamen ac stulta est, ut videmus, donec adipiscatur percipiatque sapientiam, et fortasse ipsa est vera religio. Num te ad fabulas mitto? num aliquid cogo te temerè credere? Animam nostram dico errore ac stultitia irretitam et demersam, viam, si qua est, quærere veritatis. Si hoc in te non est, da veniam, et participare mecum, quæso, sapientiam tuam: sin id quod dico agnoscis in te, simul obsecro quæramus verum.

15. Puta nos adhuc neminem audisse cujuspiam religionis insinuatorem. Ecce res nova est a nobis negotiumque susceptum. Quærendi sunt, crede, hujus rei, si ulla est, professores. Fac nos reperisse alios aliud opinantes, et diversitate opinionum ad se quemque trahere cupientes; sed inter hos excellere famæ interim celebritate quosdam, atque omnium pene occupatione populorum. Utrùm isti verum teneant, magna quæstio est: sed nonne priùs sunt explorandi, ut quamdiu erramus, siquidem homines sumus, cum ipso genere humano errare videamur?

16. At enim apud paucos quosdam est veritas. Scis ergo jam quæ sit, si scis apud quos sit. Nonne dixeram paulò ante, ut quasi rudes quæreremus? Sed si ex ipsa vi veritatis paucos eam tenere conjectas, qui verò sint, nescis; quid si ita pauci sunt qui verum sciunt, ut auctoritate sua multitudinem teneant, unde se in illa secreta expedire et quasi eliquare paucitas possit? Nonne videmus quam pauci summam eloquentiam consequantur, cum per totum orbem rhetorum scholæ adolescentium gregibus perstrepant? Numquidnam imperitorum perterriti multitudine, quicumque boni oratores evadere volunt, Cæcilii sibi potiùs, aut Erucii orationibus, quam Tullianis navandam operam existimant? Hæc appetunt omnes, quæ majorum auctoritate firmata sunt. Eadem imperitorum turbæ discere moliuntur, quæ a paucis doctis discenda recepta sunt: assequuntur autem perpauci, agunt pauciores, clarescunt paucissimi. Quid si tale quiddam est vera religio? Quid si multitudo imperitorum frequentat ecclesias, sed nullum argumentum est, ideo neminem illis mysteriis factum esse perfectum? Et tamen si tam pauci studerent eloquentiæ, quàm pauci sunt eloquentes, numquam nos parentes nostri magistris talibus commendandos putarent. Cùm igitur ad hæc studia nos multitudo invitaverit, quæ imperitorum parte copiosa est, ut id quod pauci adipisci possunt adamaremus; cur nobis esse similem in religione nolumus caussam, quam cum magno animæ discrimine fortasse

contemnimus. Si enim verissimus et sincerissimus Dei cultus, quamvis sit apud paucos, apud eos tamen est, quibus multitudo, quamquam cupiditatibus involuta et a puritate intelligentiæ remota, consentit; quod fieri posse quis dubitet? quæro, si quis temeritatem vecordiamque nostram arguat, quòd non apud ejus magistros eam diligenter investigamus, cujus inveniendæ nobis magna cura inest, quid respondere possimus? Deterruit me multitudo? Cur ab studio artium liberalium, vix huic præsenti vitæ aliquid commodi afferentium, cur ab inquirenda pecunia, cur ab honore adipiscendo, cur denique a comparanda et retinenda bona valetudine, postremo cur ab ipsa beatæ vitæ appetitione, cùm his omnes occupentur, pauci excellant, nulla deterruit multitudo?

17. At absurda ibi dici videbantur. Quibus asserentibus? Nempe inimicis, qualibet caussa, qualibet ratione, non enim hoc nunc quæritur, tamen inimicis. Cum legerem, per me ipse cognovi. Itane est? Nulla imbutus poetica disciplina Terentianum Maurum sine magistro adtingere non auderes; Asper, Cornutus, Donatus et alii innumerabiles requiruntur, ut quilibet poeta possit intelligi, cujus carmina et theatri plausus videntur captare: tu in eos libros, qui quoquo modo se habeant, sancti tamen divinarumque rerum pleni, propè totius generis humani confessione diffamantur, sine duce irruis, et de his sine præceptore audes ferre sententiam; nec si tibi aliqua occurrunt quæ videantur

absurda, tarditatem tuam et putrefactum tabe hujus mundi animum, qualis omnium stultorum est, accusas potiùs, quam eos qui fortasse a talibus intelligi nequeunt. Quæreres aliquem pium simul et doctum, vel qui talis esse multis consentientibus diceretur, cujus et præceptis melior et doctrina peritior fieres. Non facile reperiebatur? Cum labore investigaretur. Deerat in terra quam incolebas? Quæ caussa utilius cogeret peregrinari? In continenti prorsus latebat, aut non erat? Navigaretur. Si in propinquo trans mare non inveniebatur, progredereris usque ad illas terras, in quibus ea quæ illis libris continentur, gesta esse dicuntur. Quid tale fecimus, Honorate? Et tamen religionem fortasse sanctissimam, adhuc enim quasi dubitandum sit (loquor,) cujus opinio totum jam terrarum orbem occupavit, miserrimi pueri pro nostro arbitrio judicioque damnavimus. Quid si illa quæ nonnullos imperitos in eisdem Scripturis videntur offendere, eò sunt ita posita, ut cùm res abhorrentes a sensu qualiumcumque hominum, nedum prudentium atque sanctorum, legerentur, secretam significationem multo studiosiùs quæreremus? Nonne cernis, ut Catamitum Bucolicorum, cui pastor durus effluxit, conentur homines interpretari, et Alexim puerum, in quem Plato etiam carmen amatorium fecisse dicitur, nescio quid magnum significare, sed imperitorum judicium fugere affirment; cùm sine ullo sacrilegio poeta uberrimus videri possit libidinosas cantiunculas edidisse?

18. Sed re vera revocabat nos atque prohibebat a quærendo, aut alicujus legis sanctio, aut adversantium potentia, aut sacratorum persona vilis, aut fama turpis, aut institutionis novitas, aut occulta professio? Nihil horum est. Omnia divina et humana jura permittunt quærere Catholicam fidem; tenere autem et colere, per humanum certe jus licet, si de divino, quamdiu erramus, incertum est: nemo imbecillitatem nostram terret inimicus (quamquam veritas atque animæ salus si diligenter quæsita, ubi tutissimè licet, inventa non fuerit, cum quovis discrimine quæri debeat:) omnium dignitatum et potestatum gradus huic divino cultui devotissimè inserviunt: honestissimum est religionis nomen, et præclarissimum. Quid impedit tandem perscrutari atque discutere piâ et sedulâ investigatione, utrùm hîc sit illud quod sincerissimè nosse et custodire paucos necesse est, etiamsi omnium in id gentium voluntas favorque conspiret?

19. Quæ cùm ita sint, fac nos, ut dixi, nunc primùm quærere cuinam religioni animas nostras purgandas instaurandasque tradamus: procul dubio a Catholica Ecclesia sumendum exordium. Plures enim jam Christiani sunt, quàm si Judæi simulacrorum cultoribus adjungantur. Eorumdem autem Christianorum, cùm sint hæreses plures, atque omnes se Catholicos velint videri, aliosque præter se hæreticos nominent, una est Ecclesia, ut omnes concedunt; si totum orbem consideres, refertior multitudine; ut autem qui noverunt affirmant,

etiam veritate sincerior cæteris omnibus. Sed de veritate alia quæstio est: quod autem quærentibus satis est, una est Catholica, cui hæreses aliæ diversa nomina imponunt, cùm ipsæ singulæ propriis vocabulis, quæ negare non audeant, appellentur. Ex quo intelligi datur, indicantibus arbitris quos nulla impedit gratia, cui sit catholicum nomen, ad quod omnes ambiunt, tribuendum. Sed ne id loquacissimè aut superfluò quispiam disserendum putet, una est certè, in qua ipsæ quodam modo etiam humanæ leges Christianæ sunt. Nullum ego hinc præjudicium fieri volo, sed exordium quærendi opportunissimum judico. Non enim metuendum est, ne verus Dei cultus nullo proprio robore innixus, ab eis quos fulcire debeat, fulciendus esse videatur: sed certè perfectæ felicitatis est, si potuerit ibi verum inveniri, ubi et inquisitio ejus et retentio securissima est: si non potuerit, tum demum aliò, quocumque periculo, adeundum atque rimandum.

20. His igitur constitutis, quæ, ut opinor, ita justa sunt, ut obtinere apud te istam caussam quovis adversario debeam, edam tibi ut possum, cujusmodi viam [p] usus fuerim, cum eo animo quærerem veram religionem, quo nunc exposui esse quærendam. Ut enim a vobis trans mare abscessi, jam cunctabundus atque hæsitans,

[p] Notandus accusativi usus, quem casum cum hoc verbo rarissimè inveneris.

quid mihi tenendum, quid dimittendum esset: quæ mihi cunctatio in dies major oboriebatur, ex quo illum hominem[q], cujus nobis adventus, ut nosti, ad explicanda omnia quæ nos movebant, quasi de cœlo promittebatur, audivi, eumque excepta quadam eloquentia talem quales cæteros esse cognovi; rationem ipse mecum habui magnamque deliberationem jam in Italia constitutus, non utrùm manerem in illa secta, in quam me incidisse pœnitebat, sed quonam modo verum inveniendum esset, in cujus amorem suspiria mea nulli meliùs quam tibi nota sunt. Sæpe mihi videbatur non posse inveniri, magnique fluctus cogitationum mearum in Academicorum suffragium ferebantur. Sæpe rursus intuens quantum poteram, mentem humanam tam vivacem, tam sagacem, tam perspicacem, non putabam latere veritatem, nisi quòd in ea quærendi modus lateret, eumdemque ipsum modum ab aliqua divina auctoritate esse sumendum. Restabat quærere, quænam illa esset auctoritas; cùm in tantis dissensionibus se quisque illam traditurum polliceretur. Occurrebat igitur inexplicabilis silva, cui demum inseri multùm pigebat: atque inter hæc sine ulla requie, cupiditate reperiendi veri animus agitabatur. Dissuebam me tamen magis magisque ab istis, quos jam deserere proposueram. Restabat autem aliud nihil in tantis periculis, quàm ut divinam providentiam lacrymosis et

[q] Faustum, *ex libr.* v. *Confess. cap.* 6. Ben.

miserabilibus vocibus, ut opem mihi ferret, deprecarer. Atque id sedulò faciebam: et jam fere me commoverant nonnullæ disputationes Mediolanensis episcopi [r], ut non sine spe aliqua de ipso vetere Testamento multa quærere cuperem, quæ, ut scis, malè nobis commendata exsecrabamur. Decreveramque tamdiu esse catechumenus in Ecclesia, cui traditus a parentibus eram, donec aut invenirem quod vellem, aut mihi persuaderem non esse quærendum. Opportunissimum ergo me ac valde docilem tunc invenire posset, si fuisset qui posset docere. Hoc ergo modo et simili animæ tuæ curâ si diu te quoque affectum vides, et si jam satis tibi jactatus videris, finemque hujusmodi laboribus vis imponere; sequere viam Catholicæ disciplinæ, quæ ab ipso Christo per Apostolos ad nos usque manavit, et ab hinc ad posteros manatura est.

21. Ridiculum, inquis, istud est, cùm omnes hanc se profiteantur tenere, ac docere. Profitentur hoc omnes hæretici, negare non possum; sed ita ut eis, quos illectant, rationem se de obscurissimis rebus polliceantur reddituros: eòque Catholicam maxime criminantur, quòd illis qui ad eam veniunt præcipitur ut credant; se autem non jugum credendi imponere, sed docendi fontem aperire gloriantur. Quid, inquis, dici potuit, quod ad eorum laudem magis pertineret? Non ita est. Hoc enim faciunt nullo robore præditi, sed ut aliquam

[r] S. Ambrosii, *Vid. lib.* v. *Confess. c.* 13. *et* 14. Ben.

concilient multitudinem nomine rationis: quâ promissâ naturaliter anima gaudet humana, nec vires suas valetudinemque considerans, sanorum escas appetendo, quæ malè committuntur nisi valentibus, irruit in venena fallentium. Nam vera religio, nisi credantur ea quæ quisque postea, si se bene gesserit dignusque fuerit, assequatur atque percipiat, et omnino sine quodam gravi auctoritatis imperio iniri rectè nullo pacto potest.

22. Sed quæris fortasse vel de hoc ipso aliquam accipere rationem, qua tibi persuadeatur, non priùs ratione quàm fide te esse docendum. Quod facilè potest, si modò æquum te præbeas. Sed ut commodè fiat, volo quasi respondeas interroganti: et primò dicas mihi, quare tibi videatur non esse credendum. Quòd ipsa, inquis, credulitas, a qua creduli nominantur, vitium quoddam mihi videtur esse: alioquin hoc nomen non pro convicio objectare soleremus. Nam si suspiciosus in vitio est; eo quòd non comperta suspicatur: quanto magis credulus, qui hoc a suspicioso differt, quòd ille incognitis aliquam, iste nullam tribuit dubitationem. Interim accipio hanc opinionem ac distinctionem. Sed scis etiam curiosum non nos solere appellare sine convicio; studiosum verò etiam cùm laude. Quamobrem adtende, si placet, etiam inter hæc duo quid tibi distare videatur. Id certè respondes, quòd quamvis uterque agatur magna cupiditate noscendi, curiosus tamen ea requirit, quæ nihil ad se adtinent: studiosus autem

contrà, quæ ad sese adtinent, requirit. Sed quia non negamus ad hominem pertinere conjugem ac liberos et eorum salutem; si quispiam peregrè positus, quemadmodum valeant ac sese agant sua conjux ac liberi, omnes advenientes sedulò percontetur, magnâ utique ducitur cupiditate noscendi: et tamen hunc studiosum non vocamus, qui et magnopere scire vult, et ea quæ ad se maximè pertinent. Quare jam intelligis eò vacillare istam definitionem studiosi, quod omnis quidem studiosus ea nosse vult quæ ad se pertinent, non tamen omnis qui id agit studiosus vocandus est; sed is qui ea quæ ad animum nutriendum liberaliter atque ornandum pertinent, impensissimè requirit: tamen studentem rectè appellamus, præsertim addentes quid studeat audire. Nam etiam suorum studiosum possumus appellare, si suos tantùm diligit: non tamen adjunctione nulla, communi nomine studiosorum dignum putamus. Audiendi autem cupidum quemadmodum se sui haberent, non appellarem studiosum audiendi, nisi gaudens fama bona idipsum sæpe vellet audire: studentem verò etiam si semel. Refer nunc animum ad curiosum, et dic mihi, utrùm si quis fabellam libenter audiret, nihil sibi omnino profuturam, id est, rerum ad se non pertinentium; neque id odiose atque crebrò, sed rarissimè ac modestissimè, vel in convivio, vel in aliquo circulo, ullove consessu, videreturne tibi curiosus? Non opinor: sed certè habens illius rei curam, quam libenter audiret, profectò videretur. Quapropter etiam

curiosi definitio eâ regulâ, qua studiosi, emendanda est. Vide igitur utrùm et illa superiora emendanda sint. Cur enim non et suspiciosi nomine indignus sit, qui aliquando aliquid suspicatur; et creduli, qui aliquando aliquid credit? Itaque ut inter studentem alicujus rei et omnino studiosum, rursumque inter curam habentem atque curiosum, ita inter credentem et credulum plurimum interest.

23. Sed nunc vide, inquies, utrùm in religione credere debeamus. Neque enim si concedimus aliud esse credere, aliud credulum esse, sequitur ut nulla culpa sit in religionibus credere. Quid enim si et credere et credulum esse vitiosum est, quemadmodum et ebrium et ebriosum esse? Quod qui certum existimat, nullum mihi habere posse amicum videtur. Si enim turpe est aliquid credere, aut turpiter facit qui amico credit, aut nihil amico credens quomodo amicum vel ipsum vel se appellet non video. Hic fortasse dicas, Concedo aliquid aliquando esse credendum, nunc expedi quomodo in religione turpe non sit credere, ante quàm scire. Faciam, si potero. Quocirca ex te quæro quid existimes in graviore culpa esse, religionem tradere indigno, an id quod ab eis qui illam tradunt dicitur, credere. Si quem dicam indignum non intelligis; eum dico, qui ficto pectore accedit. Concedis, ut arbitror, magis culpandum esse, tali homini pandere si qua sunt sancta secreta, quam religiosis viris de ipsa religione aliouid affirmantibus credere. Neque

enim te aliud respondere decuerit. Quare nunc fac putes eum adesse, qui tibi religionem sit traditurus: quonam modo illi fidem facturus es, vero animo te accedere, neque quidquam in te, quod ad hanc rem adtinet, doli atque simulationis esse? Dices, bonâ tuâ conscientiâ nihil te fingere, quantis poteris idipsum asserens verbis, sed tamen verbis. Non enim animi tui latebras, ita ut intimè sciaris, homo homini aperire possit. At ille si dixerit, Ecce credo tibi, sed nonne est æquius, ut etiam tu credas mihi, cum tu beneficium, si aliquid veri teneo, sis accepturus, daturus ego? quid respondebis, nisi esse credendum?

24. Sed inquis, Nonne erat melius, rationem mibi redderes, ut ea quocumque me duceret, sine ulla sequerer temeritate? Erat fortasse: sed cùm res tanta sit, ut Deus tibi ratione cognoscendus sit, omnesne putas idoneos esse percipiendis rationibus, quibus ad divinam intelligentiam mens ducitur humana, an plures, an paucos? Paucos, ais, existimo. Horumne in numero esse te credis? Non est meum, inquis, hoc respondere. Illius ergo putas, etiam hoc tibi credere: quod quidem facit. Tu tantùm memento, jam eum bis credidisse tibi incerta dicenti; te illi religiosè admonenti ne semel quidem velle credere. Verùm fac ita esse, et vero animo te ad accipiendam religionem accedere, et ita paucorum te esse hominum, ut rationes, quibus ad certam cognitionem vis divina perducitur, capere possis: quid, cæteris hominibus, qui tam sereno

ingenio prædit non sunt, negandam religionem putas? An eos pedetentim quibusdam gradibus ad illa summa penetralia esse ducendos? Vides planè quid sit religiosius. Neque enim tibi quivis homo in rei tantæ cupiditate ullo modo deserendus aut respuendus videri potest. Sed nonne censes, nisi primò credat se ad id quod instituit perventurum, mentemque supplicem præbeat, et quibusdam magnis necessariisque præceptis obtemperans quadam vitæ actione perpurget, non eum esse aliter illa quæ purè vera sunt adepturum? Censes profectò. Quid ergo istis, quorum de genere te esse jam credo, qui facillime divina secreta ratione certa capere possunt, si hac via veniant, qua illi qui primitus credunt, numquid tandem oberit? Non arbitror. Sed tamen ais, Quid eos morari opus est? Quia etsi facto sibi nihil nocebunt, nocebunt tamen exemplo cæteris. Vix enim est qui de se tantum sentiat, quantum potest: sed qui minus, excitandus est; qui amplius, reprimendus; ut neque ille desperatione frangatur, neque iste præcipitetur audacia. Quod facile sit, si etiam ii qui valent volare, ne cui sint periculoso invitamento, paulisper cogantur incedere qua etiam cæteris tutum est. Hæc est providentia veræ religionis: hoc jussum divinitus, hoc a beatis majoribus traditum, hoc ad nos usque servatum: hoc perturbare velle atque pervertere, nihil est aliud quàm ad veram religionem sacrilegam viam quærere. Quod qui faciunt, nec si eis concedatur quod volunt, possunt quò intendunt pervenire. Cujus-

modi enim libet excellant ingenio, nisi Deus adsit, humi repunt. Tunc autem adest, si societatis humanæ in Deum tendentibus cura sit. Quo gradu nihil firmius in cœlum reperiri potest. Ego quidem huic rationi non possum resistere; nam nihil sine cognitione esse credendum, qui possum dicere? cum et amicitia, nisi aliquid credatur quod certa ratione demonstrari non potest, omnino nulla sit, et sæpe dispensatoribus servis sine ulla culpa dominorum credatur. In religione vero quid iniquius fieri potest, quàm ut Dei antistites nobis non fictum animum pollicentibus credant, nos eis præcipientibus nolimus credere? Postremò quæ potest esse via salubrior, quam idoneum primò fieri percipiendæ veritatis [s], adhibendo iis fidem, quæ ad præcolendum et ad præcurandum animum sunt divinitus constituta? aut si jam prorsus idoneus sis, circuire potiùs aliquantùm quà tutissimum est ingredi, quàm et tibi esse auctorem periculi, et cæteris temeritatis exemplum?

25. Quare jam superest ut consideremus quo pacto hi sequendi non sint, qui se pollicentur ratione ducturos. Nam quomodo sine culpa possimus sequi eos qui credere jubent, jam dictum est: ad hos autem sponsores rationis, non modò sine vituperatione, sed etiam cum aliqua laude se venire nonnulli putant: sed non ita est. Duæ enim personæ in religione sunt lauda-

[s] Mallem "veritati."

biles: una eorum qui jam invenerunt, quos etiam beatissimos[t] judicare necesse est: alia eorum qui studiosissimè et rectissimè inquirunt. Primi ergo sunt jam in ipsa possessione, alteri in via, qua tamen certissimè pervenitur. Tria sunt alia hominum genera, profecto improbanda ac detestanda. Unum est opinantium, id est, eorum qui se arbitrantur scire quod nesciunt. Alterum eorum qui sentiunt quidem se nescire, sed non ita quærunt, ut invenire possint. Tertium eorum, qui neque se scire existimant, nec quærere volunt. Tria sunt item velut finitima sibimet in animis hominum distinctione dignissima, intelligere, credere, opinari. Quæ si per se ipsa considerentur, primum semper sine vitio est, secundum aliquando cùm vitio, tertium numquam sine vitio. Nam intelligere magna et honesta vel etiam divina, beatissimum est. Intelligere autem superflua, nihil nocet; sed fortasse discere nocuit, cùm tempus necessariorum occuparent. Ipsa etiam noxia, non intelligere, sed facere aut pati, miserum est. Non enim si quis intelligat quomodo possit inimicus sine suo periculo occidi, intelligentiâ ipsâ, ac non cupiditate reus est: quæ si absit, quid innocentius dici potest? Credere autem tunc est culpandum, cùm vel de Deo indignum aliquid creditur, vel de homine facilè creditur. In cæteris verò rebus si quis quid credit, si se id nescire intelligat, nulla culpa est. Credo enim sceleratissimos

[t] Vid. Retr., cap. xiv. p. 90, § 2.

conjuratos virtute Ciceronis quondam interfectos: atqui id non solum nescio, sed etiam nullo pacto me scire posse, certò scio. Opinari autem duas ob res turpissimum est: quòd et discere non potest, qui sibi jam se scire persuasit, si modò illud disci potest; et per se ipsa temeritas non bene affecti animi signum est. Nam etiam si hoc ipsum quod de Cicerone dixi, scire se quisquam arbitratur, quamquam nihil eum impediat a discendo, quia res ipsa nullâ scientiâ teneri potest: tamen quod non intelligit multùm interesse, utrùm aliquid mentis certâ ratione teneatur, quod intelligere dicimus, an famæ vel litteris credendum posteris utiliter commendetur; profectò errat, neque quisquam error turpitudine caret. Quod intelligimus igitur, debemus rationi: quod credimus, auctoritati: quod opinamur, errori [u]. Sed intelligens omnis etiam credit; credit omnis et qui opinatur: non omnis qui credit intelligit; nullus qui opinatur intelligit. Hæc ergo tria si ad illa quinque hominum genera, quæ paullò ante commemoravimus, referantur, id est, duo probanda quæ priora posuimus, et tria reliqua vitiosa: invenimus primum beatorum genus ipsi veritati credere: secundum autem studiosorum amatorumque veritatis, auctoritati. In quibus duorum generibus laudabiliter creditur. In primo autem vitiosorum, id est, eorum qui opinantur se scire quod nesciant, est profectò vitiosa credulitas.

[u] Vid. Retr., p. 92, § 3.

Cætera duo improbanda genera nihil credunt, et illi qui verum quærunt cum desperatione inveniendi, et illi qui omnino non quærunt. Et hoc dumtaxat in rebus ad aliquam pertinentibus disciplinam. Nam in alio vitæ actu, prorsus nescio quo pacto possit homo nihil credere. Quamquam in illis etiam qui se in agendo probabilia sequi dicunt, scire potiùs nihil posse, quam nihil credere, volunt videri. Quis enim quod probat non credit? aut quomodo est illud quod sequuntur, si non probatur, probabile? Quare duo genera possunt esse adversantium veritati: unum eorum, qui scientiam tantùm oppugnant, non fidem: alterum eorum, qui utrumque condemnant; qui tamen utrùm in rebus humanis inveniri possint, rursus ignoro. Hæc dicta sunt, ut intelligeremus nos retentâ fide, illarum etiam rerum quas nondum comprehendimus, a temeritate opinantium vindicari. Nam qui dicunt nihil esse credendum nisi quod scimus, id unum cavent nomen opinationis, quod fatendum est turpe ac miserrimum: sed si diligenter considerent plurimum interesse, utrùm se scire quis putet, an quod nescire se intelligit credat aliqua auctoritate commotus: profectò erroris et inhumanitatis atque superbiæ crimen vitabit.

26. Quæro enim, si quod nescitur, credendum non est, quomodo serviant parentibus liberi, eosque mutua pietate diligant, quos parentes suos esse non credant. Non enim ratione ullo pacto sciri potest: sed interposita matris auctoritate de patre creditur: de ipsa vero

matre plerumque nec matri, sed obstetricibus, nutricibus, famulis. Nam cui furari filius potest, aliusque supponi, nonne potest decepta decipere? Credimus tamen, et sine ulla dubitatione credimus, quod scire non posse confitemur. Quis enim non videat pietatem, nisi ita sit, sanctissimum generis humani vinculum, superbissimo scelere violari? Nam quis vel insanus eum culpandum putet, qui eis officia debita impenderit, quos parentes esse crediderit, etiamsi non essent? Quis contrà non exterminandum judicaverit, qui veros fortasse parentes minimè dilexerit, dum ne falsos diligat metuit? Multa possunt afferri, quibus ostendatur nihil omnino humanæ societatis incolume remanere, si nihil credere statuerimus, quod non possumus tenere perceptum.

27. Sed nunc accipe, quod jam faciliùs me tibi persuasurum esse confido. Cùm de religione, id est, cùm de colendo atque intelligendo Deo agitur, ii minùs sequendi sunt, qui nos credere vetant, rationem promptissimè pollicentes. Nam nemini dubium est, omnes homines aut stultos, aut sapientes esse[1]. Nunc autem sapientes voco, non cordatos et ingeniosos homines, sed eos quibus inest, quanta inesse homini potest, ipsius hominis Deique firmissimè percepta cognitio, atque huic cognitioni vita moresque congruentes: cæteros autem, cujusque modi artibus inertiisque affecti sint,

[1] Vid. Retr., p. 92, § 4.

quolibet victu probandi sive improbandi, stultorum in numero deputaverim. Quæ cum ita sint, quis mediocriter intelligens non planè viderit, stultus utilius atque salubrius esse præceptis obtemperare sapientium, quam suo judicio vitam degere? Nam omne factum, si rectè factum non est, peccatum est: nec rectè factum esse ullo modo potest, quod non a recta ratione proficiscitur. Porro recta ratio est ipsa virtus. Cui autem hominum virtus, nisi sapientis animo præstò est? Solus igitur sapiens non peccat. Stultus ergo omnis peccat, nisi in iis factis, in quibus sapienti obtemperaverit: a recta enim ratione talia facta proficiscuntur, nec, ut ita dicam, dominus sui facti stultus existimandus est, cùm est tamquam instrumentum ministeriumque sapientis. Quare si omnibus hominibus non peccare quàm peccare melius est; meliùs profecto stulti omnes viverent, si servi possent esse sapientium. Atque hoc si in rebus minoribus, ut in mercando vel colendo agro, in uxore ducenda, in suscipiendis educandisque liberis, in ipsa denique re familiari administranda expedire nemo ambigit, multo magis in religione. Nam et res humanæ promptiores ad dignoscendum sunt, quàm divinæ; et in quibuscumque sanctioribus et præstantioribus, quo majus eis obsequium cultumque debemus, eo sceleratiùs periculosiùsque peccatur. Nihil igitur nobis restare a modò vides, quamdiu stulti sumus, si nobis vita optima et religiosa cordi est, nisi ut quæramus sapientes, quibus

obtemperando dominationem stultitiæ neque ita multùm sentire, dum inest nobis, et evadere aliquando possimus.

28. Hic rursus oritur difficillima quæstio. Quonam enim modo stulti sapientem invenire poterimus, cùm hoc nomen, tametsi nemo fere audeat palam, plerique tamen ex obliquo sibi vindicant, cùm de rebus ipsis, quarum cognitione constat sapientia, ita inter se dissentiant, ut aut nullum eorum, aut certum unum necesse sit esse sapientem? Sed quinam iste sit, cùm ab stulto requiratur, quo pacto queat dignosci planè atque percipi, omnino non video. Neque enim signis quibuslibet cognoscere aliquid potest, nisi illud ipsum, cujus ea signa sunt, noverit. Atqui sapientiam stultus ignorat. Non enim ut aurum et argentum, cæteraque id genus, et cognoscere cùm videas, et non habere concessum est, ita sapientiam mentis ejus oculo, qui ea caret, videri fas est. Sensu enim corporis quæcumque adtingimus, forinsecus nobis offeruntur: et ideo licet quoque res alienas oculis cernere, cùm earum vel ejus generis nos nihil habeamus. Quod autem intellectu capitur, intus apud animum est: nec id habere quidquam est aliud, quàm videre. Caret autem stultus sapientia: non igitur novit sapientiam. Non enim oculis eam posset videre: non autem potest videre et non habere, neque habere ac stultus esse. Nescit hanc igitur, et dum nescit, in alio loco cognoscere non potest. Non potest, quamdiu stultus est, quisquam

certissima cognitione invenire sapientem, cui obtemperando tanto stultitiæ malo liberetur.

29. Huic igitur tam immani difficultati, quoniam de religione quærimus, Deus solus mederi potest: quem nisi et esse et humanis mentibus opitulari credimus, nec quærere quidem ipsam veram religionem debemus. Quid enim tandem tanto molimine investigare cupimus? Quid optamus adtingere? Quò pervenire desideramus? Eòne, quod esse aut ad nos pertinere non credimus? Nihil est tali mente perversius. Tunc cùm beneficium a me petere non auderes, aut certe impudenter auderes, inventionem religionis postulatum venis, cùm Deum neque esse, neque si sit, curare nos putes? Quid si tanta res est, quæ nisi sedulo atque omnibus viribus quæsita nequeat reperiri? Quid si ipsa difficillima inventio, ad capiendum quod inventum erit, mentem quærentis exercet? Quid enim oculis nostris hac luce jucundius et familiarius? Quam tamen perpeti atque tolerare post diuturnas tenebras nequeunt. Quid exhausto ægrotatione corpori accommodatius quam cibus et potio? Videmus tamen convalescentes refrenari atque cohiberi, ne saturitati valentium committere sese audeant, cibisque ipsis agere, ut ad illum morbum, quo eos repudiabant, revertantur. De convalescentibus loquor: quid, ipsos ægrotantes nonne urgemus ut aliquid sumant? In quo profectò nobis cum tanta molestia non obtemperarent, si se illum morbum evasuros esse non crederent. Quando ergo tu

te operosissimæ ac laboriosissimæ inquisitioni dabis? Quando tantam, quanta ipsa res digna est, curam negotiumque tibi audebis imponere, cum id quod quæris, esse non credas? Recte igitur Catholicæ disciplinæ majestate institutum est, ut accedentibus ad religionem fides persuadeatur ante omnia.

30. Itaque ille hæreticus, (si quidem de his nobis sermo est, qui se Christianos dici volunt), quam mihi rationem afferat, quæso te? Quid est, unde a credendo, veluti a temeritate revocet? Si nihil me credere jubet: hanc ipsam veram religionem ullam in rebus humanis esse non credo: quam cum esse non credo, non quæro. At ille, ut opinor, quærenti monstraturus est: ita enim scriptum est *Quærens inveniet.* Ad eum igitur, qui me vetat credere, non venirem, nisi aliquid crederem. Est ne ulla major dementia, quam ut ei solâ, quæ nullâ scientiâ subnixa est, fide displiceam, quæ ad eum ipsum me sola perduxit?

31. Quid quod omnes hæretici Christo nos credere hortantur? Possunt ne magis sibi adversari? In quo dupliciter urgendi sunt. Primùm quærendum ab his, ubi sit ratio quam pollicebantur, ubi objurgatio temeritatis, ubi præsumptio scientiæ. Si enim turpe est sine ratione cuiquam credere, quid exspectas, quid satagis, ut alicui sine ratione credam, quò faciliùs tua ratione duci possim? An firmum aliquid superædificabit ratio tua fundamento temeritatis? Secundùm

illos loquor, quibus credendo displicemus. Nam ego credere ante rationem, cùm percipiendæ rationi non sis idoneus, et ipsa fide animum excolere excipiendis seminibus veritatis, non solùm saluberrimum judico, sed tale omnino, sine quo ægris animis salus redire non possit. Quod illis cùm deridendum et plenum temeritatis videtur, profectò ut Christo credamus, agunt impudentur. Deinde fateor me jam Christo credidisse, et in animum induxisse, id esse verum quod ille dixerit, etiamsi nulla ratione fulciatur: hoc hæretice principio me docturus es? Sine paululùm mecum ipse considerem, (quoniam Christum ipsum, quomodo apparere hominibus voluit, qui istis etiam vulgaribus oculis visus esse prædicatur, ego non vidi,) quibus de illo crediderim, ut ad te jam tali fide præstructus accedam. Nullis me video credidisse, nisi populorum atque gentium confirmatæ opinioni ac famæ admodum celeberrimæ: hos autem populos Ecclesiæ Catholicæ mysteria usquequaque occupasse. Cur non igitur apud eos potissimùm diligentissimè requiram, quid Christus præceperit, quorum auctoritate commotus, Christum aliquid utile præcipisse jam credidi? Tune mihi meliùs expositurus es quid ille dixerit, quem fuisse aut esse non putarem, si abs te mihi hoc commendaretur esse credendum? Hoc ergo credidi, ut dixi, famæ, celebritate, consensione, vetustate roboratæ. Vos autem et tam pauci, et tam turbulenti, et tam novi, nemini dubium est, quàm nihil dignum auctoritate præferatis.

Quæ igitur ista tanta dementia est? Illis crede, Christo esse credendum; et a nobis disce quid dixerit. Cur, obsecro te? Nam si illi deficerent, nec me quidquam docere possent; multo facilius mihi persuaderem, Christo non esse credendum, quàm de illo quidquam, nisi ab iis, per quos ei credidissem, discendum. O ingentem confidentiam, vel potiùs ineptiam; Ego te doceo quid Christus præceperit, cui credis. Quid si non ei crederem, num aliquid de illo me docere posses? Sed oportet, inquit, ut credas. Num vobis eum commendantibus? Non, inquit: nam nos, illos qui ei credunt, ratione ducimus. Cur igitur illi credam? Quia fama fundata est. Utrùm per vos, an per alios? Per alios, inquit. Illis ergo credam, ut tu me doceas? Deberem fortasse: nisi me hoc illi præcipuè monerent, ut omnino ad te non accederem: dicunt enim perniciosas vos habere doctrinas. Respondebis; Mentiuntur. Quomodo igitur eis de Christo credam, quem non viderunt; de te non credam, quem nolunt videre? Scriptis, ait, crede. At scriptura omnis, si nova et inaudita proferatur, vel commendetur a paucis, nulla confirmante ratione, non ei, sed illis qui eam proferunt, creditur. Quamobrem scripturas istas si vos profertis, tam pauci et incogniti, non libet credere. Simul etiam contra promissum facitis, fidem potius imperando, quàm reddendo rationem. Rursus me ad multitudinem famamque revocabis. Cohibe tandem pertinaciam, et nescio quam indomitam propagandi nominis libidinem: et mone potius, ut

hujus multitudinis primates quæram, et quæram diligentissimê ac laboriosissimê, ut ab his potiùs de his litteris aliquid discam, qui si non essent, discendum omnino esse nescirem. Tu vero in latebras tuas redi, nec quidquam insidiare sub nomine veritatis, quam conaris eis adimere, quibus auctoritatem ipse concedis.

32. Si autem Christo etiam credendum negant, nisi indubitata ratio reddita fuerit, Christiani non sunt. Nam id adversus nos Pagani quidam dicunt, stultè quidem, sed non sibi adversi, nec repugnantes. Hos vero quis ferat ad Christum se pertinere profiteri, qui nisi apertissimam rationem stultis de Deo protulerint, nihil credendum esse contendunt? At ipsum videmus quantum illa, cui et ipsi credunt, docet historia, nihil priùs, neque fortiùs, quam credi sibi voluisse: cùm illi nondum essent idonei cum quibus eis res esset, ad divina percipienda secreta. Quid enim aliud agunt tanta et tam multa miracula, ipso etiam dicente illa fieri non ob aliud, nisi ut sibi crederetur? Fide ille stultos ducebat, vos ratione ducitis. Clamabat ille ut crederetur, vos reclamatis. Laudabat credentes ille, vos objurgatis. Nisi vero, aut in vinum aquam converteret, ut alia omittam, si nihil tale facientem, sed docentem homines sequi possent: aut nihil pendenda vox illa est, *Credite Deo, et mihi credite:* aut temeritatis ille culpandus est, qui eum in domum suam venire noluit, solo ejus imperio pueri sui morbum credens esse cessurum. Ergo ille afferens medicinam, quæ corrup-

tissimos mores sanatura esset, miraculis conciliavit auctoritatem, auctoritate meruit fidem, fide contraxit multitudinem, multitudine obtinuit vetustatem, vetustate roboravit religionem: quam non solum hæreticorum ineptissima novitas fraudibus agens, sed nec gentium quidem veternosus error violenter adversans, aliqua ex parte convelleret.

33. Quamobrem tametsi docere non valeo, monere tamen non desino: ut quoniam multi se sapientes videri volunt, neque utrùm sint stulti, dignoscere facile est; omni intentione, votisque omnibus, gemitibus denique, vel etiam, si fieri potest, fletibus Deum deprecere, ut te ab erroris malo liberet, si tibi beata vita cordi est. Quod faciliùs fiet, si præceptis ejus, quæ tantâ Ecclesiæ Catholicæ auctoritate firmata esse voluit, libens obtemperes. Cùm enim sapiens sit Deo ita mente conjunctus, ut nihil interponatur quod separet; Deus enim est veritas, nec ullo pacto sapiens quisquam est, si non veritatem mente contingat: negare non possumus inter stultitiam hominis et sincerissimam Dei veritatem medium quiddam interpositam esse hominis sapientiam. Sapiens enim, quantum datum est, imitatur Deum: homini autem stulto, ad imitandum salubriter, nihil est homine sapiente propinquius: quem quoniam, ut dictum est, intelligere ratione non facile est, oportebat quædam miracula ipsis oculis admoveri, quibus utuntur stulti multo quam mente commodiùs, ut commotorum auctoritate hominum prius

vita moresque purgarentur, et ita rationi accipiendæ habiles fierent. Cum igitur et homo esset imitandus, et non in homine spes ponenda; quid potuit indulgentius et liberalius divinitus fieri, quam ut ipsa Dei sincera, æterna, incommutabilisque Sapientia, cui nos hærere oportet, suscipere hominem dignaretur? Qui non modò illa faceret, quibus ad sequendum Deum invitaremur; sed etiam illa pateretur, quibus a sequendo Deo deterrebamur. Nam cùm adipisci certissimum ac summum bonum nemo possit, nisi id plenè perfectéque dilexerit; quod nullo pacto fiet, quamdiu mala corporis atque fortuita formidantur: ille nascendo mirabiliter et operando conciliavit caritatem; moriendo autem et resurgendo exclusit timorem. Jam vero talem se in cæteris rebus omnibus præbuit, quas persequi longum est, ut et divina clementia quò porrigi, et humana infirmitas quò possit evehi sentiremus.

34. Hæc est, crede, saluberrima auctoritas, hæc priùs mentis nostræ a terrena inhabitatione suspensio, hæc in Deum verum ab hujus mundi amore conversio. Sola est auctoritas, quæ commovet stultos ut ad sapientiam festinent. Quamdiu intelligere sincera non possumus, auctoritate quidem decipi miserum est: sed certè miserius non moveri. Si enim Dei providentia non præsidet rebus humanis, nihil est de religione satagendum. Sin vero et species rerum omnium, quam profecto ex aliquo verissimæ pulcritudinis fonte manare credendum est, et interior nescio quæ conscientia Deum

quærendum Deoque serviendum meliores quosque animos quasi publicè privatimque hortatur; non est desperandum ab eodem ipso Deo auctoritatem aliquam constitutam, quo velut gradu certo innitentes, adtollamur in Deum. Hæc autem, seposita ratione, quam sinceram intelligere, ut sæpe diximus, difficillimum stultis est, dupliciter nos movet, partim miraculis, partim sequentium multitudine. Nihil horum est necessarium sapienti: quis negat? Sed id nunc agitur, ut sapientes esse possimus, id est, inhærere veritati: quod profectò sordidus animus non potest. Sunt autem sordes animi, ut brevi explicem, amor quarumlibet rerum, præter animum et Deum: a quibus sordibus quanto est quis purgatior, tanto verum facilius intuetur. Verum igitur videre velle, ut animum purges, cùm ideo purgetur ut videas, perversum certe atque præposterum est. Homini ergo non valenti verum intueri, ut ad id fiat idoneus, purgarique se sinat, auctoritas præsto est: quam ut paulo ante dixi partim miraculis, partim multitudine valere nemo ambigit. Miraculum voco, quidquid arduum aut insolitum supra spem vel facultatem mirantis apparet. In quo genere nihil est populis aptius et omnino stultis hominibus, quam id quod sensibus admovetur. Sed rursus hæc in duo dividuntur: quædam enim sunt quæ solam faciunt admirationem; quædam vero magnam etiam gratiam benevolentiamque conciliant. Nam si quis volantem hominem cernat, cum ea res nihil spectatori afferat

commodi præter ipsum spectaculum, miratur tantummodo. Si quis autem gravi et desperato morbo affectus, mox ut jussum fuerit convalescat, admirationem sanitatis suæ, sanantis etiam caritate superabit. Talia facta sunt illo tempore, quo Deus in vero homine, quantum sat erat, hominibus apparebat. Sanati languidi, mundati leprosi; incessus claudis, cæcis visus, surdis auditus est redditus. Homines illius temporis aquam in vinum conversam, saturata quinque millia quinque panibus, transita pedibus maria, mortuos resurgentes viderunt: ita quædam corpori manifestiore beneficio, quædam verò menti occultiore signo, et omnia hominibus majestatis testimonio consulebant: sic in se tunc animas errantes mortalium divina commovebat auctoritas. Cur, inquis, ista modò non fiunt[y]? Quia non moverent, nisi mira essent: at si solita essent, mira non essent. Nam diei et noctis vices, et constantissimum ordinem rerum cœlestium, annorum quadrifariam conversionem, decidentes redeuntesque frondes arboribus, infinitam vim seminum, pulchritudinem lucis, colorum, sonorùm, odorum, saporumque varietates, da qui primum videat atque sentiat, cum quo tamen loqui possimus, hebescit obruiturque miraculis: nos vero hæc omnia, non cognoscendi facilitate, quid enim caussis horum obscurius? sed certè sentiendi assiduitate contemnimus. Facta sunt igitur illa opportunis-

[y] Vid. Retr., p. 93. § 5.

simè, ut his multitudine credentium congregata atque propagata, in ipsos mores utilis converteretur auctoritas.

35. Mores autem quilibet tantum valent ad obtinendas hominum mentes, ut etiam quæ in his prava sunt, quod fere superantibus libidinibus evenit, improbare citiùs et detestari, quam deserere aut mutare possimus. Parum-ne consultum rebus humanis arbitraris, quod nihil terrenum, nihil igneum, nihil denique quod corporis sensus adtingit, pro Deo colendum esse, ad quem solo intellectu ambiendum est, non pauci doctissimi disputant, sed imperitum etiam vulgus marium fœminarumque in tam multis diversisque gentibus et credit et prædicat? Quod continentia usque ad tenuissimum victum panis et aquæ, et non quotidiana solùm, sed etiam per contextos plures dies perpetuata jejunia; quod castitas usque ad conjugii prolisque contemptum, quod patientia usque ad cruces flammasque neglectas, quod liberalitas usque ad patrimonia distributa pauperibus; quod denique totius hujus mundi aspernatio usque ad desiderium mortis intenditur? Pauci hæc faciunt, pauciores bene prudenterque faciunt: sed populi probant, populi audiunt, populi favent, diligunt postremo populi: populi suam imbecillitatem, quòd ista non possunt, nec sine provectu mentis in Deum, nec sine quibusdam scintillis virtutis, accusant. Hoc factum est divina providentia per Prophetarum vaticinia, per humanitatem doctrinam-

que Christi, per Apostolorum itinera, per Martyrum contumelias, cruces, sanguinem, mortes, per sanctorum prædicabilem vitam, atque in his universis digna rebus tantis atque virtutibus pro temporum opportunitate miracula. Cum igitur tantum auxilium Dei, tantum profectum fructumque videamus, dubitabimus nos ejus Ecclesiæ condere gremio, quæ usque ad confessionem generis humani ab Apostolica Sede[z] per successiones episcoporum, frustra hæreticis circumlatrantibus, et partim plebis ipsius judicio, partim conciliorum gravitate, partim etiam miraculorum majestate damnatis, culmen auctoritatis obtinuit? Cui nolle primas dare, vel summæ profectò impietatis est, vel præceptis arrogantiæ. Nam si nulla certa ad sapientiam salutemque animis via est, nisi cum eos rationi præcolit fides; quid est aliud ingratum esse opi atque auxilio divino, quàm tanto labore[a] præditæ auctoritati velle resistere? Et si unaquæque disciplina, quamquam vilis et facilis, ut percipi possit, doctorem aut magistrum requirit; quid temerariæ superbiæ plenius, quam divinorum sacramentorum libros, et ab interpretibus suis nolle cognoscere, et incognitos velle damnare?

36. Quamobrem si quid te vel ratio, vel oratio nostra commovit, et si veram, ut credo, curam tui geris;

[z] Omnium, ut videtur, Apostolorum.

[a] BEN. "for. robore." Intelligere tamen possis "tanto laborum peractorum adminiculo ad gratiam conciliandam," vel una litera mutata reponere "præbitæ."

velim me audias, et bonis præceptoribus catholicæ Christianitatis te pia fide, alacri spe, simplici caritate committas: Deumque ipsum cujus unius et bonitate facti sumus, et justitia pœnas luimus, et clementia liberamur, orare non cesses. Ita tibi neque præcepta et disputationes doctissimorum hominum et vere Christianorum, neque libri, neque serenæ ipsæ cogitationes defuerint, quibus facile quod quæris invenias. Nam istos verbosos et miseros (quid enim aliud mitius dixerim?) penitus desere: qui dum nimis quærunt unde sit malum, nihil reperiunt nisi malum. In qua quæstione sæpe auditores erigunt ad quærendum: sed ea docent excitatos, ut vel dormire semper satius sit, quam illo modo evigilare. De lethargicis enim phreneticos faciunt: inter quos morbos, cùm sit uterque plerumque mortiferus, hoc tamen interest, quod lethargici sine aliena vexatione moriuntur; phreneticus autem multis sanis, et eis potissimùm qui volunt subvenire, metuendus est. Nam neque Deus mali auctor est, nec umquam eum quidquam fecisse pœnituit, nec ullius commotionis animi tempestate turbatur, nec terræ particula regnum ejus est: nulla flagitia vel scelera probat aut imperat, numquam mentitur. Hæc enim atque hujusmodi nos movebant, cùm ea magnis invectionibus quaterent, et hanc esse veteris Testamenti disciplinam insimularent: quod omnino falsissimum est. Itaque illos rectè reprehendere ista concedo. Quid ergo didici? Quid putas, nisi cùm ista reprehenduntur,

disciplinam Catholicam non reprehendi? Ita quod apud eos verum didiceram, teneo: quod falsum putaveram, respuo. Sed et alia multa me docuit Ecclesia Catholica, quò illi homines exsangues corporibus, sed crassi mentibus, adspirare non possunt: Deum scilicet non esse corporeum, nullam ejus partem corporeis oculis posse sentiri, nihil de substantia ejus atque natura ullo modo esse violabile aut commutabile, aut compositum, aut fictum: quæ si mihi concedis, (non enim aliter de Deo sentiendum est,) omnia illorum machinamenta subversa sunt. Illud vero quomodo sit, ut nec Deus malum genuerit aut fecerit, nec ulla sit fueritve umquam natura atque substantia, quam non Deus aut genuerit aut fecerit, et tamen a malo nos liberet; tam necessariis rationibus approbatur, ut dubitari omnino non possit: præsertim tibi, atque talibus; si tamen bono ingenio pietas et pax quædam mentis accedat, sine qua de tantis rebus nihil prorsus intelligi potest. Et hic non fama de fumo est, et nescio quà fabella Persica, cui satis est aurem accommodare, et animum non subtilem, sed planè puerilem. Longè omnino, longè se aliter, non ut Manichæi desipiunt, veritas habet. Sed quoniam iste sermo noster multo processit longius quam putabam, hic finem libro faciamus: in quo memineris volo, nondum me Manichæos cœpisse refellere [b], et illas nugas nondum invasisse:

[b] Vid. Retr., p. 93. § 6.

neque de ipsa Catholica magnum aliquid aperuisse; sed voluisse tantummodo eruere tibi, si possem, falsam opinionem de veris Christianis malitiosè aut imperitè nobis insinuatam, et erigere ad magna quædam et divina discenda. Quare hoc volumen ita sese habeat: placatiore autem animo tuo facto, ero fortasse in cæteris promptior.

Deo Gratias.

OXONII: EXCUDEBANT JACOBUS PARKER ET SOCIOS.

THEOLOGICAL WORKS.

ANALECTA CHRISTIANA, In usum Tironum. Edidit et Annotationibus illustravit C. MARRIOTT, S.T.B. 8vo., 10s. 6d.

THE PASTORAL RULE OF ST. GREGORY. Sancti Gregorii Papæ Regulæ Pastoralis Liber. With English Translation. By Rev. H. R. BRAMLEY, M.A. Fcap. 8vo., 6s.

DE FIDE ET SYMBOLO: Documenta quædam nec non Aliquorum SS. Patrum Tractatus. Edidit CAROLUS A. HEURTLEY, S.T.P. Fcap. 8vo., cloth, 4s. 6d.

THE CANONS. The Definitions of the Catholic Faith and Canons of Discipline of the First Four General Councils of the Universal Church. In Greek and English. Fcap. 8vo., cloth, 2s. 6d.

CUR DEUS HOMO, or Why God was made Man; by ST. ANSELM, sometime Archbishop of Canterbury. Translated into English, with an Introduction, &c. Second Edition, Fcap. 8vo., 2s. 6d.

OXFORD AND LONDON: JAMES PARKER AND CO.

The Powers of the World to Come.

SHORT SERMONS by HENRY HARRIS, B.D. Crown 8vo., cloth, 5s.

The History of Confirmation.

By WILLIAM JACKSON, M.A., Queen's College, Oxford; Vicar of Heathfield, Sussex. Crown 8vo., cloth, 4s.

Winchester College.

WYKEHAMICA: A History of Winchester College and Commoners, from the Foundation to the Present Day. By the Rev. H. C. ADAMS, M.A., late Fellow of Magdalen College, Oxford. Post 8vo., cloth, 508 pp., with Nineteen Illustrations, 10s. 6d.

Historical Tales.

TALES ILLUSTRATING CHURCH HISTORY. ENGLAND: Mediæval Period. Vol. III. of the Series. By the Rev. H. C. ADAMS, Vicar of Dry Sandford. With Four Illustrations on Wood. Fcap. 8vo., cloth, 3s. 6d.

THE ANDREDS-WEALD, or THE HOUSE OF MICHELHAM: A Tale of the Norman Conquest. By the Rev. A. D. CRAKE, B.A., Fellow of the Royal Historical Society; Author of "Æmilius," "Alfgar the Dane," &c. With Four Illustrations by LOUISA TAYLOR. Fcap. 8vo., cloth, 3s. 6d.

The Awaking Soul,

As sketched in the 130th Psalm. Addresses delivered at St. Peter's, Eaton-square, on the Tuesdays in Lent, 1877, by E. R. WILBERFORCE, M.A., late Vicar of Seaforth, Liverpool; and Sub-Almoner to the Queen. Crown 8vo., lp. cl., 2s. 6d.

The Founder of Norwich Cathedral.

The LIFE, LETTERS, and SERMONS of BISHOP HERBERT DE LOSINGA (*b. circ.* A.D. 1050, *d.* 1119), the LETTERS (as translated by the Editors) being incorporated into the LIFE, and the SERMONS being now first edited from a MS. in the possession of the University of Cambridge, and accompanied with an English Translation and English Notes. By EDWARD MEYRICK GOULBURN, D.D., Dean of Norwich, and HENRY SYMONDS, M.A., Rector of Tivetshall, late Precentor of Norwich Cathedral. 2 vols. 8vo., cl., 30s.

The Catholic Doctrine of the Sacrifice and Participation of the Holy Eucharist.

By GEORGE TREVOR, M.A., D.D., Canon of York; Rector of Beeford. Second Edition, Revised and Enlarged. Crown 8vo., cloth, 10s. 6d.

Sermons preached on Special Occasions

By JOHN MITCHINSON, D.D., Bishop of Barbados. Crown 8vo., cloth, 5s.

Daniel the Prophet.

Nine Lectures delivered in the Divinity School, Oxford. With a Short Preface in Answer to Dr. Rowland Williams. By E. B. Pusey, D.D., Regius Professor of Hebrew, and Canon of Christ Church. *Seventh Thousand.* 8vo., 10s. 6d.

The Minor Prophets;

With a Commentary Explanatory and Practical, and Introductions to the Several Books. By the Rev. E. B. Pusey, D.D., &c. 4to., cloth, price £1 11s. 6d.

The Fifty-third Chapter of Isaiah,

According to the Jewish Interpreters. I. Texts edited from Printed Books, and MSS., by Ad. Neubauer. Price 18s. II. Translations by S. R. Driver and Ad. Neubauer. With an Introduction to the Translations by the Rev. E. B. Pusey, Regius Professor of Hebrew, Oxford. Post 8vo., cloth, 12s.

The Prophecies of Isaiah.

Their Authenticity and Messianic Interpretation Vindicated, in a Course of Sermons preached before the University of Oxford. By the Very Rev. R. Payne Smith, D.D., Dean of Canterbury. 8vo., cloth, 10s. 6d.

A Plain Commentary on the Book of Psalms

(Prayer-book Version), chiefly grounded on the Fathers. For the Use of Families. 2 vols., Fcap. 8vo., cloth, 10s. 6d.

The Psalter and the Gospel.

The Life, Sufferings, and Triumph of our Blessed Lord, revealed in the Book of Psalms. Fcap. 8vo., cloth, 2s.

A Summary of the Evidences for the Bible.

By the Rev. T. S. Ackland, M.A., late Fellow of Clare Hall, Cambridge; Incumbent of Pollington cum Balne, Yorkshire. 24mo., cloth, 3s.

Musings on Psalm cxix.

"The Psalm of Divine Aspirations." By the Author of the Cottage Commentary. 150 pp. 16mo., limp cloth, red edges, 2s.

Godet's Biblical Studies

ON THE OLD TESTAMENT. Edited by the Hon. and Rev. W. H. Lyttelton, Rector of Hagley, and Honorary Canon of Worcester. Fcap. 8vo. cloth, price 6s.

Catena Aurea.

A Commentary on the Four Gospels, collected out of the Works of the Fathers by S. THOMAS AQUINAS. Uniform with the Library of the Fathers. A Re-issue, complete in 6 vols., cloth, £2 2s.

A Plain Commentary on the Four Holy Gospels,

Intended chiefly for Devotional Reading. By the Very Rev. J. W. BURGON, B.D., Dean of Chichester. New Edition. 4 vols., Fcap. 8vo., limp cloth, £1 1s.

The Last Twelve Verses of the Gospel according to S. Mark

Vindicated against Recent Critical Objectors and Established, by the Very Rev. J. W. BURGON, B.D., Dean of Chichester. With Facsimiles of Codex א and Codex L. 8vo., cloth, 12s.

The Gospels from a Rabbinical Point of View,

Shewing the perfect Harmony of the Four Evangelists on the subject of our Lord's Last Supper, and the Bearing of the Laws and Customs of the Jews at the time of our Lord's coming on the Language of the Gospels. By the Rev. G. WILDON PIERITZ, M.A. Crown 8vo., limp cloth, 3s.

Christianity as Taught by S. Paul.

By WILLIAM J. IRONS, D.D., of Queen's College, Oxford; Prebendary of S. Paul's; being the BAMPTON LECTURES for the Year 1870, with an Appendix of the CONTINUOUS SENSE of S. Paul's Epistles; with Notes and Metalegomena, 8vo., with Map, Second Edition, with New Preface, cloth, 9s.

S. Paul's Epistles to the Ephesians and Philippians.

A Practical and Exegetical Commentary. Edited by the late Rev. HENRY NEWLAND. 8vo., cloth, 7s. 6d.

The Explanation of the Apocalypse.

By VENERABLE BEDA, Translated by the Rev. EDW. MARSHALL, M.A., F.S.A., formerly Fellow of Corpus Christi College, Oxford. 180 pp. Fcap. 8vo., cloth, 3s. 6d.

Meditations on the Gospels,

Distributed for Every Day in the Year by the ABBÉ DUQUESNE. Edited by DR. PUSEY. In 4 vols., Fcap. 8vo. [*In preparation.*

A History of the Church,

From the Edict of Milan, A.D. 313, to the Council of Chalcedon, A.D. 451. By WILLIAM BRIGHT, D.D., Regius Professor of Ecclesiastical History, and Canon of Christ Church, Oxford. Second Edition. Post 8vo., 10s. 6d.

The Age of the Martyrs;

Or, The First Three Centuries of the Work of the Church of our Lord and Saviour Jesus Christ. By the late JOHN DAVID JENKINS, B.D., Fellow of Jesus College, Oxford; Canon of Pieter Maritzburg. Cr. 8vo., cl., reduced to 3s. 6d.

The Councils of the Church,

From the Council of Jerusalem, A.D. 51, to the Council of Constantinople, A.D. 381; chiefly as to their Constitution, but also as to their Objects and History. By E. B. PUSEY, D.D. 8vo., cloth, 6s.

The Ecclesiastical History of the First Three Centuries,

From the Crucifixion of Jesus Christ to the year 313. By the late Rev. Dr. BURTON. Fourth Edition. 8vo., cloth, 12s.

A Brief History of the Christian Church,

From the First Century to the Reformation. By the Rev. J. S. BARTLETT. Fcap. 8vo., cloth, 2s. 6d.

Manual of Ecclesiastical History,

From the First to the Twelfth Century inclusive. By the Rev. E. S. FFOULKES, M.A. 8vo., cloth, 6s.

A History of the English Church,

From its Foundation to the Reign of Queen Mary. By MARY CHARLOTTE STAPLEY. Fourth Edition, revised, with a Recommendatory Notice by DEAN HOOK. Crown 8vo., cloth, 5s.

Bede's Ecclesiastical History of the English Nation.

A New Translation by the Rev. L. GIDLEY, M.A., Chaplain of St. Nicholas', Salisbury. Crown 8vo., cloth, 6s.

The Principles of Divine Service;

Or, An Inquiry concerning the True Manner of Understanding and Using the Order for Morning and Evening Prayer, and for the Administration of the Holy Communion in the English Church. By the late Ven. PHILIP FREEMAN, M.A., Archdeacon of Exeter, &c. 2 vols. 8vo., cloth, 16s.

A History of the Book of Common Prayer,

And other Authorized Books, from the Reformation; with an Account of the State of Religion in England from 1640 to 1660. By the Rev. THOMAS LATHBURY, M.A. Second Edition, with an Index. 8vo., cloth, 10s. 6d.

Catechetical Lessons on the Book of Common Prayer.

Illustrating the Prayer-book, from its Title-page to the end of the Collects, Epistles, and Gospels. Designed to aid the Clergy in Public Catechising. By the Rev. Dr. FRANCIS HESSEY, Incumbent of St. Barnabas, Kensington. Fcap. 8vo., cloth, 6s.

A Short Explanation of the Nicene Creed,

For the Use of Persons beginning the Study of Theology. By the late A. P. FORBES, D.C.L., Bishop of Brechin. New Edition, Crown 8vo., cloth, 6s.

An Explanation of the Thirty-Nine Articles.

By the late A. P. FORBES, D.C.L., Bishop of Brechin. With an Epistle Dedicatory to the Rev. E. B. PUSEY, D.D. New Edition, in one vol., Post 8vo., 12s.

Addresses to the Candidates for Ordination on the Questions in the Ordination Service.

By the late SAMUEL WILBERFORCE, LORD BISHOP OF WINCHESTER. Fifth Thousand. Crown 8vo., cloth, 6s.

A Commentary on the Epistles and Gospels in the Book of Common Prayer.

Extracted from Writings of the Fathers of the Holy Catholic Church, anterior to the Division of the East and West. With an Introductory Notice by the DEAN OF ST. PAUL'S. 2 vols., Crown 8vo., cloth, 15s.

The Ornaments of the Church, &c.

PARISH CHURCH GOODS IN BERKSHIRE, A.D. 1552. Inventories of Furniture and Ornaments remaining in certain of the Parish Churches of Berks. Transcribed from the Original Records, with Introduction and Explanatory Notes by WALTER MONEY, F.S.A. Crown 8vo., limp cloth, 3s. 6d.

On Eucharistical Adoration.

With Considerations suggested by a Pastoral Letter on the Doctrine of the Most Holy Eucharist. By the late Rev. JOHN KEBLE, M.A., Vicar of Hursley. 24mo., sewed, 2s.

Advice on Hearing Confession,

From Writings of Saints. Condensed, abridged, and adapted from the ABBÉ GAUME'S Manual. With PREFACE, embodying English Authorities on Confession, by E. B. PUSEY, D.D. 8vo., cloth, 10s. 6d.

The Administration of the Holy Spirit

IN THE BODY OF CHRIST. The Bampton Lectures for 1868. By the Right Rev. the LORD BISHOP OF SALISBURY. *Second Edition.* Crown 8vo., 7s. 6d.

S. Athanasius on the Incarnation, &c.

S. Patris Nostri S. Athanasii Archiepiscopi Alexandriæ de Incarnatione Verbi, ejusque Corporali ad nos Adventu. With an English Translation by the Rev. J. RIDGWAY, B.D., Hon. Canon of Ch. Ch. [*In the Press.*

De Fide et Symbolo :

Documenta quædam nec non Aliquorum SS. Patrum Tractatus. Edidit CAROLUS A. HEURTLEY, S.T.P., Dom. Margaretæ Prælector, et Ædis Christi Canonicus. Fcap. 8vo., cloth, 4s. 6d.

The Canons of the Church.

The Definitions of the Catholic Faith and Canons of Discipline of the First Four General Councils of the Universal Church. In Greek and English. Fcap. 8vo., cloth, 2s. 6d.

The English Canons.

The Constitutions and Canons Ecclesiastical of the Church of England, referred to their Original Sources, and Illustrated with Explanatory Notes, by MACKENZIE E. C. WALCOTT, B.D., F.S.A., Præcentor and Prebendary of Chichester. Fcap. 8vo., cloth, 4s.

Cur Deus Homo,

Or Why God was made Man; by ST. ANSELM. Latin and English. [*Nearly ready.*

The Athanasian Creed.

A Critical History of the Athanasian Creed, by the Rev. DANIEL WATERLAND, D.D. Fcap. 8vo., cloth, 5s.

S. Aurelius Augustinus,

EPISCOPUS HIPPONENSIS,

De Catechizandis Rudibus, de Fide Rerum quæ non videntur, de Utilitate Credendi. In Usum Juniorum. Edidit C. MARRIOTT, S.T.B., olim Coll. Oriel. Socius. A New Edition, Fcap. 8vo., cloth, 3s. 6d.

St. Cyril, Archbishop of Alexandria.

The Three Epistles (ad Nestorium, ii., iii., et ad Joan Antioch). A Revised Text, with an old Latin Version and an English Translation. Edited by the late P. E. PUSEY, M.A. 8vo., in wrapper, 3s.

Vincentius Lirinensis

For the Antiquity and Universality of the Catholic Faith against the Profane Novelties of all Heretics. Latin and English. New Edition, Fcap. 8vo. *Nearly ready.*

The Pastoral Rule of S. Gregory.

Sancti Gregorii Papæ Regulæ Pastoralis Liber, ad JOHANNEM, Episcopum Civitatis Ravennæ. With an English Translation. By the Rev. H. R. BRAMLEY, M.A., Fellow of Magdalen College, Oxford. Fcap. 8vo., cloth, 6s.

The Book of Ratramn

The Priest and Monk of Corbey, commonly called Bertram, on the Body and Blood of the Lord. (Latin and English.) To which is added AN APPENDIX, containing the Saxon Homily of Ælfric. Fcap. 8vo. [*Nearly ready.*

Works of the Standard English Divines,

PUBLISHED IN THE LIBRARY OF ANGLO-CATHOLIC THEOLOGY.

Andrewes' (Bp.) Complete Works. 11 vols., 8vo., £3 7s.
THE SERMONS. (Separate.) 5 vols., £1 15s.

Beveridge's (Bp.) Complete Works. 12 vols., 8vo., £4 4s.
THE ENGLISH THEOLOGICAL WORKS. 10 vols., £3 10s.

Bramhall's (Abp.) Works, with Life and Letters, &c. 5 vols., 8vo., £1 15s.

Bull's (Bp.) Harmony on Justification. 2 vols., 8vo., 10s.
——— **Defence of the Nicene Creed.** 2 vols., 10s
——— **Judgment of the Catholic Church.** 5s.

Cosin's (Bp.) Works Complete. 5 vols., 8vo., £1 10s.

Crakanthorp's Defensio Ecclesiæ Anglicanæ. 8vo., 7s.

Frank's Sermons. 2 vols., 8vo., 10s.

Forbes' Considerationes Modestæ. 2 vols., 8vo., 12s.

Gunning's Paschal, or Lent Fast. 8vo., 6s.

Hammond's Practical Catechism. 8vo., 5s.
——— **Miscellaneous Theological Works.** 5s.
——— **Thirty-one Sermons.** 2 Parts. 10s.

Hickes's Two Treatises on the Christian Priesthood. 3 vols., 8vo., 15s.

Johnson's (John) Theological Works. 2 vols., 8vo., 10s.
——— **English Canons.** 2 vols., 12s.

Laud's (Abp.) Complete Works. 7 vols., (9 Parts,) 8vo., £2 17s.

L'Estrange's Alliance of Divine Offices. 8vo., 6s.

Marshall's Penitential Discipline. 8vo., 4s.

Nicholson's (Bp.) Exposition of the Catechism. (This volume cannot be sold separate from the complete set.)

Overall's (Bp.) Convocation-book of 1606. 8vo., 5s.

Pearson's (Bp.) Vindiciæ Epistolarum S. Ignatii. 2 vols., 8vo., 10s.

Thorndike's (Herbert) Theological Works Complete. 6 vols., (10 Parts,) 8vo., £2 10s.

Wilson's (Bp.) Works Complete. With **Life,** by Rev. J. KEBLE. 7 vols., (8 Parts,) 8vo., £3 3s.

*** *The* 81 *Vols. in* 88, *for* £15 15*s. net.*

The Catechist's Manual;

By EDW. M. HOLMES, Rector of Marsh Gibbon, Bicester. With an Introduction by the late SAMUEL WILBERFORCE, LORD BISHOP OF WINCHESTER. 6th Thousand. Cr. 8vo., limp cl., 5s.

The Confirmation Class-book:

Notes for Lessons, with APPENDIX, containing Questions and Summaries for the Use of the Candidates. By EDWARD M. HOLMES, LL.B., Author of the "Catechist's Manual." Fcap. 8vo., limp cloth, 2s. 6d.

THE QUESTIONS, separate, 4 sets, in wrapper, 1s.
THE SUMMARIES, separate, 4 sets, in wrapper, 1s.

The Church's Work in our Large Towns.

By GEORGE HUNTINGTON, M.A., Rector of Tenby, and Domestic Chaplain of the Rt. Hon. the Earl of Crawford and Balcarres. Second Edit., revised and enlarged. Cr. 8vo., cl. 3s. 6d.

The Church and the School:

Containing Practical Hints on the Work of a Clergyman. By H. W. BELLAIRS, M.A., One of Her Majesty's Inspectors of Schools. Cheap re-issue, Crown 8vo., limp cloth, 2s. 6d.

Notes of Seven Years' Work in a Country Parish.

By R. F. WILSON, M.A., Prebendary of Sarum, and Examining Chaplain to the Bishop of Salisbury. Fcap. 8vo., cloth, 4s.

A Manual of Pastoral Visitation,

Intended for the Use of the Clergy in their Visitation of the Sick and Afflicted. By A PARISH PRIEST. Dedicated, by permission, to His Grace the Archbishop of Dublin. Second Edition, Crown 8vo., limp cloth, 3s. 6d.; roan, 4s.

The Cure of Souls.

By the Rev. G. ARDEN, M.A., Rector of Winterborne-Came, and Author of "Breviates from Holy Scripture," &c. Fcap. 8vo., cloth, 2s. 6d.

Questions on the Collects, Epistles, and Gospels,

Throughout the Year. Edited by the Rev. T. L. CLAUGHTON, Vicar of Kidderminster. For the Use of Teachers in Sunday Schools. Fifth Edition, 18mo., cl. In two Parts, *each* 2s. 6d.

Pleas for the Faith.

Especially designed for the use of Missionaries at Home and Abroad. By the Rev. W. SOMERVILLE LACH SZYRMA, M.A., St. Augustine's College, Canterbury. Fcap. 8vo., cl., 2s. 6d.

MEDITATIONS FOR THE FORTY DAYS OF LENT.

With a Prefatory Notice by the ARCHBISHOP OF DUBLIN. 18mo., cloth, 2s. 6d.

DAILY STEPS TOWARDS HEAVEN;

Or, PRACTICAL THOUGHTS on the GOSPEL HISTORY, and especially on the Life and Teaching of our Lord Jesus Christ, for Every Day in the Year, according to the Christian Seasons, with the Titles and Character of Christ, and a Harmony of the Four Gospels. Newly printed, with antique type. Fortieth thousand. 32mo., roan, gilt edges, 2s. 6d.; morocco, 5s.

LARGE-TYPE EDITION. Square Crown 8vo., cloth antique, red edges, 5s.

ANNUS DOMINI.

A Prayer for each Day of the Year, founded on a Text of Holy Scripture. By CHRISTINA G. ROSSETTI. 32mo., cl., 3s. 6d.

LITURGIA DOMESTICA:

Services for every Morning and Evening in the Week. Third Edition. 18mo., 2s. Or in two Parts, 1s. each.

EARL NELSON'S FAMILY PRAYERS.

With Responsions and Variations for the different Seasons, for General Use. New and improved Edition, *large type*, cloth, 2s.

OF THE IMITATION OF CHRIST.

Four Books. By THOMAS A KEMPIS. Small 4to., printed on thick toned paper, with red border-lines, mediæval title-pages, ornamental initials, &c. Third Thousand. Cloth, 12s.

PRAYERS FOR MARRIED PERSONS.

From Various Sources, chiefly from the Ancient Liturgies. Selected and Edited by CHARLES WARD, M.A., Rector of Maulden. Second Edition, Revised. 24mo., cloth, 4s. 6d.

FOR THE LORD'S SUPPER.

DEVOTIONS BEFORE AND AFTER HOLY COMMUNION. With Preface by J. KEBLE. Sixth Edition. 32mo., cloth, 2s.
With the Office, cloth, 2s. 6d.

DEVOUT COMMUNION, from HORST. 18mo., cloth, 1s.

OFFICIUM EUCHARISTICUM. By EDWARD LAKE, D.D. New Edition. 32mo., cloth, 1s. 6d.

A SHORT AND PLAIN INSTRUCTION FOR THE BETTER UNDERSTANDING OF THE LORD'S SUPPER. By BISHOP WILSON. 32mo., with Rubrics, cloth, gilt edges, 2s.

——————— 32mo., limp cloth, 8d.; sewed, 6d.

——————— 24mo., limp cloth, 1s.

Oxford Editions of Devotional Works.

Fcap. 8vo., chiefly printed in Red and Black, on Toned Paper.

Andrewes' Devotions.

DEVOTIONS. By the Right Rev. LANCELOT ANDREWES. Translated from the Greek and Latin, and arranged anew. Cloth, 5s.

The Imitation of Christ.

FOUR BOOKS. By THOMAS A KEMPIS. A new Edition, revised. Cloth, 4s.

Laud's Devotions.

THE PRIVATE DEVOTIONS of Dr. WILLIAM LAUD, Archbishop of Canterbury, and Martyr. Antique cloth, 5s.

Spinckes' Devotions.

TRUE CHURCH OF ENGLAND MAN'S COMPANION IN THE CLOSET. By NATHANIEL SPINCKES. Floriated borders, antique cloth, 4s.

Sutton's Meditations.

GODLY MEDITATIONS UPON THE MOST HOLY SACRAMENT OF THE LORD'S SUPPER. By CHRISTOPHER SUTTON, D.D., late Prebend of Westminster. A new Edition. Antique cloth, 5s.

Taylor's Golden Grove.

THE GOLDEN GROVE: A Choice Manual, containing what is to be Believed, Practised, and Desired or Prayed for. By BISHOP JEREMY TAYLOR. Antique cloth, 3s. 6d.

Taylor's Holy Living.

THE RULE AND EXERCISES OF HOLY LIVING. By BISHOP JEREMY TAYLOR. Ant. cloth, 4s.

Taylor's Holy Dying.

THE RULE AND EXERCISES OF HOLY DYING. By BISHOP JEREMY TAYLOR. Ant. cloth, 4s.

Ancient Collects.

ANCIENT COLLECTS AND OTHER PRAYERS, Selected for Devotional Use from various Rituals, with an Appendix on the Collects in the Prayer-book. By WILLIAM BRIGHT, D.D. Fourth Edition. Antique cloth, 5s.

Devout Communicant.

THE DEVOUT COMMUNICANT, exemplified in his Behaviour before, at, and after the Sacrament of the Lord's Supper: Practically suited to all the Parts of that Solemn Ordinance. 7th Edition, revised. Edited by Rev. G. MOULTRIE. Fcap. 8vo., toned paper, red lines, ant. cl., 4s.

ΕΙΚΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΗ.

THE PORTRAITURE OF HIS SACRED MAJESTY KING CHARLES I. in his Solitudes and Sufferings. New Edition, with an Historical Preface by C. M. PHILLIMORE. Cloth, 5s.

THE AUTHORIZED EDITIONS OF

THE CHRISTIAN YEAR,

With the Author's latest Corrections and Additions.

NOTICE.—Messrs. PARKER are the sole Publishers of the Editions of the "Christian Year" issued with the sanction and under the direction of the Author's representatives. All Editions without their imprint are unauthorized.

	s.	d.
SMALL 4to. EDITION.		
Handsomely printed on toned paper, with red border lines and initial letters. Cl. extra	10	6
DEMY 8vo. EDITION.		
Cloth	6	0
FOOLSCAP 8vo. EDITION.		
Cloth	3	6
24mo. EDITION.		
Cloth	2	0
Ditto, with red lines . . .	2	6
32mo. EDITION.		
Cloth, limp	1	0
Cloth boards, gilt edges .	1	6
48mo. EDITION.		
Cloth, limp	0	6
Roan	1	6
FACSIMILE OF THE 1ST EDITION, with a list of the variations from the Original Text which the Author made in later Editions. 2 vols., 12mo., boards .	7	6

The above Editions (except the Facsimile of the First Edition) are kept in a variety of bindings, the chief of which are Morocco plain, Morocco Antique, Calf Antique, and Vellum.

By the same Author.

LYRA INNOCENTIUM. Thoughts in Verse on Christian Children. *Thirteenth Edition.* Fcap. 8vo., cl., 5s.
———— 48mo. edition, limp cloth, 6d.; cloth boards, 1s.

MISCELLANEOUS POEMS BY THE REV. JOHN KEBLE, M.A., Vicar of Hursley. *Third Edition.* Fcap., cloth, 6s.

THE PSALTER, OR PSALMS OF DAVID: In English Verse. *Fourth Edition.* Fcap., cloth, 6s.

The above may also be had in various bindings.

By the late Rev. ISAAC WILLIAMS.

THE CATHEDRAL; or, The Catholic and Apostolic Church in England. 32mo., cloth, 2s. 6d.

THE BAPTISTERY; or, The Way of Eternal Life, with Plates by BOETIUS A BOLSWERT. Fcap. 8vo., cloth, 7s. 6d.; 32mo., cloth, 2s. 6d.

HYMNS translated from the PARISIAN BREVIARY. 32mo., cloth, 2s. 6d.

THE CHRISTIAN SCHOLAR. Fcap. 8vo., cl., 5s.; 32mo., cloth, 2s. 6d.

THOUGHTS IN PAST YEARS. 32mo., cloth, 2s. 6d.

THE SEVEN DAYS; or, The Old and New Creation. Fcap. 8vo., cloth, 3s. 6d.

THE LATE BISHOP WILBERFORCE.

SERMONS preached before the University of Oxford: Second Series, from 1847 to 1862. By the late SAMUEL WILBERFORCE, LORD BISHOP OF WINCHESTER. 8vo., cloth, 10s. 6d.

——— Third Series, from 1863 to 1870. 8vo., cloth, 7s. 6d.

SERMONS preached on Various Occasions. With a Preface by the Lord Bishop of Ely. 8vo., cloth, 7s. 6d.

REV. E. B. PUSEY, D.D.

PAROCHIAL SERMONS. Vol. I. From Advent to Whitsuntide. Seventh Edition. 8vo., cloth, 6s.

PAROCHIAL SERMONS. Vol. II. Sixth Edition. 8vo., cloth, 6s.

PAROCHIAL SERMONS. Vol. III. Reprinted from the "Plain Sermons by Contributors to the 'Tracts for the Times.'" Revised Edition, 8vo., cloth, 6s.

PAROCHIAL SERMONS preached and printed on Various Occasions. 8vo., cloth, 6s.

UNIVERSITY SERMONS preached between 1841 and 1855. New Edition, 8vo., cloth, 6s.

——————— 1859 to 1872. 8vo., cloth, 6s.

——————— 1864 to 1876. 8vo., cloth, 6s.

LENTEN SERMONS, preached chiefly to Young Men at the Universities, between A.D. 1858—1874. 8vo., cloth, 6s.

ELEVEN SHORT ADDRESSES during a Retreat of the Companions of the Love of Jesus, engaged in Perpetual Intercession for the Conversion of Sinners. 8vo., cloth, 3s. 6d.

THE LORD BISHOP OF SALISBURY.

SERMONS ON THE BEATITUDES, with others mostly preached before the University of Oxford; to which is added a Preface relating to the volume of "Essays and Reviews." New Edition. Crown 8vo., cloth, 7s. 6d.

REV. J. KEBLE.

SERMONS FOR THE CHRISTIAN YEAR.

FOR ADVENT TO CHRISTMAS EVE (46). 8vo., cloth, 6s.
FOR CHRISTMAS AND EPIPHANY (48). 8vo., cloth, 6s.
FOR SEPTUAGESIMA TO LENT (43). 8vo., cloth, 6s.
FOR LENT TO PASSIONTIDE (46). 8vo., cloth, 6s.
FOR HOLY WEEK (57). 8vo., cloth, 6s.
FOR EASTER TO ASCENSION-DAY (48). 8vo., cloth, 6s.
FOR ASCENSION-DAY TO TRINITY SUNDAY (41). 8vo., cl., 6s.
FOR SAINTS' DAYS (48). 8vo., cloth, 6s.
FOR TRINITY (45). Part I. Sundays I. to XII. 8vo., cl., 6s.
——————— (45). „ II. „ XIII. to end. 8vo., cl., 6s.

VILLAGE SERMONS ON THE BAPTISMAL SERVICE. 8vo., cl., 5s.
SERMONS, OCCASIONAL AND PAROCHIAL. 8vo., cloth, 12s.

The Bishop of Truro.

"Singleheart." Four Advent Sermons, by Edw. M. Benson, Lord Bishop of Truro. Crown 8vo., cloth, 2s. 6d.

University Sermons

ON GOSPEL SUBJECTS. By John Wordsworth, M.A., Tutor of Brasenose College; Examining Chaplain to the Bishop of Lincoln. Fcap. 8vo., cloth, 4s.

The City of the Lost,

AND XIX. OTHER SHORT ALLEGORICAL SERMONS. By Walter A. Gray, M.A. (Π.), Vicar of Arksey;—and B. Kerr Pearse, M.A. (Φ.), Rector of Ascot Heath. Sixth Edition. Sewed, 1s.

Characteristics of Christian Morality.

THE BAMPTON LECTURES FOR 1873. By the Rev. I. Gregory Smith, M.A., late Fellow of Brasenose College; Vicar of Malvern. Second Edition, Crown 8vo., cloth, 3s. 6d.

Rev. E. Monro.

Illustrations of Faith. Eight Plain Sermons. Fcap., 2s. 6d.
Plain Sermons on the Book of Common Prayer. Fcap., 5s.
Historical and Practical Sermons on the Sufferings and Resurrection of our Lord. 2 vols., Fcap. 8vo., cloth, 10s.
Sermons on New Testament Characters. Fcap. 8vo., 4s.

Lenten Sermons at Oxford.

Re-issue of the Series of Sermons preached at St. Mary's, &c.

The Series for 1857. 8vo., cloth, 5s.
For 1858. 8vo., cloth, 5s.
For 1859. 8vo., cloth, 5s.
For 1863. 8vo., cloth, 5s.
For 1865. 8vo., cloth, 5s.
For 1866. 8vo., cloth, 5s.
For 1867. 8vo , cloth, 5s.
For 1868. 8vo., cloth, 5s.
For 1869. 8vo., cloth, 5s.
For 1870-1. 8vo., cloth, 5s.

Short Sermons for Family Reading,

Following the Course of the Christian Seasons. By the Very Rev. J. W. Burgon, B.D., Dean of Chichester. First Series. 2 vols., Fcap. 8vo., cloth, 8s.

——— Second Series. 2 vols., Fcap. 8vo., cloth, 8s.

Rt. Rev. J. Armstrong, D.D.

Parochial Sermons. By the late Lord Bishop of Grahamstown. Fifth Edition. Fcap. 8vo., cloth, 5s.

Sermons on the Fasts and Festivals. Third Edition. Fcap. 8vo., cloth, 5s.

Sermons for the Christian Seasons.

First Series. Edited by John Armstrong, D.D., late Bishop of Grahamstown. 4 vols., Fcap. 8vo., cloth, 10s.

——— Second Series. Edited by the Rev. John Barrow, D.D., late Principal of St. Edmund Hall, Oxford. 4 vols., Fcap. 8vo., cloth, 10s.